

**ODESA
NATIONAL UNIVERSITY
HERALD**
Volume 19, Issue 2(12) **2014**
SERIES
LIBRARY STUDIES
BIBLIOGRAPHY STUDIES
BIBLIOLOGY

**ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
Том 19, випуск 2(12) **2014**
СЕРІЯ
БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО
БІБЛІОГРАФІЗНАВСТВО
КНИГОЗНАВСТВО

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

ODESA NATIONAL
UNIVERSITY
HERALD

Series: Library studies, Bibliography studies, Bibliology

Scientific journal

Published twice a year

Series founded in October, 2007

Volume 19, Issue 2(12) 2014

Odesa
2014

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

*Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство,
книгознавство*

Науковий журнал

Виходить 2 рази на рік

Серія заснована у жовтні 2007 р.

Том 19, випуск 2(12) 2014

Одеса
2014

Засновник та видавець – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

І. М. Коваль, д-р політ. наук (головний редактор), В. О. Іваниця, д-р біол. наук. (заступник головного редактора), О. В. Александров, д-р філол. наук, С. М. Андрієвський, д-р фіз.-мат. наук, Ю. Ф. Ваксман, д-р фіз.-мат. наук, В. В. Глебов, канд. іст. наук, Л. М. Голубенко, канд. філол. наук, Л. М. Дунаєва, д-р політ. наук, В. В. Заморов, канд. біол. наук, О. В. Запорожченко, канд. біол. наук, В. Є. Круглов, канд. фіз.-мат. наук, В. Г. Кушнір, д-р іст. наук, В. В. Менчук, канд. хім. наук, М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки, О. В. Сминтина, д-р іст. наук, В. І. Труба, канд. юрид. наук, В. М. Хмарський, д-р іст. наук, О. В. Чайковський, канд. філос. наук, Є. А. Черкез, д-р геол.-мінерал. наук, Є. М. Черноіваненко, д-р філол. наук.

Редакційна колегія серії:

В. М. Хмарський, д-р іст. наук (науковий редактор); М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки (заступник головного редактора); О. В. Полевщикова, канд. іст. наук (відповідальний секретар); О. А. Бачинська, д-р іст. наук; В. Валецький, д-р габіл.; І. Л. Великодна, канд. філол. наук; І. С. Гребцова, д-р іст. наук; О. Б. Дьомін, д-р іст. наук; А. А. Непомнящий, д-р іст. наук; В. П. Пружина, заступник директора Наукової бібліотеки; М. Д. Руссев, д-р габіл. історії; Є. М. Черноіваненко, д-р філол. наук; Н. М. Шляхова, д-р філол. наук.

Відповідальний за випуск – В. П. Пружина

Establisher and publisher – Odesa I. I. Mechnikov National University

Editorial board of the journal:

I. M. Koval, DrSc (Politicalology) (Editor-in-Chief), V. O. Ivanytsia, DrSc (Biology) (Deputy Editor-in-Chief), O. V. Aleksandrov, DrSc (Philology), S. M. Andriievskiy, DrSc (Physico-mathematical Sciences), Yu. F. Vaksman, DrSc (Physico-mathematical Sciences), V. V. Hliebov, CandSc (History), L. M. Holubenko, CandSc (Philology), L. M. Dunaieva, DrSc (Politicalology), V. V. Zamorov, CandSc (Biology), O. V. Zaporozhchenko, CandSc (Biology), V. Ye. Kruhlov, CandSc (Physico-mathematical Sciences), V. G. Kushnir, DrSc (History), V. V. Menchuk, CandSc (Chemistry), M. O. Podrezova, Director of the Scientific Library, O. V. Smyntyna, DrSc (History), V. I. Truba, CandSc (Jurisprudence), V. M. Khmarskyi, DrSc (History), O. V. Chaikovskiy, CandSc (Philosophy), Ye. A. Cherkez, DrSc (Geological and Mineralogical Sciences), Ye. M. Chernoiivanenko, DrSc (Philology).

Editorial board of the series:

V. M. Khmarskyi, DrSc (History) (Scientific editor); M. O. Podrezova, Director of the Scientific library (Deputy Editor-in-Chief); O. V. Polevshchikova, CandSc (History) (Executive Secretary); O. A. Bachynska, DrSc (History); W. Walecki, Dr habil.; I. L. Velikodnaya, CandSc (Philology); I. S. Grebtsova, DrSc (History); O. B. Diomin, DrSc (History); A. A. Nepomniashchyi, DrSc (History); V. P. Pruzhyna (Deputy Director of the Scientific library); M. D. Russiev, Dr habil. (History); Ye. M. Chernoiivanenko, DrSc (Philology); N. M. Shliakhova, DrSc (Philology).

Responsible for the issue – V. P. Pruzhyna

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 14854-3825 Р від 08.10.2007 р.

Затверджено до друку Вченою радою Одеського національного університету
ім. І. І. Мечникова. Протокол № 4 від 23.12.2014 р.

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2014

ЗМІСТ

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ, БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Полякова Ю. Ю. ИЗДАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ХАРЬКОВСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ТЕАТРА РУССКОЙ ДРАМЫ (1933-1941)	9
Самодурова В. В. ЧЕЛОВЕК ДВУХ СТРАСТЕЙ. ГЕРБАРНАЯ КОЛЛЕКЦИЯ БИБЛИОТЕКАРЯ П. С. ШЕСТЕРИКОВА	19
Сербин О. О. СОДЕРЖАТЕЛЬНАЯ ЭВОЛЮЦИЯ БИБЛИОТЕЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ КЛАССИФИКАЦИОННЫХ СИСТЕМ НА УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ (1919-1961 ГГ.)	38

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Бахчиванжи Г. П. ПРЕДСТАВНИКИ ДУХОВНОЇ ОСВІТИ В СТРУКТУРІ НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ	51
Заболотна Д. В. ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ СТУДІЇ В ОДЕСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА: ВИТОКИ ТА СУЧАСНІСТЬ	68

КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ

Бережок Е. В. ТУРИСТИЧЕСКИЕ ПУТЕВОДИТЕЛИ КОНЦА XVIII-XIX ВВ. (по материалам Строгановского фонда Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова)	101
Великодная А. В. ШЕВЧЕНКИНИАНА В КНИЖНЫХ КОЛЛЕКЦИЯХ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ОНУ: ИМЕННЫЕ ФОНДЫ М. В. ТЕРЕЩЕНКО, Б. А. ЛУПАНОВА, Ф. Е. ПЕТРУНЯ	122
Ляшенко О. Л. ВІД БЕРЕГІВ НЕВИ ДО ЧОРНОМОРСЬКОГО УЗБЕРЕЖЖЯ: МАНДРІВКА ПЕТЕРБУРЗЬКОГО «ВАРНАКА» ОДЕСЬКИМИ КНИГОЗБІРНЯМИ	144

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

Зайченко А. В. «ВІВЛІО-КОЛЕГУМ»: НОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ НАУКОВОГО СЕРЕДОВИЩА БІБЛІОТЕКАРІВ	161
--	-----

РЕЦЕНЗІЇ

Кара Т. С. ШЛЯХАМИ КОБЗАРЕВОГО СВІТУ	167
ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ	170

CONTENTS

ON THE HISTORY OF LIBRARY, BIBLIOGRAPHIC AND PUBLISHING ACTIVITY

Poliakova Yu. Yu. PUBLISHING ACTIVITIES OF KHARKIV RUSSIAN DRAMA STATE THEATER (1933-1941).....	9
Samodurova V. V. MAN OF TWO PASSIONS. LIBRARIAN P. S. SHESTERIKOV'S (1859-1929) HERBARIUM COLLECTION	19
Serbin O. SUBSTANTIAL EVOLUTION OF BIBLIOGRAPHIC CLASSIFICATION SYSTEM IN UKRAINIAN (1919-1961).....	38

INFORMATIONAL AND BIBLIOGRAPHIC STUDIES

Bakhchyvanzhy H. P. REPRESENTATIVES OF RELIGIOUS EDUCATION IN THE STRUCTURE OF NOVOROSSISK UNIVERSITY.....	51
Zabolotna D. V. SHEVCHENKO STUDIES AT ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY: ORIGINS AND NOWADAYS	68

PRIVATE BOOK COLLECTIONS, EARLY PRINTED AND RARE EDITIONS

Berezhok E. V. TRAVELS GUIDES OF THE END OF 18TH – 19TH CENTURIES (based on Stroganov private collection of the Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov National University).....	101
Velikodnaya A. V. SHEVCHENKIANA IN PRIVATE BOOK OF THE COLLECTIONS SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESA NATIONAL UNIVERSITY: OF COLLECTIONS M. V. TERESHCHENKO, B. A. LUPANOV, F. E. PETRUN.....	122
Liashenko O. L. FROM THE BANKS OF THE NEVA TO THE BLACK SEA COAST: A JOURNEY OF THE PETERSBURG EDITION OF „VARNAK" THROUGH ODESA BOOK COLLECTIONS.....	144

INNOVATIVE PROCESSES AND LIBRARY STUDIES

Zaichenko A. V. «BIBLIO-COLLEGIUM»: NEW INFORMATION OPPORTUNITIES TO THE SCIENTIFIC COMMUNITY BETWEEN LIBRARIANS	161
---	-----

REVIEWS

Kara T. S. THE WAYS OF KOBZAR'S WORLD	167
INFORMATION FOR AUTHORS	170

**З ІСТОРИЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ,
БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

УДК 655.59:792.2(477.54)''1933/1941''

Ю. Ю. Полякова,

главный библиограф

Центральной научной библиотеки

Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина,

пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61077, Украина,

тел. 707-53-49

e-mail: poljakova@mail.ru

ИЗДАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ХАРЬКОВСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ТЕАТРА РУССКОЙ ДРАМЫ (1933-1941)

В статье рассмотрена деятельность Харьковского государственного театра русской драмы первого периода его существования (1933-1941), связанная с выпуском печатной продукции рекламного, научного и методического характера. Автор анализирует виды этой продукции (буклеты, программы, книги), их содержание, художественное оформление и читательское предназначение, показывает, как работа издательства театра была связана с его творческой и общественной деятельностью.

Ключевые слова: Харьковский театр русской драмы, издательская деятельность, печатная продукция, книги, брошюры, буклеты.

Одной из особенностей столичных императорских театров (московских и петербургских) была их издательская деятельность. Помимо традиционного выпуска театральных афиш и программ, эти театры выпускали книги и периодические издания, призванные воссоздавать историю театрального процесса в России. Не останавливаясь подробно на характеристике этих изданий, можно упомянуть выпускаемый в Санкт-Петербурге «Ежегодник императорских театров» (1892-1915). Он содержал справочные и фактические материалы, связанные с историей и текущей деятельностью императорских театров Петербурга и Москвы: сведения о репертуаре, о сценической истории исполняемых пьес, даты их исполнения, биографические сведения об актерах, режиссерах, художниках и других работниках театров. С сезона 1893-1894 г. до сезона 1905-1906 г. выходили также приложения к ежегоднику, в которых публиковались рецензии, статьи и другие материалы. В 1892 г. в Санкт-Петербурге был выпущен сборник «Архив Дирекции императорских театров», состоящий из трех частей и содержащий документы по истории театра за период с 1746 по 1801 г. После 1917 г., в связи с национализацией театров и подчинением их деятельности целям и задачам новой власти, столичные театры сохранили определенные традиции в плане издательской деятельности, но ее направленность изменилась. Наряду с продукцией рекламного характера, стали выходить книги и брошюры, освещавшие прошлое и настоящее театра в выгодном про-

пагандистском ключе и направленные на формирование у зрителей правильного восприятия спектаклей [5].

Художественным руководителем Ленинградского государственного театра драмы (так стал называться Александринский театр) был Николай Васильевич Петров (1890-1964). В 1933 г. ему было предложено возглавить вновь созданный Харьковский государственный театр русской драмы. Этот коллектив объединил в своем составе представителей разных поколений и разных школ (харьковской и петербургской). Следуя традициям Ленинградского государственного театра драмы, Петров настоял на создании при театре своего издательства, которое работало во многом по образцу ленинградского. Выпуск печатной продукции стал неотъемлемой частью работы коллектива, тесно связанной с его творческой и общественной деятельностью. Театр, с одной стороны, стремился влиться в советскую действительность, а с другой – не уронить высокую планку, заданную еще Александринским театром.

Издательская деятельность столичных и провинциальных театральных коллективов до сих пор практически не изучена театроведами и книговедами. Поэтому объектом данного исследования стала работа издательства Харьковского государственного театра русской драмы, а предметом – выпускаемые им книги и брошюры, хранящиеся в фондах библиотек Харькова. Цель данной статьи – охарактеризовать типологию, тематику, художественное оформление печатной продукции, вышедшей под эгидой Харьковского театра русской драмы.

Считалось, что, помимо создания спектаклей, театр должен был оказывать методическую помощь кружкам художественной самодеятельности и передвижным рабоче-колхозным театрам, шефствовать над предприятиями и детскими учреждениями, контактировать с различными группами зрительской аудитории, а также воспитывать творческую смену. Каждое из этих направлений нашло отражение в разных типах изданий – рекламно-информационных, научно-популярных, аналитических, методических.

Наиболее известная и традиционная сфера издательской деятельности театра – рекламная продукция (программы спектаклей, буклеты, сопровождавшие выезды театра на гастроли). Сведения об этих изданиях можно найти в крупнейших библиотеках бывшего Советского Союза, а в Харькове, в самом театре, в частных собраниях и библиотеках, сохранились лишь единичные экземпляры этой продукции. Первым по времени выхода является буклет, вышедший в октябре 1933 г. и напечатанный еще в Ленинграде [24]. Буклет содержал программные статьи директора театра Е. М. Радина, художественного руководителя Н. В. Петрова, заведующего литературной частью А. А. Бартошевича. Далее были помещены фотографии и краткие биографии режиссеров и актеров. Именно в этом буклете впервые появляется фотография здания театра, ставшая прообразом логотипа, стоящего на всех изданиях Харьковской русской драмы.

Буклеты выпускались и перед гастролями театра в различных городах Советского Союза. Один из них вышел перед мартовскими гастролями 1936 г. в Киеве [22]. Здесь были кратко очерчены основные задачи и творческие позиции театра, освещены разные направления деятельности (массовая работа, работа с детьми, работа студии театра), приведен перечень спектаклей и основных изданий театра, состав труппы, размещены программы гастрольных спектаклей («Вишневый сад» А. Чехова, «Далекое» А. Афиногенова, «Ваграмовая ночь» Л. Первомайского, «Чапаев» А. Фурмановой, «Мик» Н. Шестакова, «Люди в белых халатах» С. Кингслея).

Театр считал своим долгом предвдвять некоторые, наиболее значимые, постановки выпуском научных и научно-популярных изданий (книг и брошюр), призванных подготовить зрителя к правильному восприятию пьесы. Это были и маленькие брошюры, и целые сборники. При этом к сотрудничеству привлекались ведущие ленинградские литературоведы и театроведы (К. Н. Державин, С. С. Данилов, С. Д. Балухатый). Первым изданием такого рода была книга известного театроведа С. С. Данилова «Ревизор» на сцене» [6], освещающая сценическую историю гоголевской комедии. В предисловии к книге режиссер-постановщик харьковского спектакля Н. Петров писал: «Мы должны дать не только постановку той или иной пьесы, но мы обязаны широко раскрыть перед зрителями и историческую перспективу данного спектакля. Вот почему, выпуская спектакль «Ревизор» Гоголя в Харьковском театре русской драмы, мы считаем интересным и необходимым осветить исторический путь прохождения и видоизменения этой гениальной пьесы гениального драматурга на протяжении 97-летнего странствования по различным сценам» [6, с. 7-8]. Книга содержит подробные примечания, иллюстрации, среди которых – фото макета художника А. В. Рыкова к постановке Петрова в Харьковском театре русской драмы [6, с. 129].

В 1935 г. Н. Петров начал работу над «Вишневым садом» А. Чехова. В это время издательство театра выпускает сборник, посвященный драматургу [2]. В него вошли статья известного литературоведа, профессора Ленинградского университета С. Д. Балухатого «Драматургия Чехова» и доклад Н. В. Петрова «О «Вишневом саде», сделанный им 10 сентября 1934 г. перед началом работы над спектаклем, где Петров делает подробный разбор комедии. Кроме того, в сборнике размещена и библиография, составленная Ксенией Дмитриевной Муратовой и посвященная сценической истории чеховских пьес. Книга оформлена художниками А. Бродским и В. Конашевичем. На переплете – барельеф Чехова, на шмуц-тителе – логотип театра, который имеется на большинстве его изданий. А в 1935 г. вышло издание, посвященное пьесам А. Н. Островского [12]. Сюда вошли, в частности, заметки Н. Н. Синельникова о постановке им пьес «Таланты и поклонники» и «Без вины виноватые».

Издания, предвдвющие спектакли по пьесам зарубежных авторов, в частности Шекспира, носили более популярный характер. В 1936 году

была выпущена небольшая книга известного литературоведа и переводчика К. Н. Державина «Шекспир» [7]. Это – научно-популярное издание, кратко знакомящее читателей с жизнью и творчеством великого драматурга. Книга включала такие разделы, как «Эпоха Шекспира», «Спор о Шекспире», «Шекспир и Бэкон», «Комедии Шекспира», «Хроники Шекспира», «Трагедии Шекспира», «Техника Шекспира» и, разумеется, – «Шекспир в СССР» и «Шекспировское наследие – пролетариату». Оформила издание художник Татьяна Визель, работавшая в Ленинградском академическом театре драмы.

Поскольку основное место в репертуаре занимали современные пьесы, то к их премьерам также выходили сборники статей. Так, к премьере спектакля «Начало жизни» по пьесе Л. Первомайского был выпущен сборник статей о творчестве Л. Первомайского [9], куда вошли статьи А. Бартошевича и Я. Бердичевского, посвященные характеристике Первомайского-драматурга, рассказ Н. Петрова о его работе над спектаклями по пьесам Л. Первомайского «Вагрова ночь» и «Начало жизни»; библиография литературы о постановках пьес драматурга в разных театрах.

Если книги, созданные совместно с ведущими ленинградскими литературоведами и историками театра, отражали подготовительный этап работы над спектаклем, то вопросы текущей жизни коллектива освещала многотиражная газета «Театр русской драмы» (давно уже ставшая библиографической редкостью). На страницах газеты появлялись материалы о творчестве отдельных актеров [18], статьи, посвященные различным проблемам актерского и режиссерского мастерства, рецензии на спектакли других театров [11], давалась хроника разных событий жизни театра. О внетеатральной жизни сотрудников театра дает представление и брошюра-каталог «Выставка художественных произведений работников Харьковского гостеатра русской драмы», изданная, к сожалению, без иллюстраций [4].

После первого сезона работы театр выпустил итоговый сборник [23], также оформленный Татьяной Визель. Сборник содержал сведения о репертуаре и личном составе театра, о его творческих планах, культурно-пропагандистской и массовой работе театра (в том числе и об издательской деятельности, о том, какие издания уже вышли в свет и какие готовились к выходу).

Среди подготовленных к печати изданий был сборник, посвященный деятельности Н. Н. Синельникова, куда вошли воспоминания режиссера и статьи деятелей русского театра о нем. Эта книга стала уникальным источником для изучения истории харьковского театра [16]. Отличием экземпляров, хранящихся в коллекции изданий по искусству Центральной научной библиотеки ХНУ имени В. Н. Каразина, стало отсутствие печатных титульных листов и замена их специально вклеенными машинописными. Это объяснялось тем, что воспоминания Синельникова вышли под общей редакцией известного театрального критика и общественного деятеля Дмитрия Грудыны (1893-1937), который был в то время заместителем начальника театрального отдела Комитета по делам

искусств при Совнарком УССР и редактором журнала «Мистецтво». В 1937 г. он был арестован и тогда же расстрелян [15]. И, видимо, вскоре после этого он попал в число авторов, произведения которых изымались из библиотек, статьи вырезались из коллективных сборников, а фамилии старательно вымарывались с титульных листов книг.

После того, как столицей Украины стал Киев, значительно сократились дотации на содержание харьковских театров, в том числе и театра русской драмы. Театр лишился столичного статуса. Вскоре после переезда столицы в Киев, Н. Петров уезжает в Москву (в 1938-1948 гг. он возглавлял Московский театр транспорта). С 1936 г. художественным руководителем Харьковского театра русской драмы становится А. Г. Крамов (1885-1951). Поэтому закономерно, что в 1938 г. в издательстве театра была подготовлена небольшая брошюра, посвященная 30-летию творческой деятельности Александра Крамова [8]. Среди материалов по истории русского театра готовились к выпуску воспоминания актера Л. Колобова, но, видимо, они так и не были опубликованы, как и сборник «За кулисами театра».

Вопросы изучения творческого наследия деятелей театра прошлого нашли отражение в сборнике статей под названием «Творчество в театре», посвященном проблеме воспитания нового поколения актеров [19]. Здесь были опубликованы воспоминания актера и режиссера Малого театра Владимира Подгорного, прозвучавшие на творческом вечере в Харькове, и рассказ об учебе в студии при Александринском театре актрисы Татьяны Суковой. Особый интерес представляет статья В. М. Когана-Ясного «Творчество и наука о человеке», ставшая своеобразным итогом плодотворного сотрудничества театра с харьковскими медиками. Виктор Моисеевич Коган-Ясный (1889-1958) был известным в Харькове терапевтом, профессором Харьковского медицинского института. Его основные научные работы посвящены изучению заболеваний эндокринных желез (сахарный диабет, базедова болезнь), гипертонической и язвенной болезней, воспаления легких, исследованию нарушений обмена веществ. В. Коган-Ясный прочел для актеров театра цикл лекций («Анатомия, пластика и красота», «Физиология и творчество», «Физиология высшей нервной деятельности», «Психопатология и творчество», «Конституция, эндокриния, характер, темперамент и творчество», «Слово и эмоции»). Но в числе прочего он занимался и вопросами психологии творчества, утверждая в своей статье, что «наука о человеке расширяет круг знаний, необходимых для каждого культурного человека, для каждого имеющего дело с процессами творчества, для каждого, кто должен в образах, в движениях, в словах изображать человека, его поступки, его переживания, его жизнь» [19, с. 72]. Таким образом, театр внес свою лепту и в изучение вопросов театрального образования, воспитания актера, психологии художественного творчества.

Важным направлением работы театра была помощь самодеятельным коллективам и работа с разной аудиторией, в том числе детской. О совместной

работе вспоминает основатель и первый директор Харьковского дворца пионеров Петр Слоним (1908-2011): «При активном содействии Дворца, театр осуществил проведение первой детской зрительской конференции, которая состоялась 8 января 1936 года, и была посвящена 9-му Всеукраинскому и 10-му Всесоюзному съездам Ленинского комсомола. Театр подвел итоги двухлетней работы по художественному обслуживанию и воспитанию детей. К этой дате был выпущен, под руководством ответственного редактора Я. Б. Театралова, специальный буклет «Театр – детям», в котором отражена огромная работа театра по выполнению постановления ЦК КП(б)У о художественном обслуживании детей: обобщена работа по выполнению взятых обязательств помощи Дворцу, шефской работе над коммуной Дзержинского, школами города, сельскими жителями, школе слепых; помещены отклики зрителей на спектакль «МИК», напечатан перечень спектаклей, показанных театром, на утренних спектаклях в выходные дни для старшеклассников, благодарственные письма директоров школ, юных зрителей, Дворца пионеров. Эта зрительская конференция показала всем театрам, сколько они могут сделать под руководством таких людей, как директор театра Е. М. Радин, художественный руководитель Н. В. Петров при умелой расстановке сил внутри театра, повседневным контролем и помощью» [17, с. 11]. Вышедший сборник «Театр – детям» содержит также фотоматериалы и рисунки юных зрителей, посвященные спектаклям русской драмы [20].

Примером методического руководства, работой самодеятельных коллективов можно считать вышедший в 1934 г. сборник «Весенний сев» [3]. Среди составителей – А. А. Бартошевич; режиссер Н. В. Петров; актеры А. А. Алексеев, К. Н. Вертышев; художник Т. Э. Визель; режиссеры И. А. Гриншпун, Я. М. Кракопольский; актеры В. И. Кукушкин, В. И. Осипов, И. А. Шишкин, В. В. Эренберг, Л. А. Скопина. В сборник, оформленный Татьяной Визель, вошли статьи, посвященные разным аспектам деятельности самодеятельных театров: «Оборудование сцены» А. Алексеева (с рисунками и схемами), «Грим» К. Н. Вертышева (с рисунками), «Организация досуга» И. Гриншпуна. Помещены были также литмонтаж «Весенний сев» Я. М. Кракопольского, пьеса «Напор» И. Шишкина (ее сопровождали замечания по постановке Н. Петрова).

Кроме того, в помощь гримерам и другим создателям спектакля, выходили книги руководителей отдельных подразделений театра. Так, например, заведующий парикмахерско-гримерным цехом Павел Борисович Лившиц написал книгу «Грим и парики» [10], в которой подробно и доходчиво рассказывал о создании различных париков, о свойствах гримировальных красок и правилах накладывания грима. В приложении в качестве образцов разных видов грима даны фотографии ведущих актеров театра.

Сокращение ассигнований не могло не отразиться на издательской деятельности театра: вместо небольших, но содержательных и прекрасно

оформленных книг в переплете стали выходить небольшие брошюры рекламного содержания, напечатанные на серой бумаге. Со второй половины 30-х годов издательская деятельность театра сводится к выпуску буклетов и программ выходящих спектаклей, таких как «Салют, Испания!» А. Афиногенова (1936), «Мера за меру» В. Шекспира (1936), «Оптимистическая трагедия» В. Вишневского (1937), «На всякого мудреца довольно простоты» А. Островского (1937), «Беспокойная старость» Л. Рахманова (1937), «Враги» М. Горького (1938), «Дружба» В. Гусева (1938), «Человек с ружьем» Н. Погодина (1938), «Анна Каренина» Л. Толстого (1938), «Доля поэта» С. Головановского (1939). При этом в Харькове сохранились лишь некоторые из них [1, 13, 14, 25]. Выходили и буклеты, посвященные гастролям театра в Киеве, Кременчуге (1936), Кисловодске (1938), Киеве, Днепропетровске (1939), Ленинграде, Москве (1940), Донбассе (1941) [21, 22].

К сожалению, до нас дошли не все книги и брошюры, выпущенные театром. Но и сохранившиеся образцы печатной продукции позволяют сделать вывод о том, что издательская деятельность театра русской драмы, прерванная войной, была разноплановой и интересной, а со временем стала важным источником изучения истории театра в Харькове.

Список использованной литературы

1. *Афиногенов А.* Сборник статей : К премьере спектакля «Далекое» / А. Афиногенов, А. Бартошевич, Н. Петров. – Харьков : Харьков. театр русской драмы, 1936. – 40 с.
2. *Балухатый С. Д.* Драматургия Чехова : К постановке пьесы «Вишневый сад» в Харьковском театре русской драмы / С. Д. Балухатый, Н. В. Петров. – Харьков : Изд. Харьков. театра русской драмы, 1935. – 208 с.
3. Весенний сев : сборник материалов для кружков колхозной художественной самодеятельности. – Харьков : Изд. Харьков. театра русской драмы, 1934. – 115 с.
4. Выставка художественных произведений работников Харьковского гостеатра русской драмы : К годовщине театра 23 нояб. 1934 г. / Харьков. гостеатр рус. драмы. – Харьков, 1934. – 22 с.
5. Горький и театр : сб. ст. С. Д. Балухатого, К. Н. Державина, акад. Н. С. Державина и др. к постановке пьесы М. Горького «Враги» в Гос. акад. театре драмы. – Л. : Гос. акад. театр драмы, 1933. – 158 с.
6. *Данилов С. С.* «Ревизор» на сцене / С. С. Данилов ; предисл. Н. В. Петрова. – Харьков : Изд. Харьков. театра рус. драмы, 1933. – 144 с. : ил.
7. *Державин К.* Шекспир / Константин Державин. – Харьков : Харьков. театр рус. драмы, 1936. – 40 с.
8. А. Г. Крамов : 30 лет на сцене, 1908-1938 / Харьков. гос. театр рус. драмы. – Харьков : Лаборатории Укр. полигр. комбината, 1938. – 24 с., ил. : 17 см.
9. Леонид Первомайский : [сб. ст.]. – [Харьков] : Харьков. гос. театр русской драмы, [1935]. – 148 с. – (Драматурги Советской Украины).
10. *Лившиц П. Б.* Грим и парики / П. Б. Лившиц ; предисл. Н. В. Петрова. – Харьков : Харьков. театр рус. драмы, 1935. – 79 с. : ил. – (В помощь рабочей и колхозной самодеятельности).
11. *Малинкин М.* «Чудесный сплав» в ТРАМе / М. Малинкин // Театр Русской драмы. – 1934. – 1 окт. (№ 19 (24)).
12. А. Н. Островский : сборник статей к спектаклям «Таланты и поклонники», «Без вины виноватые» / Харьков. гос. театр рус. драмы. – Харьков : [Харьков. гостеатр рус. драмы], 1935. – 38 с., 1 л. портр. ил.
13. Программы спектаклей : [«Слава» В. Гусева, 15-30 сент. 1936 г.]. – Харьков : Харьков. театр рус. драмы, 1936. – 11 с.
14. Программы спектаклей : [«Слава» В. Гусева, «Люди в белых халатах» С. Кингслея, 1-15 окт. 1936 г.] / Е. М. Радин, А. Г. Крамов, Я. Б. Театралов. – Харьков : Харьков. театр рус. драмы, 1936. – 9 с.
15. *Самойленко Г.* Дмитро Грудина – театральний діяч і актор із творчого гуртка Марії Заньковецької / Г. Самойленко // Ніжинська старовина : наук. іст.-культурол. зб. – 2006. – Вип. 2 (5). – С. 98-110.

16. Синельников Н. Н. Шестьдесят лет на сцене : Записки. Воспоминания о Н. Н. Синельникове / Н. Н. Синельников ; вступ. ст. и лит. обработка А. А. Бартошевича ; общ. ред. Д. Грудыны. – Харьков : Изд-во Харьков. гос. театра рус. драмы, 1935. – 340 с.
17. Слоним П. Харьковские сенсации 30-х годов : воспоминания / Петр Слоним. – Харьков, 2003. – 14 с. – Рукопись.
18. Суковская К. А. О себе / К. А. Суковская // Театр Русской драмы. – 1934. – 1 окт. (№ 19 (24)).
19. Творчество в театре : сб. ст. / засл. артист В. А. Подгорный, проф. В. И. Коган-Ясный, Т. В. Сукова ; под ред. Я. Б. Театралова. – Харьков : [Харьков. гос. театр рус. драмы], 1937. – 173 с. : ил.
20. Театр – детям : сб. ст. к 1-й детской зрительской конф. / сост. А. А. Бартошевич. – Харьков : [Харьков. гос. театр рус. драмы], 1936. – 64 с. : ил.
21. Харьковский театр русской драмы : Гастрольная поездка. Донбасс, 1941 г. : [Справка о театре, статьи к постановкам, состав труппы и программы] / Харьков. гос. театр рус. драмы. – Харьков : Газ. «Соц. Харківщина», 1941. – 32 с. : ил., портр.
22. Харьковский театр русской драмы : К гастролям в столице Украины – Киеве, 7-18 марта 1936 г. – Харьков : [Харьков. гос. театр рус. драмы], 1936. – 29 с. : ил.
23. Харьковский государственный театр русской драмы, 1934-1935 : сб. ст. : справочный материал / Е. М. Радин, Н. В. Петров, Я. Б. Театралов, А. А. Бартошевич. – Харьков : Харьков. гос. театр рус. драмы, 1934. – 135 с.
24. Харьковский гостеатр русской драмы : Сезон 1933-1934 гг. – [Л. : Изд. Харьков. гостеатра русской драмы, 1933]. – 33 с.
25. В. Шекспир. Мера за меру : [статьи и программа спектакля / А. Г. Крамов, А. Шац ; отв. ред. Я. Б. Театралов]. – Харьков : [Харьков. театр русской драмы], 1936. – 9 с.

Поступила 28.04.2014 г.

Ю. Ю. Полякова,

головний бібліограф

науково-бібліографічного відділу

Центральної наукової бібліотеки

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

пл. Свободи, 4, Харків, 61077, Україна

e-mail: poljakova@mail.ru

**ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ТЕАТРУ РОСІЙСЬКОЇ ДРАМИ (1933-1941)**

Анотація

У статті розглянуто діяльність Харківського державного театру російської драми першого періоду його існування (1933-1941 рр.), пов'язана з випуском друкованої продукції рекламного, наукового та методичного характеру. Автор аналізує види цієї продукції (буклети, програми, книги), їхній зміст, художнє оформлення й читацьке призначення, показує, як праця видавництва театру була пов'язана з його творчою та суспільною діяльністю.

Ключові слова: Харківський театр російської драми, видавнича діяльність, друкована продукція, книги, брошури, буклети.

Yu. Yu. Poliakova,
Chief Bibliographer,
Dept. of Scientific Bibliography of
the Central Academic Library of
V. N. Karazin Kharkiv National University
4 Ploshcha Svobody, Kharkiv, 61077, Ukraine,
e-mail: poljakova@mail.ru

PUBLISHING ACTIVITIES OF KHARKIV RUSSIAN DRAMA STATE THEATER (1933-1941)

Summary

Publishing activities of theaters in the 1920s and 1930s have not been properly studied yet by theater experts and bibliologist. Hence an object of this research is the publishing activities of Kharkiv Russian Drama State Theater while the article's subject are books and booklets published by the theater and now being kept in various libraries of Kharkiv. The purpose of this article is to characterize typology, subject area, and graphic design of the theater's publications.

The theater, apart from its own stage productions, was expected to provide methodological assistance to amateur theater groups, to maintain contacts with various strata of theater-goers, and train young actors and other professionals. All these activities were reflected on many publications: advertising and informational, popular scientific, analytical, methodological. Advertising booklets were regularly published for the theater guest performances in other cities of USSR. Stage productions of the most significant classical plays (N. Gogol's *Inspector-General* or *The Cherry Orchard* by A. Chekhov) were preceded with scholarly and popular scientific publications whose purpose was to prepare the audience to the adequate perception of the play in question. The book *Creational Activities in a Theater* published in 1937 was devoted to problems of studying the heritage of the prominent theatrical figures of the past as well as their methods of bringing up new generation of actors. Collection of articles '*The Spring Sowing*' (1934) is as a bright example of guiding amateur theaters.

Towards the end of the analyzed period, on the eve of WWII, the government funding of theaters was partly cut, and Kharkiv Theater had to limit its publications with advertising booklets and performance programs. Still, the surviving items of the theater's publications allow us to come to the conclusion that its publishing activities, though interrupted by the war, used to be diverse and very interesting. Nowadays, they are an important source of studying the history of theaters in Kharkiv.

Keywords: Kharkiv Russian Drama State Theater, publishing activities, printed matter, books, booklets, folders.

References

- [1] Afinogenov A., Bartoshevich A., Petrov N. *Sbornik statey : K premyere spektaklya "Dalekoye"* [Collection of articles : For the premier performance "The distant"]. Kharkov, 1936, 40 p.
- [2] Balukhatyy S. D., Petrov N. V. *Dramaturgiya Chekhova : K postanovke pyesy "Vishnevyy sad" v Kharkovskom teatre russkoy dramy* [Chekhov's drama : By staging of the play "The Cherry Orchard" at Kharkov Russian Drama Theatre]. Kharkov, 1935, 208 p.

- [3] *Vesenniy sev : Sbornik materialov dlya kruzhkov kolkhoznoy hudozhestvennoy samodeyatelnosti [Collection of materials for amateur clubs of the collective farm]*. Kharkov, 1934, 115 p.
- [4] *Vystavka hudozhestvennykh proizvedeniy rabotnikov Harkhovskogo gosteatra russkoy dramy: K godovshchine teatra 23 noyabrya 1934 g. [Exhibition of art of Kharkov State Russian Drama Theatre's workers: On the Anniversary of the theater Nov 23. 1934]*. Kharkov, 1934, 22 p.
- [5] *Gorkiy i teatr : sbornik statey S. D. Balukhatogo, K. N. Derzhavina, akad. N. S. Derzhavina i drugikh k postanovke pyesy M. Gorkogo "Vragi" v Gosudarstvennom akademicheskom teatre dramy [Gorky and theatre : collection of the S. D. Balukhatogo's, K. N. Derzhavina's, acad. N. S. Derzhavina's articles etc. To the play performance of M. Gorky "Enemies" in the State Academic Drama Theatre]*. Leningrad, 1933, 158 p.
- [6] Danilov S. S. "Revizor" na stsene [*"The Government Inspector" on the stage*]. Kharkov, 1933, 144 p.
- [7] Derzhavin K. *Shekspir* [Shakespeare]. Kharkov, 1936, 40 p.
- [8] A. G. Kramov : 30 let na stsene, 1908-1938 [30 years on the stage, 1908-1938]. Kharkov, 1938, 24 p.
- [9] Leonid Pervomayskiy [Leonid Pervomayskiy]. [Kharkov], [1935], 148 p.
- [10] Livshits P. B. *Grim i pariki* [Make up and wigs]. Kharkov, 1935, 79 p.
- [11] Malinkin M. "Chudesnyy splav" v TRAME [*"The miraculous alloy" in TRAM*]. *Teatr Russkoy dramy*, 1934, 1st of Okt. no. 19 (24).
- [12] Ostrovskiy A. N. *Sbornik statey k spektaklyam "Talanty i poklonniki", "Bez viny vinovatyye"* [Collection of performance articles "Talents and Admirers", "Guilty Without Guilt"]. Kharkov, 1935, 38 p.
- [13] *Programmy spektakley : ["Slava" V. Guseva, 15-30 sent. 1936 g.] [Performance programs : V. Gusev's "Glory" 15-30 Sept. 1936]*. Kharkov, 1936, 11 p.
- [14] Radin Ye. M., Kramov A. G., Teatralov Ya. B. *Programmy spektakley : ["Slava" V. Guseva, "Lyudi v bel'nykh khalatah" S. Kingsleya, 1-15 okt. 1936 g.] [Performance programs V. Gusev's "Glory", S. Kingsleya's "People in white coats", 1-15 Oct. 1936]*. Kharkov, 1936, 9 p.
- [15] Samoilenko H. Dmytro Hrudyna – teatralnyi diiach i aktor iz tvorchoho hurtky Marii Zankovetskoï [Dmitry Grudina – theater activist and actor of M. Zankovetska's creative club]. *Nizhynska starovyna*, 2006, no. 2 (5), pp. 98-110.
- [16] Sinelnikov N. N. *Shestdesyat let na stsene : Zapiski. Vospominaniya o N. N. Sinelnikove* [Sixty years on the stage : Notes. Memories about N. N. Synel'nykov]. Kharkov, 1935, 340 p.
- [17] Slonim P. *Kharkovskie sensatsii 30-kh godov : vospominaniya [Kharkov sensation of 30s : A Memoir]*. Kharkov, 2003, 14 p.
- [18] Sukovskaya K. A. O sebe [About myself]. *Teatr Russkoy dramy*, 1934, 1st of Okt. (no. 19).
- [19] Podgornyy V. A., Kogan-Yasnyy V. I., Sukova T. V. *Tvorchestvo v teatre : sbornik statey [Creativity in the theatre : collection of articles]*. Kharkov, 1937, 173 p.
- [20] Bartoshevich A. A., sost. *Teatr – detyam : sbornik statey k 1-y detskoy zritel'skoy konferentsii [Theatre for children : collection of the articles for 1st children-viewers conf.]*. Kharkov, 1936, 64 p.
- [21] *Kharkovskiy teatr russkoy dramy : Gastrolnaya poyezdka. Donbass, 1941 g. [Kharkov Russian Drama Theatre : A tour. Donbass, 1941]*. Kharkov, 1941, 32 p.
- [22] *Kharkovskiy teatr russkoy dramy : K gastrolyam v stolitse Ukrainy – Kiyev, 7-18 marta 1936 g. [Kharkov Russian Drama Theatre : The tour to the capital of Ukraine – Kiev, May 7-18th, 1936]*. Kharkov, 1936, 29 p.
- [23] Radin Ye. M., Petrov N. V., Teatralov Ya. B., Bartoshevich A. A. *Kharkovskiy gosudarstvennyy teatr russkoy dramy, 1934-1935 : sbornik statey Spravochnyy material [Kharkov State Russian Drama Theatre, 1934-1935 : collection of the articles Background material]*. Kharkov, 1934, 135 p.
- [24] *Kharkovskiy gosteatr russkoy dramy : Sezon 1933-1934 gg. [Kharkov State Russian Drama Theatre : Season 1933-1934]*. [Leningrad, 1933], 33 p.
- [25] Kramov A. G., Shats A. V. *Shekspir. Mera za meru [Measure for Measure]*. Kharkov, 1936, 9 p.

УДК 069.02:581:929Шестериков(477.74)

В. В. Самодурова,

главный библиограф Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

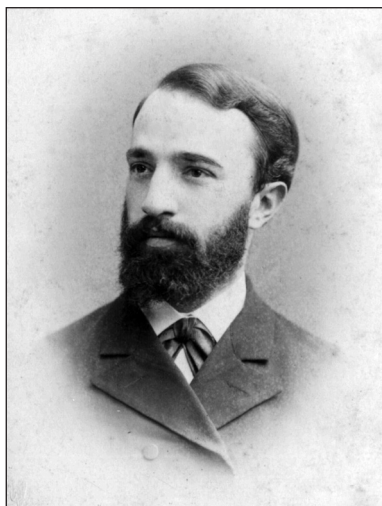
**ЧЕЛОВЕК ДВУХ СТРАСТЕЙ. ГЕРБАРНАЯ КОЛЛЕКЦИЯ
БИБЛИОТЕКАРЯ П. С. ШЕСТЕРИКОВА**

В статье освещаются некоторые страницы жизненного и творческого пути директора библиотеки Новороссийского университета П. С. Шестерикова. Указана его роль в становлении библиотечного дела в стране, значение в развитии университетской библиотеки. Освещается деятельность П. С. Шестерикова как любителя ботаники, всю жизнь посвятившего изучению флоры Одесского уезда Херсонской губернии.

Ключевые слова: история Одессы, Новороссийский университет, П. С. Шестериков, ботаника, гербарий, научные общества, национальное достояние Украины

Сотрудникам Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова имя Петра Степановича Шестерикова (1859-1929) стало уже почти родным. Многократные обращения к истории библиотеки невольно выводили на ее бывшего директора, которого заслуженно можно считать одним из основателей отечественного библиотековедения. Сегодня труды П. С. Шестерикова сохраняют свое практическое и теоретическое значение. История подтвердила правильность его выводов: библиотековедение признано наукой и успешно развивается, библиотечная профессия приобрела социально значимый статус. Создана система библиотечного образования, за которую он ратовал.

С 1885 по 1920 год П. С. Шестериков (ил. 1) был штатным сотрудником библиотеки Новороссийского университета. При этом до смерти Л. Ф. Бруна в 1905 г. он состоял помощником библиотекаря, а затем был назначен руководителем библиотеки. Что значило быть руководителем крупной библиотеки в то время? Во главе каждой университетской библиотеки в России стоял библиотекарь (за границей в то

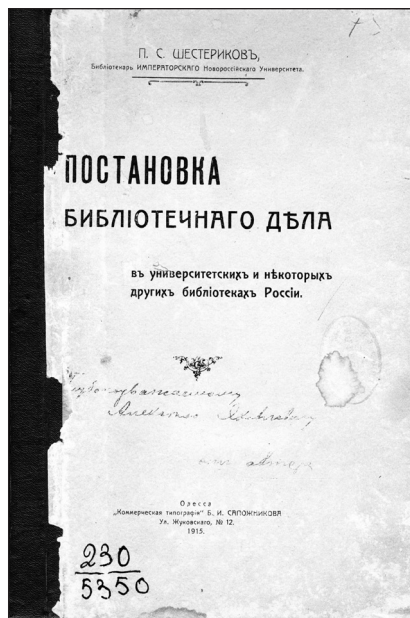
Ил. 1. Петр Степанович Шестериков (1859-1929)

время эта должность называлась директором). Библиотекарь, по существу, был правителем и хранителем этого храма науки. По своей должности он состоял в VI классе, т. е. приравнялся к экстраординарному профессору, а по уставу – даже к доктору своей науки. По образованию и общему умственному развитию библиотекарь должен был соответствовать большим требованиям. Профессору достаточно быть человеком своей науки, библиотекарю надлежало быть человеком науки вообще, ученым-энциклопедистом, способным оценивать все современные знания, ориентироваться в их бесчисленных и сложных проявлениях. Кроме солидного знания иностранных языков, библиотекарю необходимо быть хорошим специалистом в библиотечном деле с его многочисленными вспомогательными науками. Помимо светлого ума и обширных специальных знаний, ему нужно ещё обладать хорошими административными способностями, чтобы управлять крупным университетским подразделением. Если университету посчастливилось найти такого человека на эту должность, то за все свои редкие качества он получал 1800 руб. в год. В финансовом отношении это чуть меньше, чем оклад ординарного профессора. Библиотеке Новороссийского университета с такой кандидатурой повезло. Как директор крупной по тем временам библиотеки (314 тыс. ед. хр.), статский советник П. С. Шестериков был горячим сторонником внедрения в практику конкурсной системы замещения вакантных должностей и четкого распределения обязанностей внутри коллектива [5].

Повышать престиж родной библиотеки П. С. Шестерикову помогала хорошо подобранная команда сотрудников. Ближайшими помощниками директора были так называемые помощники библиотекаря, потому что как бы ни был трудолюбив и работоспособен директор, он не в состоянии уследить за всеми частями громадного механизма, каким является хорошо поставленная и нормально развивающаяся университетская библиотека. Помощники, как и сам директор, тоже должны были удовлетворять серьезным требованиям профессии, обладать солидными познаниями и редкими качествами ума и характера. Они должны были быть людьми интеллигентными, с широким разносторонним образованием, с любовью к своему делу. Подобно библиотекарю, они должны были обладать знаниями иностранных языков и умением разбираться в изданиях, иметь профессиональный опыт. Минимальный образовательный ценз помощника библиотекаря – успешное окончание высшего учебного заведения, при этом – служебное положение и материальное обеспечение на уровне преподавателя гимназии. В начале XX в. в штат библиотеки ИНУ входило четыре помощника библиотекаря и писцы [7].

У специалистов Научной библиотеки ОНУ при написании работ по ее истории книга П. С. Шестерикова «Постановка библиотечного дела в университетских и некоторых других библиотеках России» (Одесса, 1915) стала сегодня настольной (ил. 2). История написания этой книги такова: под давлением демократически настроенной части профессорско-преподавательского

состава ИНУ, Ученый совет накануне празднования 50-летия университета поручил П. С. Шестерикову изучить библиотечное дело в Российской империи с тем, чтобы лучшие виды работы внедрить у себя. Летом 1913 г. П. С. Шестериков получил от правления университета командировку в Петроград для приема библиотеки покойного сенатора В. В. Пахмана, пожертвованной его наследниками нашему университету. Эта командировка послужила поводом получить надлежащее удостоверение, дававшее П. С. Шестерикову возможность осмотреть главные книгохранилища в крупных городах России. Таким образом, в течение лета он познакомился с постановкой библиотечного дела в библиотеках Петрограда, Юрьева (Тарту), Варшавы, Москвы, Казани, Саратова, Харькова и Киева. Командировка позволила узнать работу 7 университетских

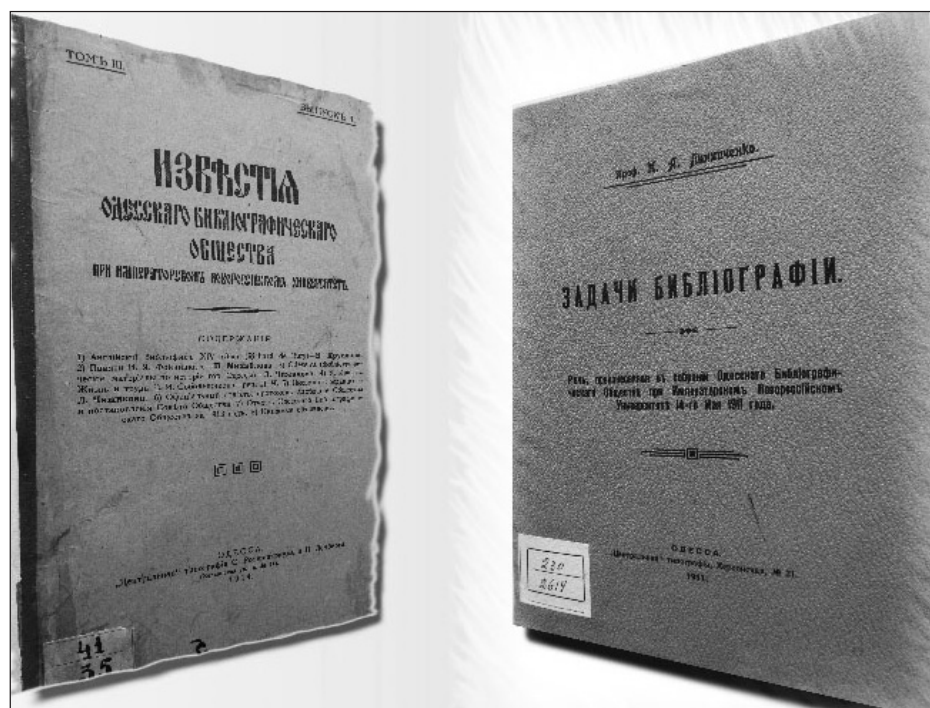

Ил. 2

библиотек, побывать в 15 крупнейших публичных и академических библиотеках, а также в библиотеках музеев и научных обществ. Результатом серьезного исследования стала упомянутая книга. В ней П. С. Шестериков глубоко проанализировал состояние библиотечного дела в стране, детально описал организацию библиотеки в самом Новороссийском университете и дал рекомендации по дальнейшей реорганизации её работы. Весь этот материал дал возможность получить представление о технике ведения библиотечного дела в крупнейших русских книгохранилищах и поднять вопрос о материальном и служебном положении личного состава университетских библиотек. Книга П. С. Шестерикова позволила сделать вывод, что комплектование фондов, обслуживание профессорско-преподавательского состава и структура отделов в библиотеке Новороссийского университета, хотя и были в то время на более высоком уровне, чем во многих других университетских библиотеках России, тем не менее требовали ещё очень серьезной работы по их совершенствованию.

Имея колоссальный авторитет у научной элиты Одессы, наряду со своей профессиональной деятельностью, П. С. Шестериков принимал самое активное участие в общественной жизни университета и города. Он был деятельным членом, а иногда и организатором нескольких научных обществ в нашем городе: Новороссийского общества естествоиспытателей при Новороссийском университете, Одесского библиографического общества при Новороссийском университете, Одесского отделения Русского технического общества, Одесского отделения Русского общества садоводства.

Инициатива создания и дальнейшей работы Одесского библиографического общества при Новороссийском университете неразрывно связана с директором библиотеки университета. В начале 1906 г. сотрудники и преподаватели Новороссийского университета, просто любители книги в городе организовали библиотечный кружок, через некоторое время преобразованный в научное общество. П. С. Шестериков сам составил проект устава, подал его на рассмотрение профессорам университета, и уже 13 января 1907 г. состоялось его первое заседание под председательством проф. В. М. Истрина с участием профессоров и преподавателей университета. Среди них были А. П. Доброклонский, И. И. Дусинский, И. И. Иванов, В. Ф. Лазурский, М. Г. Попруженко и мн. др. Окончательно устав был утвержден 5 марта 1911 г. Председателем был избран проф. И. А. Линниченко, секретарем — проф. В. Ф. Лазурский. Основные задачи общество видело в проведении собраний для читателей и обсуждении рефератов по библиографической тематике, в издании трудов, имеющих отношение к библиографии и критике. Общество имело свой собственный журнал «Известия Одесского библиографического общества» (ил. 3). С 1913 по 1917 гг. свет увидели 5 томов (36 выпусков) тиражом до 500 экземпляров. П. С. Шестериков помогал председателю общества его редактировать. В заседаниях принимали участие, печатали свои статьи, рецензии, биографические материалы и указа-

Ил. 3

тели С. Л. Авалиани, Д. Г. Атлас, П. М. Бицилли, А. М. Де-Рибас, Б. А. Лузанов, А. В. Рыстенко, М. Е. Слабченко, А. В. Флоровский, Л. А. Чижиков и мн. др. очень известные в одесских научных кругах люди. Все эти годы П. С. Шестериков был вдохновителем и организатором лучших начинаний в деятельности общества. Выступления, делопроизводство, бухгалтерская отчетность и необходимые документы всегда были в должном порядке.

П. С. Шестериков был удивительным человеком. Он стоял у истоков отечественного библиотечного дела, около сорока лет отдал борьбе за признание библиотекведения как науки, твердил о необходимости специальной подготовки кадров для библиотек, служил формированию в общественном сознании одесситов достойного отношения к профессии библиотекаря. Детище П. С. Шестерикова – Научная библиотека Одесского национального университета им. И. И. Мечникова, фонд которой в настоящий момент насчитывает более 4 млн единиц хранения, стала одной из крупнейших библиотек Украины и успешно развивается. Библиотека оснащена современными информационными технологиями, обслуживает ежегодно около 55 тыс. читателей, имеет специализированные читальные залы, абонементы, Интернет-залы, свой сайт.

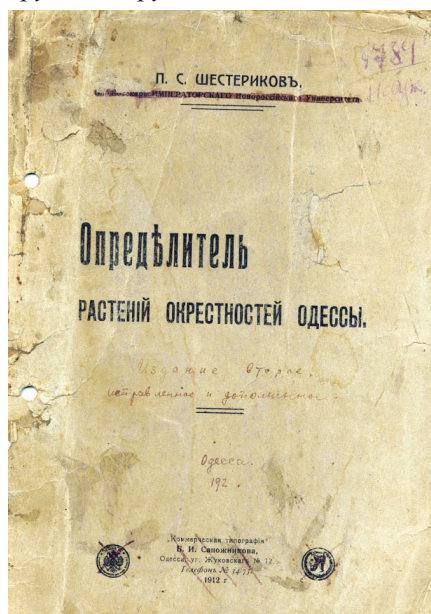
С 1894 г. П. С. Шестериков состоял членом Одесского отделения Императорского Русского технического общества. Он не только участвовал в научной работе этого общества, но и был его доверенным лицом. В новом здании, на углу улиц Княжеской и Ямской, построенном специально для РТО на деньги, пожертвованные городским головой Г. Г. Маразли, П. С. Шестериков жил, выполняя при этом функции делопроизводителя, смотрителя и заведующего библиотекой общества [9].

Человеком двух страстей можно назвать П. С. Шестерикова. Очень сильной была любовь к книге, но подлинной, основной страстью его все же была ботаника. Он не был дипломированным биологом, но при этом стал прекрасным специалистом по флоре Южной Украины, систематически занимался изучением видового состава растительности Херсонской губернии. Им написан целый ряд флористических работ по этой теме: «Список явнотрачных растений окрестностей Одессы» (Одесса, 1887), «Материалы для флоры Херсонской губернии» (Одесса, 1894), «Флора окрестностей Одессы» (Одесса, 1903), «Новые данные для флоры Одесского уезда» (Одесса, 1908), «Новые дополнительные данные для флоры Одесского уезда Херсонской губернии» (Одесса, 1909). Его труды давно стали хрестоматийными для специалистов данного профиля [Прил. 1].

С 1884 г. П. С. Шестериков активно работал в Новороссийском обществе естествоиспытателей. В течение ряда лет (с 1904 по 1916 гг.) был его секретарем, выступал с докладами. Был членом особой комиссии из лиц, принимавших участие в естественно-историческом изучении Херсонской, Бессарабской и Таврической губерний. В 1904 г. в составе комиссии работали известные ученые Новороссийского университета: А. А. Браунер (занимался изучением

фауны позвоночных), В. Д. Ласкарев (геологическими исследованиями юго-восточных территорий Украины), А. А. Бычихин (особенностями залегания и свойствами почв), Н. М. Зеленецкий¹ (изучением растительности известковых обнажений второй и третьей гряды Крымских гор), И. Н. Бучинский (обустройством вновь учрежденной при Новороссийском университете зоологической станции). В течение ряда лет члены комиссии получали от Новороссийского общества естествоиспытателей дотации на свои изыскания. П. С. Шестериков на изучение флоры Прибужья, которая по своему видовому составу несколько отличается от флоры приднестровской части Одесского уезда, получал в среднем от 70 до 150 руб. в год.

Недавно исполнилось 100 лет с момента выхода в свет работы П. С. Шестерикова «Определитель растений окрестностей Одессы» (Одесса, 1912) (ил. 4), ставшим в свое время первым изданием такого рода для небольшого крайне ограниченного флористического района. К этому моменту уже существовали полные и обстоятельные определители, принадлежавшие трудам И. Ф. Шмальгаузена, В. И. Талиева, Федченко-Флерова и др. авторов. Но они, несмотря на свои, несомненно, высокие достоинства, не вполне подходили к нашим местным условиям вследствие обширности описываемого ими района. Мотивы появления «Определителя флоры окрестностей Одессы» и цель работы над ним указаны автором в предисловии к книге и заключались в желании *«дать начинающему ботанику-флористу возможность поближе познакомиться с окрестной флорой и, таким образом, подготовить его к пользованию другими, крупными источниками для изучения флоры всей России или ее частей»*.

Ил. 4

Компактный том в 540 страниц состоял из двух частей: таблицы для определения семейств растений, произрастающих в Одессе и Одесском уезде, и описательной части, представляющей собою краткие характеристики отделов, семейств и родов, а также таблицы для определения родов и видов растений указанного района. Описательная часть «Определителя растений окрестностей Одессы» представляет собою свод наблюдений, как всех предыдущих исследователей растений Одессы и Одесского уезда, так и многолетних личных наблюдений автора, что дает полное представление о растительности указанного района. Н. М. Зеленецкий откликнулся рецензией на работу П. С. Шестерикова, в которой отметил полноту свода данных и указал на большую научную ценность из-

дания, т. к. характеристики растений в нем очень подробно выписаны и имеют строго научный характер, таблицы удачно подобраны, все признаки растений обозначены в них четко, что особенно важно и удобно для начинающих. При этом недостатком работы он посчитал включение в перечень дикорастущих растений значительного числа культурных (до 120 культурных форм, до 60 декоративных и плодовых деревьев и 50 огородных и садовых декоративных растений), которые увеличили число приводимых автором растений, а благодаря этому – объем и стоимость всего издания [6].

Новороссийское общество естествоиспытателей не только печатало работы П. С. Шестерикова в «Записках НОЕ», но и всячески содействовало выходу его работ отдельными тиражами. Так, при содействии президента общества проф. Г. И. Танфильева совет Новороссийского общества естествоиспытателей принял решение об издании *«на проценты с капитала Лекционного комитета общества определителя окрестностей Одессы, составленного П. С. Шестериковым и предложенного им в распоряжение общества, с тем, чтобы деньги, вырученные от продажи издания в 1000 экз., пошли на погашение расходов на печатание»*. С этой целью в 1 Одесском обществе взаимного кредита была заимствована сумма в 1164 р. 50 к. [10].

Основой для написания целого ряда работ, безусловно, стал гербарий, для которого П. С. Шестериков начал собирать растения с 1883 г. *«как абориген, неоднократно посвящая этому свой досуг в часы и дни, свободные от служебных занятий»* [Прил. 1: 5, с. 1]. Составляя описания растений, он указывал в них местообитания и сроки цветения, местные названия, синонимы и т. д. Многие экскурсии по сбору растений П. С. Шестериков предпринимал вместе с детьми. Обстоятельства личной жизни П. С. Шестерикова не всегда способствовали плодотворной научной деятельности. Первый удар он получил в 1912 г., когда ранняя смерть вырвала из семьи юную дочь. Хроника университета хранит факт о безудержном горе родителей. Об этом свидетельствует посвящение на «Определителе растений окрестностей Одессы»: *«памяти дорогой, незабвенной дочери, Лидочки Шестериковой, большой любительнице растительного царства и вообще природы, во всех ее проявлениях...»*. В одном из отчетов о дарах, принесенных университету, есть запись: *«от семейства Шестериковых было подарено ун-ту в 1912 г. в память отроковицы Лидии – три шелковых, шитых бисером воздуха»* [8].

К личности П. С. Шестерикова в разные годы обращались не только ученые-биологи, но и сотрудники библиотеки, по крупицам собирая сведения о его жизни и деятельности. Немало времени творчеству П. С. Шестерикова уделила бывший главный библиограф университетской библиотеки по биологическим наукам Т. М. Гольд² [2-4] (ил. 5). В частности, в ее работах упоминается, что П. С. Шестериков, совершая постоянные экскурсии в окрестности города, продолжал свои исследования почти до конца жизни. Подтверждением этому может служить замечательная находка, обнаруженная недавно в личном архи-

*Ил. 5. В систематическом каталоге НБ ОГУ
(М. И. Ильиш, Т. М. Гольд, С. Я. Боровой)*

ве Т. М. Гольд, переданного ею в свое время на хранение сотруднице библиографического отдела О. Ю. Ноткиной. В одной из папок автором статьи была обнаружена часть (92 с.) расшитой книги П. С. Шестерикова «Определитель растений окрестностей Одессы» (Одесса, 1912). Листы вручную скреплены в нескольких местах суровой ниткой. На каждой странице типографского текста имеются не только пометки, изменения и поправки, внесенные рукой П. С. Шестерикова, но и многие, полностью переделанные страницы, написанные на случайных, вклеенных в книгу, пожелтевших от времени, часто с посторонним текстом, листах [Прил. 2-4]. На нескольких страницах, как бы вырванных из тетради (начинается со второй страницы, первая, очевидно, утеряна), красивым убористым почерком П. С. Шестерикова написано предисловие к ожидаемому им второму, исправленному и дополненному изданию:

«... [начинающий флорист, не обладая] еще достаточным навыком в определении найденных растений, легко может сбиться и «определить» совсем не то, что будет у него в руках. Это понятно: конечно, гораздо легче разобраться в 2-3-4 видах растения, имеющихся в ограниченном районе, чем в 10-15-20 видах, встречающихся во всем Союзе. С маленьким определите-

лем начинающий флорист успешно будет ориентироваться в своем небольшом районе...

...Кроме растений, произрастающих в Одесском районе в диком состоянии, в настоящий определитель внесены также и культурные растения наиболее распространенных и общеизвестных форм, что вызвало в свое время со стороны некоторых специалистов возражения, с точки зрения автора этих строк – неубедительные. Подчеркивая практический характер всякого определителя подобного типа, нижеподписавшийся считает в этом вопросе свою точку зрения правильной. Ему пришлось также выслушать упреки суровых критиков за то, что при описании растений даны этимологические объяснения латинских названий родов. Подобное вторжение лингвистики в область ботаники автор считает не только не лишним, но даже и ценным и при пересмотре своей книги не счел необходимым вычеркивать эти объяснения...

...Способ определения по таблицам – шаблонный: нужно останавливаться на подразделениях в таблицах, которые по признакам наиболее соответствуют данному растению и таким путем следовать, пока не будет установлено название растения. Книга лишена иллюстраций не только из опасений увеличить продажную стоимость ее, но и потому, что автор ее – принципиальный противник таких изображений в определителях; при наличии иллюстраций пользующийся книгой может не удержаться от соблазна ограничить свое определение сравнением растения с помещенным в определителе рисунком, не затрудняя себя чтением текста; такой прием, конечно, является совершенно нежелательным.

Первое издание этой книги вышло в свет в 1912 г. При подготовке ее к новому изданию автор тщательно пересмотрел ее и внес в текст ряд поправок и дополнений.

1924 г. П. Шестериков»

Как видим, предисловие датировано 1924 г. Это дает основания полагать, что автор, действительно, работал над книгой до конца жизни. Он надеялся увидеть свое детище в обновленном виде, но еще один жизненный удар, полученный на семидесятом году жизни, не позволил П. С. Шестерикову осуществить надежды. Был репрессирован сын, С. П. Шестериков³, обвиненный в участии в контрреволюционном заговоре. Родители дали ему прекрасное образование, он вырос среди книг домашнего собрания, с десятилетнего возраста получил доступ в хранилище университетской библиотеки, где работал П. С. Шестериков. Шестериков-младший также пронес любовь, вернее, страсть к книге, через всю свою короткую жизнь. Своему главному наставнику – отцу – С. П. Шестериков обязан «первыми уроками своих книжных изучений и всем направлением интересов, которым не изменит до конца», – вспоминает строки одного из писем к ней друг и жена К. П. Богаевская⁴ [1].

Гербарий, собранный П. С. Шестериковым и послуживший основой для написания его «Определителя растений окрестностей Одессы», хранится на кафедре ботаники биологического факультета и является составной частью гербарной коллекции ОНУ имени И. И. Мечникова. Эта коллекция, наряду с двумя другими («Фонд старопечатных, редких изданий и рукописей» и «Коллекция морских и практически ценных для экологической биотехнологии штаммов микроорганизмов») входит в Государственный реестр национального культурного достояния Украины (MSUD). Список памятников археологии, архитектуры и градостроительства, исторических, документальных и др. объектов, которые составляют исключительную ценность с точки зрения истории, культуры, этнологии или науки Украины, был создан Положением о Государственном реестре, утвержденном Постановлением КМУ № 466 от 12 авг. 1992 г. Реестр был введен с целью учета объектов материальной и духовной культуры, имеющих важное значение для формирования национального самосознания украинского народа и определяющих его вклад во всемирное культурное наследие. Коллекция «Фонд старопечатных, редких изданий и рукописей», хранящаяся в Научной библиотеке университета, состоит из более 100 тыс. единиц и содержит: старопечатные издания (XV-XVIII вв.); редкие и ценные издания XIX в.; периодические издания XVII-XIX вв.; личные коллекции, которые принадлежали известным ученым, государственным деятелям, профессорам университета; рукописные и архивные материалы. «Коллекция морских и практически ценных для экологической биотехнологии штаммов микроорганизмов», бережно созданная и поддерживаемая сотрудниками более 30 лет, хранится на кафедре микробиологии и вирусологии биофака ОНУ.

Коллекция «Гербарий ОНУ им. И. И. Мечникова» вошла в число объектов, составляющих национальное достояние Украины, 22 сентября 2004 г. (Постановление КМУ № 1241). Начало коллекции было положено первым заведующим кафедрой ботаники проф. Л. С. Ценковским еще при организации Новороссийского университета в 1865 г. Современный объем Гербария превышает 50 тыс. экземпляров. Гербарий состоит из систематической части и именных коллекций выдающихся ботаников, изучавших флору Причерноморья: А. Д. Нордманна, Е. Е. Линдемманна, Я. Я. Вальца, И. К. Пачоского, Г. И. Потапенко и др. исследователей. В нем представлены листья, содержащие виды растений, присущие разным уголкам Старого и Нового Света, и нашли свое отражение различные отделы растений от одно- и многоклеточных водорослей и лишайников до высших споровых и семенных растений. «Жемчужиной» гербарной коллекции является один из древнейших на территории Украины «Медицинский травник» – рукопись неизвестного автора, написанная на старофранцузском языке в 1759 г. (ил. 6).

Личная коллекция П. С. Шестерикова состоит из 2012 г. л., представляет 1492 вида растений, отражая ботаническую и краеведческую культуру региона. Благодаря недавно вышедшей книге «Скарби гербарію ОНУ» (Одес-

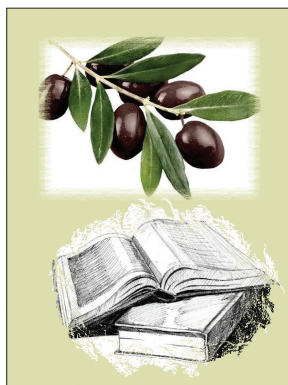
са, 2014)⁵, составленной группой ученых биологического факультета ОНУ имени И. И. Мечникова, коллекция П. С. Шестерикова стала широко известной не только ботаникам, но и специалистам самых разных сфер, историкам науки, преподавателям естественно-научных дисциплин, людям, работающим в области гербарного дела, интродукции растений и т. д. Выход в свет этого издания позволяет наблюдать научную преемственность поколений в университете в самом лучшем проявлении этого феномена. Подтверждением этому стала и прошедшая недавно в греческом зале Научной библиотеки ОНУ выставка «Растения-символы в христианских традициях. Из коллекций ОНУ имени И. И. Мечникова, имеющих статус Национального достояния» (ил. 7).

Ил. 6. Медицинский травник

Ил. 7. Экспозиция выставки «Растения-символы в христианских традициях»

Ил. 8. Эмблема выставки

Выставка была подготовлена кафедрой ботаники и Научной библиотекой, при участии одесских художников и просто небезразличных к науке и искусству одесситов. На ней были представлены и живые растения, привезенные из Ботанического сада ОНУ, и гербарии, и книги, как современные, так и созданные более пяти столетий назад. Опять две большие страсти П. С. Шестерикова – книга и ботаника, слились воедино, и на этот раз в стенах библиотеки, которую он возглавлял много лет (ил. 8).

Примечания

¹ Зеленецкий Николай Михайлович (1859-1923) – биолог, ботаник. Один из создателей нынешнего гербария ОНУ имени И. И. Мечникова. После окончания в 1887 г. естественного отделения физико-математического факультета Новороссийского университета стал консерватором ботанического кабинета, с 1888 г. – его заведующим. В 1906 г. защитил магистерскую диссертацию «Материалы для флоры Крыма» и стал доцентом кафедры ботаники. Преподавал на Высших женских курсах, в Коммерческом училище, был учителем естественной истории в женской гимназии Е. С. Пашковской. С 1907 по 1915 г. был в ссылке по политическим соображениям. По возвращении, был избран экстраординарным профессором ИНУ. В 1917 г. стал профессором медицинского факультета, а в 1919 г. – профессором физико-математического факультета. В 1920-е гг. возглавлял кафедру морфологии и систематики растений, а также Ботанический сад бывшего Новороссийского университета.

² Гольд Тамара Моисеевна (1906-) закончила в 1928 г. биологическое отделение факультета социального воспитания Одесского ИНО. Руководителями дипломной работы у нее были сразу два известных профессора-ботаника: физиолог Ф. М. Порождо и геоботаник Г. И. Танфильев. После успешного завершения учебы в ИНО, она по рекомендации проф. Танфильева поступила в аспирантуру к акад. В. И. Липскому. Годы учебы в аспирантуре (1930-1933) при Одесском государственном ботаническом саду имени акад. Д. Заболотного, по секции морфологии и систематики растений, были периодом не только активной учебы, овладения новыми методами научного творчества, но и явились начальным этапом становления ее как самобытного ученого-ботаника. Педагогическую деятельность не прерывала, даже старательно обучаясь в аспирантуре. Работала преподавателем рабочего факультета Одесского Педагогического института г. Одессы. Закончив аспирантуру, заняла должность ассистента кафедры ботаники этого же ВУЗа. В период 1934-1941 гг. она работала по совместительству также ассистентом в Одесском сельскохозяйственном институте, где перед самым началом Великой Отечественной войны стала старшим преподавателем. Во время войны находилась в эвакуации, работая преподавателем биологии в школах на Северном Кавказе и железнодорожной станции Чу в Казахстане и в педагогическом училище г. Чарджоу в Туркмении. С 1945 г. и до выхода на профсоюзную пенсию многие годы отдала кропотливой и самоотверженной работе биолога-библиографа в стенах Научной библиотеки ОГУ имени И. И. Мечникова.

³ Шестериков Сергей Петрович (1903-1941) – литературовед, библиограф. Родился в 1903 г. в Одессе. Печатался с 1924 г. Работал в Институте русской литературы (Пушкинский дом) сначала техническим помощником, а затем научным сотрудником II разряда. Основные исследования и публикации посвящены русской литературе 19 в. (декабристы, А. С. Пушкин, Н. С. Лесков). Участвовал в коллективном труде ИРЛИ «Декабристы» (М., 1925). С 1927 г. его жизнь была связана с Пушкинским домом (Институт русской литературы РАН), учебными заведениями Саратова и Подмосковья, с Государственным литературным музеем в Москве. Его труды были посвящены творчеству и библиографии выдающихся классиков русской и украинской литературы: А. С. Пушкину, Н. С. Лескову, Л. Н. Толстому, И. С. Тургеневу, Т. Г. Шевченко и др. С. П. Шестерикова постигла судьба многих молодых людей того времени. В ходе «академического дела» был уволен и арестован. Приговор к расстрелу в 1931 г. был заменен на 10 лет лагерей. 21 ноября 1937 г. был освобожден досрочно. После освобождения жил в Саратове, затем под Москвой, сначала в Можайске, затем в Завидово, а в июне 1938 г. переехал на родину в Одессу. Во время Великой Отечественной войны был мобилизован в действующую армию. По одним сведениям, погиб на Калининском фронте, по другим – был вторично арестован и приговорен к расстрелу в ноябре 1941 г. Посмертно реабилитирован.

⁴ Богаевская Ксения Петровна (1911-2000) – литературовед, постоянный секретарь М. А. Цявловского, помогала ему в составлении и редакции «Путеводителя по Пушкину» (1930). В 1933 г. стала научным сотрудником Литературного музея. В 1936 г. была принята в штат Всесоюзной пушкинской выставки. В 1939 г. вернулась на работу в Литературный музей. Автор книги «Пушкин в печати за сто лет (1837-1937)», ставшей итогом многолетних библиографических поисков. В годы Великой Отечественной войны составила библиографический указатель, посвященный жизни и творчеству В. Г. Белинского. Сотрудница редакции «Литературного наследства» в 1949-1990 гг.

⁵ Скарби гербарію ОНУ. Гербарна колекція П. С. Шестерікова / укладачі : к. б. н., доц. С. Г. Коваленко, к. б. н., доц. В. В. Немерцалов, ст. викладач О. Ю. Бондаренко, к. б. н., доц. Т. В. Васильєва. – Одеса : Освіта України, 2014. – 196 с.

Список использованной литературы

1. *Богаевская К. П.* Замечательный библиографический дар : С. П. Шестериков по воспоминаниям и письмам / К. П. Богаевская // Сов. библиография. – 1991. – № 3. – С. 79-89.
2. *Богачик Т. А.* Тамара Моисеевна Гольд – ботаник, библиограф-биолог Научной библиотеки университета Одессы / Т. А. Богачик, Л. В. Рясиков, В. В. Самодурова // Современные проблемы зоологии и экологии : материалы междунар. конф., посвящ. 140-летию ОНУ им. И. И. Мечникова и 120-й годовщине со дня рождения заслуженного деятеля науки УССР, проф. И. И. Пузанова (г. Одесса, 22-25 апр. 2005) / каф. зоологии ОНУ им. И. И. Мечникова, Зоологический музей ОНУ им. И. И. Мечникова ; отв. ред. И. Т. Русев. – Одесса, 2005. – С. 387-388.
3. *Гольд Т. М.* Пам'яті П. С. Шестерикова / Т. М. Гольд // Тр. ОГУ. Сер. биол. наук. – 1957. – Т. 14, вып. 8. – С. 215-219.
4. *Гольд Т. М.* Петро Степанович Шестериков / Т. М. Гольд // Укр. ботан. журн. – 1959. – Т. 16, № 3. – С. 94-95.
5. *Дусинский И.* В ожидании давно назревшей реформы / И. Дусинский // Изв. Одес. библиогр. о-ва при ИНУ. – 1914. – Т. 3, вып. 2. – С. 65-88.
6. *Зеленецкий Н.* [Рецензия] / Н. Зеленецкий // Изв. Одес. библиогр. о-ва при ИНУ. – 1912. – Т. 1, вып. 8. – С. 325-327.
7. Отчет о состоянии и деятельности Имп. Новороссийского университета за 1902 г. / сост. по поручению Совета орд. проф. И. А. Линниченко. – Одесса, 1903. – 60 с.
8. Отчет о состоянии и деятельности Имп. Новороссийского университета за 1912 г. – Одесса : Техник, 1913. – 249 с.
9. Отчет за 1900 г. // Зап. Одес. отд-ния Рус. техн. о-ва. – 1901. – Вып. 5. – 164 с.
10. Отчет Новороссийского общества естествоиспытателей // ЗНОЕ. – 1912. – Т. 38. – С. 28-29. – (Приложение).

Поступила 14.05.2014 г.

Приложение 1 Список работ П. С. Шестерикова

1. Шестериков П. С. Исторический очерк десятилетней деятельности Одесского отдела Имп. Российского общества садоводства с 1884 по 1894 гг. / П. С. Шестериков. – Одесса, 1894.
2. Шестериков П. С. К 25-летию Одесской школы садоводства и огородничества / П. С. Шестериков // ЗОСХЮР. – 1912. – № 7/8. – С. 66-77.
3. Шестериков П. С. Материалы для флоры юго-западной части Одесского уезда Херсонской губернии / П. С. Шестериков. – Одесса, 1894. – 136 с.
4. Шестериков П. С. Несколько слов о Кузьмичевой траве или ягодном хвойнике / П. С. Шестериков // ЗОСХЮР. – 1896. – № 4. – С. 48-54.
5. Шестериков П. С. Новые дополнительные данные для флоры Одесского уезда / П. С. Шестериков. – Одесса, 1908. – 44 с.
6. Шестериков П. С. Определитель окрестностей Одессы / П. С. Шестериков. – Одесса, 1912. – 540 с.
7. Шестериков П. С. Отчет об экскурсии в Умань, предпринятой членами Одесского отдела Имп. Российского общества садоводства, 23-23 июля 1891 г. / П. С. Шестериков. – Одесса, 1891.
8. Шестериков П. С. Отчет об экскурсии членов Одесского отдела Имп. Российского общества садоводства в сады Херсонской губернии 6-8 сент. 1887 г. / П. С. Шестериков. – Одесса, 1887.
9. Шестериков П. С. Памяти Валериана Николаевича Лигина : речь, прочитанная в заседании Одесского отдела Императорского Российского общества садоводства 26 марта 1900 г. / П. С. Шестериков // ЗОСХЮР. – 1900. – № 4. – С. 1-6.
10. Шестериков П. С. Постановка библиотечного дела в университетских и некоторых других библиотеках России / П. С. Шестериков. – Одесса, 1915. – 259 с.
11. Шестериков П. С. Список явнотрачных растений окрестностей Одессы / П. С. Шестериков. – Одесса, 1887. – 80 с.
12. Шестериков П. С. Флора окрестностей Одессы. Вып. 1 / П. С. Шестериков. – Одесса, 1903.

Приложение 2

30

образно-суженная, на верхушкѣ тупо-округленная и слегка выемчатая, сверху темнозеленая, снизу съ бѣловатыми полосками по бокамъ средней жилки и толстыми, загнутыми, зелеными клями. Мужскія соцвѣтія продолговато-цилиндрическія, желтоватобровыя собраны въ листовыхъ пазухахъ прошлогоднихъ побѣговъ; плодныя шишки цилиндрическія, буроватыя, до 1 1/2 дм. длинны, вверху стоячія; чешуи широкояйцевидныя, на верхушкѣ зубчатая и суженная въ длинное отвороченное остріе; при зрѣлости сѣмечушки отваливаются и остается вверху торчащій стержень шишки; крылья сѣмянъ обратно яйцевидныя. *Разводится въ паркахъ и садахъ.* Пихта европейская.

Ab. pectinata DC.

4. Larix DC. (Отъ кельт. сл. lar—изобильный, по отношению къ добываемой изъ растенія смолы; larix—гальское названіе смолы).

Дерево вышиною до 30 м., съ пирамидальной кроной желтовато-бурой корой; хвои мягкія, сплюснуты-4-гранныя, 3 до 4 сант. длины, собранныя по 30—40 вмѣстѣ въ пучки, зиму опадающія; на удлиненыхъ побѣгахъ хвои располагаются спирально. Мужскіе цвѣты въ сѣтячихъ желтоватыхъ, шаровидныхъ яйцевидныхъ соцвѣтіяхъ, съ отогнутыми наружу остроконечными и окрашенными въ красный цвѣтъ прицвѣтными чешуйками; плодныя шишки мелкія, около 4 см. длины и 2 см. ширины, свѣтло-бурія, торчащія, долго сохраняющіяся на деревѣ по паденіи сѣмянъ; сѣмена съ однобокимъ буроватымъ крыломъ. *Разводится въ паркахъ и садахъ.* Лиственница.

L. europaea DC.

5. Pinus L. (Отъ кельт. сл. pin—скала, гора; по мѣстообитанію).

1. Хвои длиною въ 5—7 см., снаружи темно-зеленая, изнутри—свѣтлозеленая; шишки коническія, въ молодости обращенныя внизъ, чешуи шишекъ съ свѣтложелтымъ бугромъ. *Разводится въ садахъ и паркахъ.* Обыкновенная сосна.

P. silvestris L.

Приложение 3

Встречается в плавнях Днестра и Буга.
Мадна, Десна, Броды при Соломоне
(Яма)

— Цветы в простом соцветии при чем
мелкие, розовки в числ 2-4, а мен-
шими вставками, а в числ, в числ 3-6
с мужскими вставками; плод с длинной
мочковатой волос. Ул. в Трои. Емельновск

S. simplex Koidz.

По указаниям Т.К. Нарочан / См. Мухом.
Журн. Ботаник. Сада. за 1913г. стр. 173 /
растает в Днестре.

Приложение 4

Сем. 2. Gnetales Blum. Хвойниковыя.

Многолѣтнія, травянистыя растенія или небольшіе кустарнички съ дихотомически развѣтвленными вѣтвями и мелкими, чешуевидными листочками, въ видѣ влагалищъ на междуузліяхъ (у нашихъ представителей). Цвѣты раздѣльнополые, двудомные: мужскіе состоятъ изъ вѣтвистаго на верхушкѣ столбчика, несущаго отъ 3 до 8 двугрѣздныхъ пыльниковъ, открывающихся на верхушкѣ круглыми отверстиями; столбчикъ окруженъ 2-лопастнымъ перепончатымъ околоцвѣтникомъ; цвѣты въ числѣ 10—12, собраны въ желтыя, продолговатыя соцвѣтія, расположенныя на вѣтвяхъ въ углахъ листьевъ и вѣтвей. Женскіе цвѣты состоятъ изъ 1—2 сѣмянопочекъ, окруженныхъ оберткой изъ 6 листочковъ, попарно сросшихъ между собою, при чемъ внутреннія вытнуты въ желобковатыя кончики, совместно образующія трубочку, черезъ которую производится опыленіе сѣмянопочекъ. Женскіе цвѣты собраны пучками при основаніи стеблей. Плодъ ягодообразный, краснаго цвѣта, мясистый, образующійся изъ разрастающихся верхушечныхъ листочковъ; сѣмянъ 1 или 2, плоскихъ, созрѣвающихъ на 2-й годъ.

8. *Ephedra* L. (Отъ гр. сл. ері—на и едра—сильніе, ступь, въ данномъ случаѣ высокое, открытое мѣстоположеніе, которое является излюбленнымъ мѣстомъ для представителей этого рода).

1. Приземистый кустарничекъ съ многочисленными, членистыми и вдоль бороздчатыми, прямостоячими и свѣтло-зелеными вѣтвями, съ мелкими, попарно спаенными между собою въ небольшія влагалища чешуевидными листочками; мужскіе колосья на короткихъ ножкахъ, продолговатыя, женскіе — округло-яйцевидные, на длинныхъ ножкахъ; ягодообразный плодъ шаровидный, темно-красный, мясистый. ~~Въ изобиліи встречается на склонахъ приморскихъ и прилиманныхъ обрывовъ. Цв. въ Маѣ.~~ Хвойникъ, Кузьмичева трава.

E. vulgaris Rich.

Подотдѣлъ II. Angiospermae. Покрытосѣменные.

Сѣмянопочки заключены въ полости завязи, а сѣмена въ околоплодникѣ.

Классъ I. Monocotyledoneae—Однодольныя.

Зародышъ состоитъ изъ одной сѣмянодоли, рѣже безъ сѣмянодолей. Растенія только травянистыя, по крайней мѣрѣ нашей флоры, однолѣтнія или многолѣтнія, съ параллелонервными, цѣльными листьями и тройнымъ основнымъ числомъ въ цвѣточныхъ кольцахъ.

Сем. 3. Turpaceae Juss. Рогозовыя.

Многолѣтнія, обыкновенно высокія, травянистыя растенія, съ ползучими корневищами, линейными, при основаніи влагалищными и очередными листьями и раздѣльнополыми и однодомными цвѣ-

33.

V. (*Syn. E. distachya* L.)
(*E. monostachya* L.)
Обычно растеніе на
лиственничныхъ и губек-
Кавказскихъ склонахъ ба-
люж, приморскихъ обр-
вовъ, на сѣверо-усть-
евскихъ пескахъ.
(Мар.). Кувшинникъ и
Хвостикъ-сѣдло-ли-
нн, Каралина-Бураго,
Тимань, Мелатова
гора, Нещанъ, Свѣдка,
Дивья, Каблѣво, Вороб-
чанская коса, Яновка,
Бичилѣдка, Франц-
генка.

В. В. Самодурова,

головний бібліограф Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**ЛЮДИНА ДВОХ ПРИСТРАСТЕЙ. ГЕРБАРНА КОЛЕКЦІЯ
БІБЛІОТЕКАРЯ П. С. ШЕСТЕРИКОВА (1859-1929)**

Анотація

У статті висвітлюються деякі сторінки життєвого і творчого шляху директора бібліотеки Новоросійського університету П. С. Шестерикова. Вказана його роль у становленні бібліотечної справи в країні, значення в розвитку університетської бібліотеки. Висвітлюється діяльність П. С. Шестерикова як любителя ботаніки, який все життя присвятив вивченню флори Одеського повіту Херсонської губернії.

Ключові слова: історія Одеси, Новоросійський університет, П. С. Шестериков, ботаніка, гербарій, наукові товариства, національне надбання України.

V. V. Samodurova,

Chief Bibliographer
Scientific Library of the
Odesa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenskaya St., Odesa, 65082, Ukraine
Tel. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**MAN OF TWO PASSIONS. LIBRARIAN P. S. SHESTERIKOV'S
(1859-1929) HERBARIUM COLLECTION**

Summary

The article focuses on two sides of life and work of former director of the library of the Novorosiiski University P. S. Shesterikov, who gave a lot for formation and development not only of the University library, but also library studies in the country. He was at the beginnings of foundation of the Odesa bibliographic society at the Novorosiiski University. He was a member of the Novorosiiski society of naturalists for 45 years, of which 12 (from 1904 till 1916) he was a secretary and an editor of the "Proceedings" of the Society. P. S. Shesterikov had two passions – books and plants. He dedicates his life to studying flora of Odesa uyezd of Kherson province although he hadn't botanic education. His identification qualifier of plants inspite of its defects has educated more than one generation of students-biologists. P. S. Shesterikov started to gather his herbarium underlying of "Indentification qualifier of flora of Odesa outskirts" P. S. Shesterikov started to gather his herbarium underlying of "Indentification qualifier of flora of Odesa outskirts" (Odesa, 1912) in 1883. It is

kept at the Botany Department of Biology Faculty and belongs to herbarium collection of the Odesa I. I. Mechnikov National University. Actual content of herbarium of the ONU is more than 50 thousands specimens. Unique herbarium collection of plants was granted the National Heritage of Ukraine status. Newly published book “P. S. Shesterikov’s herbarium collection” (Odesa, 2014) written by group of scientists of Biology Faculty of the Odesa I. I. Mechnikov National University, promoted the collection was recognizable not only among botanists, but specialists in other areas.

Keywords: history of Odesa, the Novorosiiski University, P. S. Shesterikov, botany, herbarium, learned societies, the National Heritage of Ukraine

References

- [1] Bogaevskaya K. P. Zamechatelnyy bibliograficheskiy dar : S. P. Shesterikov po vospominaniyam i pismam [Wonderful bibliographical gift: S. P. Shesterikov in memoirs and letters]. *Sovetskaya bibliografiya*, 1991, no. 3, pp. 79-89.
- [2] Bogachik T. A., Ryasikov L. V., Samodurova V. V. Tamara Moiseyevna Gold – botanik, bibliograf-biolog Nauchnoy biblioteki universiteta Odessa [Tamara Moiseyevna Gold – botanist, bibliographer-biologist of the Scientific Library of the Odessa University]. *Sovremennyye problemy zoologii i ekologii : materialy mezhdunarodnoy konferentsii, posvyashchennoy 140-letiyu ONU imeni I. I. Mechnikova i 120 godovshchine so dnya rozhdeniya zasluzhennogo deyatelya nauki USSR, prof. I. I. Puzanova [Modern Problems of Zoology and Ecology: materials of the International conf.]*. Odessa, 2005, pp. 387-388.
- [3] Hold T. M. Pamiati P. S. Shesterykova [In the memory of P. S. Shesterykov]. *Trudy Odesskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya biologicheskikh nauk*, 1957, vol. 14, no. 8, pp. 215-219.
- [4] Hold T. M. Petro Stepanovych Shesterykov [Petro Stepanovych Shesterykov]. *Ukrainskiy botanichnyi zhurnal*, 1959, vol. 16, no. 3, pp. 94-95.
- [5] Dusinskiy I. V. ozhidanii davno nazrevshey reformy [Waiting for a long-offered reform]. *Izvestiya Odesskogo bibliograficheskogo obshchestva pri INU*, 1914, vol. 3, no. 2, pp. 65-88.
- [6] Zelenetskiy N. [Retsenziya] [Review]. *Izvestiya Odesskogo bibliograficheskogo obshchestva pri INU*, 1912, vol. 1, no. 8, pp. 325-327.
- [7] *Otchet o sostoyanii i deyatelnosti Imperatorskogo Novorossiyskogo Universiteta za 1902 god* [Report on condition and activities of the Imperial Novorosiiski University for 1902]. Odessa, 1903, 60 p.
- [8] *Otchet o sostoyanii i deyatelnosti Imperatorskogo Novorossiyskogo Universiteta za 1912 god* [Report on condition and activities of the Imperial Novorosiiski University for 1912]. Odessa, 1913, 249 p.
- [9] *Otchet za 1900 god* [Report for 1900]. *Zapiski Odesskogo otdeleniya Russkogo tekhnicheskogo obshchestva, 1901, 164 p.*
- [10] *Otchet Novorossiyskogo obshchestva estestvoispytateley* [Report of Novorosiiski association of Naturalists]. *Zapiski Novorossiyskogo obshchestva estestvoispytateley*, 1912, vol. 38, pp. 28-29.

УДК 025.4(477)''1919/1961''

О. О. Сербин,

кандидат исторических наук,
старший научный сотрудник,
заведующий отделом научной обработки литературы
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского
пр. 40-летия Октября, г. Киев, 303039, Украина
тел.: +38 (044) 525-81-17,
e-mail: serbinoleg@rambler.ru

СОДЕРЖАТЕЛЬНАЯ ЭВОЛЮЦИЯ БИБЛИОТЕЧНО- БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ КЛАССИФИКАЦИОННЫХ СИСТЕМ НА УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ (1919-1961 ГГ.)*

В публикации представлен аналитический обзор исторических предпосылок и структурных особенностей библиотечных классификаций на украинском языке первой половины XX в. Определены основные эволюционные изменения структуры классификаций разных периодов издания. Проведена условная периодизация создания и развития библиотечных классификаций на украинском языке.

Ключевые слова: классификация, десятичность, индекс, детерминанты.

Децимализация классифицирования украинских библиотечных фондов – один из важнейших этапов становления систематизационной практики в Украине. Начало данного этапа ознаменовалось выходом [4] в 1919-ом году первой украиноязычной Международной десятичной библиотечной классификацией (МДБК) [2]. Поэтому тема освещения исторических аспектов развития и определения места и роли библиотечно-библиографических десятичных классификаций (ДК) на украинском языке в становлении украинской библиографии, по нашему мнению, является актуальной в аспекте использования изученного опыта в работе специалистов библиотечной отрасли вообще и отдельных библиотек в частности. Непосредственно объектом данной публикации являются украиноязычные десятичные классификации, которые издавались для использования в работе в Украинской советской социалистической республике (УССР). Предметом данной публикации является освещение истории создания и анализ структур украиноязычных десятичных классификаций, издававшихся для использования в работе в УССР. Целью же данной статьи является освещение исторических аспектов, создание и аналитический обзор десятичных

* Этот вопрос освещён и проанализирован также в предыдущей публикации автора: Сербин О. Первая документная классификация на украинском языке: исторический обзор и анализ структуры / Олег Сербин // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2013. – Т. 18, вип. 2 (10). – С. 19-26.

классификаций, издававшихся для использования на территории УССР в период с 1919 по 1961 гг.

Первыми вехами становления этапа децимализации библиотечных фондов было решение Главполитпросвета Российской Советской Федеративной Социалистической Республики (РСФСР) об обязательном использовании в библиотеках разных уровней «Международной десятичной классификации» от 12.01.1921 г. [3]. Как следствие, в подтверждение этому решению, подобное решение утверждается Главполитпросветом и Управлением по делам печати УССР. В отношении прикладных шагов, на пути к десятичности процессов индексации, уже в 1921 г. Главполитпросветом РСФСР был издан вариант децимальных классификаций для использования в работе библиотек страны.

Тем не менее поиски других классификационных путей продолжались и дальше. Так, Ю. Меженко жил идеей издать полный вариант таблиц МДБК на украинском языке, работа над которым началась сразу после выхода сокращенных таблиц данной классификации. Но из-за нехватки средств и соответствующего количественно-профессионального укомплектованного коллектива, а работу над изданием полных таблиц было приостановлено.

Что касается переизданных в 1931 г. Главполитпросветом РСФСР таблиц классификации для массовых библиотек, то, в принципе, они были базой для дальнейших переизданий классификационной системы, продиктованных временем и изменениями в науке и технике.

Следует отметить, что в 1936 (1939) г. была издана «Схема классификации, применяемая в изданиях Книжной палаты УССР» [5, 6], которая была переизданием на украинском языке русского оригинала.

Так, с течением времени увеличивалось не только количество библиотек, но и книг, в которых освещались реалии тогдашней жизни. Увеличивалась роль идеологического воспитания населения, процессов переписывания истории в «нужное» русло, формирования коммунистического и атеистического мировоззрения у населения. Согласно эволюционному развитию человеческой жизни происходили обычные изменения в науке и технике. Все эти изменения не находили в полной мере отражения в разделах и отделах каталогов библиотек СССР, в частности УССР. Созрела насущная необходимость в соответствующей и украиноязычной библиотечной классификационной системе. Поэтому в 1938 г. Книжной палатой СССР было издано украиноязычное издание «Десятичная классификация для массовых библиотек» на базе классификации Главполитпросвета РСФСР 1931 г., правда значительно расширенное и дополненное.

Данное издание на удивление заполитизированное и, в отличие от предыдущих, радикально заидеологизированное. Интересно, что в методических указаниях к данным таблицам, М. Фельдштейн (главный редактор таблиц и директор Книжной палаты УССР) постоянно подчеркивает марксистско-ленинскую методологию. Так, ударение ставится даже на том, что «... библиотекари и библиографы должны быть, прежде всего, политически грамотными

людьми, иметь определенное общее образование и уметь ориентироваться в книге ... Это необходимый минимум, без которого невозможна работа советского библиотекаря, как пропагандиста и агитатора большевистской культуры» [1, с. V]. Из вышеприведенных цитат видно, что в то время классификационная система в первую очередь рассматривалась как инструмент для формирования сознания общества через формирование в их сознании определенных стереотипов и знаний с помощью классификации литературы в соответствии с марксистско-ленинской идеологией. Уже потом речь шла о действительных нуждах каталогизации того времени – про конституцию страны каталогов – классификацию.

Буквой большевистской идеологии буквально пронизана вся структура классификации. Если сравнить основной ряд первого украиноязычного издания ДК (1919 г.) и основной ряд рассматриваемого нами второго русскоязычного издания ДК (1938 г.), то получим следующие показательные факты (Табл. 1):

Таблица 1

Структурное сравнение ДК 1919 г. и ДК 1938 г.

Украиноязычное издание ДК (1919 р.)	Украиноязычное издание ДК (1938 р.)
0 Общие произведения	0 Общий отдел
1 Философия	1 Философия. Диалектический материализм
2 Религия	2 Антирелигиозная литература
3 Социальные знания	3 Политика. Экономика
4 Филология. Лингвистика	4 Языкознание
5 Чистые науки	5 Естествознание. Математика
6 Прикладные знания	6 Техника. Агротехника. Медицина
7 Искусство	7 Искусство
8 Литература. Красноречие	8 Литература
9 История	9 История

Как видим, из данной таблицы наибольшую переработку и доработку получили основные разделы 1, 2, 3, 6. Так, даже в названии первой главы был отдельно вынесен «Диалектический материализм». Это объясняется тем, что в то время в СССР Диамат был основным философским течением, созданным Марксом и Энгельсом и развитым Лениным-Ульяновым. Был выделен подраздел 14М для Диалектического материализма, а такие науки, как психология, логика и этика, имели большие по значению порядковые числа (индексы).

Что касается второго отдела, то название и содержание вообще радикально противоположны тому названию и содержанию, которое представлено в первом украиноязычном издании. Это также объясняется марксистской философией бытия и научным атеизмом, что являлись основными на территории СССР.

Один из крупнейших отделов, по количеству представленных в нем рубрик – это третий отдел. В нем широко представлены аспекты тогдашней политической агитации, в частности имеют место такие отделы, как 301 Буржуазная наука об обществе, 322 Государство и церковь, 329 Политические партии, буржуазные и мелкобуржуазные.

Шестой отдел расширен по существу. Это мотивировано, в первую очередь, действительным ростом знаний о технике, новыми исследованиями и их результатами в медицине и ветеринарии. Так, можно найти такие рубрики и соответствующие индексы им: 611-013 Эмбриология. Развитие человеческого зародыша; 619.5 Болезни птиц; 621.16 Паровые турбины; 621.79 Сварка и резка металлов; 690.5 Механизация стройпроцессов и др.

Интересно и то, что рубрики и индексы к ним в пределах шестого раздела расположены оригинально и алогично. Так, сначала изложены подотделы 6 ТЕХНИКА. МЕДИЦИНА. АГРОТЕХНИКА, затем 61 МЕДИЦИНА. ВЕТЕРИНАРИЯ, а затем, отбросив логическую порядковую последовательность, 63 СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО (АГРОТЕХНИКА), далее 6. ТЕХНИКА — в отдел вынесено общие вопросы. После, приведены 62 ИНЖЕНЕРНОЕ ДЕЛО — Общие вопросы. А потом 64 ТЕХНИКА МАТЕРИАЛЬНО-БЫТОВОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ с содержательно-раскрывающимися подрубриками [1, с. 44-45]. Следует отметить также и неполноту ссылок: в том же шестом отделе можно видеть рубрику 690.5 МЕХАНИЗАЦИЯ СТРОЙПРОЦЕССОВ, что в подотделе 6 СТРОИТЕЛЬНОЕ ДЕЛО, после которой нет ни одной ссылки на подотдел 624 СТРОИТЕЛЬНАЯ ТЕХНИКА, рубрикаторное содержание которого тоже оставляет желать лучшего, учитывая соответствие рубрик к обобщающему понятию.

В данном варианте классификации довольно широко представлено содержание отделов 3 и 6. Интересным является факт наличия одинакового индексного обозначения рубрик первого раздела:

1 ФИЛОСОФИЯ. ДИАЛЕКТИЧЕСКИЙ МАТЕРИАЛИЗМ

1 ФИЛОСОФИЯ. ИСТОРИЯ ФИЛОСОФИИ. ПРОИЗВЕДЕНИЯ ОТДЕЛЬНЫХ ФИЛОСОФОВ, где отличающиеся названия обозначены одинаковым индексом «1».

И рубрик девятого раздела:

9. ИСТОРИЯ

9 История, где названия даже семантически одинаково выражены и также имеют одинаковое цифровое выражение индекса, в данном случае «9», то есть происходит банальное дублирование.

Данный факт еще раз указывает на то, что в то время важной задачей каталогизационной науки было, воспользовавшись уже изобретенной и удобной классификационной системой, создать максимально адаптированную к идеологической сути существования классификацию для дальнейшего лоббирования и пропаганды большевистских идей.

Что же касается вспомогательных таблиц, то они представлены таблицами детерминант — вспомогательных определителей. В этих таблицах содержатся определители формы, определители места, определители времени.

Первыми, но с порядковым номером три (III), подаются определители формы. Они образуются комбинацией цифр, взятых в скобки. Например:

- (02) Пособия
- (071) Учебные заведения
- (09) История предмета

Детерминанты формы используются для обозначения формы предмета и принимаются добавлением к основному индексу:

- 531.3 (02) Справочники по динамике
- 63 (064) Сельскохозяйственные выставки
- 84 (082) Хрестоматии французской литературы

Интересно, что при индексировании художественной литературы за основу рекомендуется брать язык оригинала, а не его переводы [1, с. XXV]. То есть если, например, автор книги француз по национальности и известный миру как представитель французской литературы написал справочник на английском языке по французской литературе, то данное издание будут индексировать следующим образом: 82 Английская литература (в соответствии с языком оригинала) и (08) сборники. Справочники, и тогда:

- 82 (08) Справочник по английской литературе

По нашему мнению, такие методические указания абсурдные и неоправданные. Гораздо проще было бы индексировать так: 84 Французская литература — основной индекс; 42 Английский язык — вспомогательный в данном случае индекс и (08) Сборники. Справочники — детерминанта формы, и тогда:

84+42 (08) Справочник по французской литературе на английском языке, тем более что использование знака присоединения «+» предусмотрено методическими указаниями как в первом украиноязычном издании 1919 года, так и в ныне рассматриваемом нами втором украиноязычном издании 1938 года.

Далее, с порядковым номером два (II), представлены определители (географические) места — это цифровые и буквенные обозначения, комбинированные определенным образом и образованные комбинации цифр, индексные обозначения, взятые в круглые скобки:

- (45) Италия
- (47P) Россия
- (61) Египет

Так же как определитель места используется знак бесконечности «∞», взятый в скобки. Он используется для обозначения понятия «Вселенная», то есть:

9 (∞) Всемирная история.

Географические детерминанты используются в комбинации с основным индексом для обозначения географической принадлежности предмету:

025.3 (54) Каталогизация в Индии

636.7 (94) Собаководство в Австралии

91. (3) Географические карты Древнего мира

Следует также отметить, что среди других определителей места встречаются следующие: (47P) Россия; (47) СССР; (470) РСФСР. Этот факт интересен тем, что таким образом Россия, как государство, рассматривается достаточно многоаспектно, по индексу видим прямую принадлежность СССР России, и, наоборот, для обозначения России введена только буква «Р», индекс же СССР прилагается полностью. Такое же «произведение» индексационной мысли можно наблюдать, сравнивая и следующий индекс – (470) РСФСР. Так, РСФСР рассматривается отдельно от России, что говорит о преднамеренном хронологическом разграничении, без использования определителей времени.

Третьими представлены определители времени. Они образуются с помощью комбинации цифровых обозначений, знаков тире «—» и двоеточия «:» и заключаются в кавычки. Так:

«10» XI века.

«—» Время до нашей эры.

То есть, если есть индекс 91(47.70)«1918:1991» Всеобщая история УССР (то есть история УССР за весь период существования республики), значит – 91 История (47.70) УССР и «1918:1991» – детерминанта времени указывает на определенный исторический период.

Отрицательным нами рассматривается факт отсутствия детерминантного обозначения «до» и «после» определенного периода и наличие детерминанты «—». Время до нашей эры никоим образом не компенсирует отсутствие вышеуказанных хронологических определителей.

Как положительный момент можно отметить тот факт, что языковая принадлежность выражается посредством присоединения индекса языка из основного ряда. Это, прежде всего, облегчает работу систематизатора и читателя, ведь какими бы полезными ни казались нам детерминанты, однако они несут, вместе с уточнением сути, определенный дисбаланс в логичность цепеевидности индекса, так как их применение и читабельность нуждаются во вспомогательных знаниях и навыках, что отнюдь не упрощает процессы индексирования и поиска. С другой стороны, использование непосредственно языковых индексов и рубрик тоже полностью методически не урегулировано, о чем говорилось выше.

Справочная составляющая ДК под редакцией М. Фельдштейна представлена перечнем объяснений главных сокращений, которые встречаются в указателе и непосредственно самим Алфавитным указателем (АУ). АУ построен по классической модели термин-индекс и насчитывает около четырех тысяч терминов и понятий. Сопоставляя содержательное наполнение таблиц и количество терминов, можно констатировать, что АУ довольно таки адекватно-компетентный по запросам и поисковым операциям пользователей. Единственное, что хотелось бы отметить, это неполномерное представление процесса поиск-результат, ведь целесообразнее было бы, по нашему мнению, построить структуру АУ модели: термин-индекс-страница. Это намного бы оптимизировало и ускорило работу по поиску и, что не менее важно, использование его результатов.

Таким образом, украиноязычная ДК для массовых библиотек 1938 года стала своеобразным разделителем в периодизации истории десятичных классификаций на украинском языке. С ее появлением на территории нынешней Украины можно говорить о совершенно новом этапе — переходном этапе от классически воссозданной украиноязычной ДК к классификации «ротационного» основного ряда в результате тогдашней интерпретации действительности. В ее структуре, включающей множество методических указаний и введенных отделов, ясно просматривается процесс переформатирования основы, трансплантационный процесс индексов и разделов из сложившегося сознания большевизма в основной ряд классификационной системы.

Еще в 1934 г. известный российский библиограф Л. Троповский выступил с проектом кардинальной переработки ДК Международного библиографического института (МБИ). И как следствие, в 1938, 1939 и 1942 годах в Московском институте библиотековедения выходят таблицы Универсальной десятичной классификации (УДК) для массовых библиотек (Таблицы Троповского) [3]. Эти таблицы – классификационные выражения прагматических требований коммунистической партии посредством искусственного формирования содержания системы, что в принципе и предусмотрено фундаментальными основами построения ДК, были точкой опоры для последователей в дальнейшей подготовке и издании таблиц послевоенного времени.

В 1955 г. Межведомственной классификационной комиссией Министерства культуры РСФСР, под редакцией З. Амбарцумяна, была издана «Схема библиотечной классификации, применяемая в типовых каталогах и на печатных карточках для массовых библиотек». На основе данной «Схемы...» и Таблиц Троповского, в 1959 г. (первое издание) и в 1961 г. (второе издание) все той же Межведомственной классификационной комиссией Министерства культуры РСФСР и под редакцией З. Амбарцумяна были изданы «Таблицы библиотечной классификации для массовых библиотек».

Подытоживая все вышесказанное, можно констатировать, что история создания, существования и использования украиноязычных классификаций,

основаних на десятичному принципі на території України в першій половині ХХ ст., має визначену періодизацію: 1-й етап (1919-1938) – етап початку децималізації українських бібліотечних фондів; 2-й етап (1938-1961) – перехідний етап від класически вивіданної українськомовної ДК до класифікації ротационного основного ряду.

Слід зауважити, що внаслідок були ще два етапи, закінчуються на заре 80-х рр. минулого століття, але етапи першої половини ХХ в. були фундаментальними в контексті наступного розвитку українськомовних бібліотечно-бібліографічних класифікацій, в частині і систематизаційної думки на території нинішньої України в цілому.

Список використаної літератури

1. Десяткова класифікація : для масових бібліотек / ред. і передм. М. М. Фельдштейна ; Затв. НКО УРСР. – Харків : Кн. палата УРСР, 1938. – 110 с.
2. Іванов-Меженко Ю. Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація / Ю. Іванов-Меженко ; Головна кн. палата. – Київ, 1919. – 92 с.
3. Мухітдінова Л. Класифікаційні системи в Україні: коротка історія (1917-1996) / Л. Мухітдінова // Вісн. Кн. палати. – 1996. – № 4. – С. 10.
4. Сербін О. Перша документна класифікація на українськом мові: історический огляд і аналіз структури / Олег Сербін // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2013. – Т. 18, вип. 2 (10). – С. 19-26.
5. Схема класифікації для видань Книжкових палат / пер. з 2-го рос. вид. О. Г. Дьякової. – Харків, 1939. – 27 с.
6. Схема класифікації, що застосовується у виданнях Книжкової палати УРСР. – Харків, 1936. – XXII с.

Поступила 20.04.2014 г.

О. О. Сербін,

кандидат історических наук,
старший науковий співробітник,
завідуючий відділом наукового опрацювання документів
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
пр. 40-річчя Жовтня, м. Київ, 303039, Україна
тел.: +38 (044) 525-81-17,
e-mail: serbinoleg@rambler.ru

ЗМІСТОВНА ЕВОЛЮЦІЯ БІБЛІОТЕЧНО-БІБЛІОГРАФІЧНИХ КЛАСИФІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (1919-1961 РР.)

Анотація

У публікації представлено аналітичний огляд історических передумов і структурних особливостей бібліотеческих класифікацій українськом мовою першої половини ХХ ст. Визначено основні еволюційні зміни структури класифікацій різних періодів видання. Проведено умовну періодизацію створення та розвитку бібліотеческих класифікацій українськом мовою.

Ключові слова: класифікація, десятиковість, індекс, детермінанти.

O. Serbin,

Cand. Sc (History),

Senior Researcher, Head of the systematization Department
of the V. I. Vernadskiy National Library of Ukraine

etc. 40 years of October, 3, Kiev, 03039, Ukraine

Tel.: +38 (044) 525-81-17,

e-mail: serbinoleg@rambler.ru

**SUBSTANTIAL EVOLUTION OF BIBLIOGRAPHIC
CLASSIFICATION SYSTEM IN UKRAINIAN (1919-1961)**

Summary

The publication deals with an analytical overview of the historical background and structural features of library classification in the Ukrainian language of the first half of XX century. The main evolutionary changes in the structure of classifications of different periods edition are defined. The conditional periodization of creation and development of library classifications in the Ukrainian language are conducted.

Purpose. The library classifications in the Ukrainian language of the first half of XX century is the subject of inquiry. The publication is concerned with the historical development, origin and analyses of the library classifications in Ukrainian of the first half of XX century structure. The goal is to explain the historical aspects of the creation and analytical survey of the library classification in the Ukrainian language of the first half of XX century.

Methodology. The investigation deals with the basic principles of historical and library research through combining scientific methods (generalization, analysis and synthesis) and special techniques. The information and archival methods are used.

Finding. Analyses the historical aspects of the creation, implementation and application of the library classifications in the Ukrainian language of the first half of XX century; indicates the chronology and historical periods of publication and application of the library classifications in Ukrainian of the first half of XX century; analyses the fundamental and structural characteristics.

Practical value. New historical facts about the adaptation, development and application of the library classifications in Ukrainian of the first half XX century are presented.

Results. The library classifications in the Ukrainian language of the first half of XX century is international, encyclopedic, concentrated, mnemonic, tensile, universal and systematic classifications. These classifications symbolize the development of meaningfulness systematization.

Keywords: classification, decimal, index, determinants.

References

- [1] *Desiatkova Klasyfikatsiia: Dlia masovykh bibliotek [Decimal Classification: For public libraries]*. Kharkov, 1938, 110 p.
- [2] *Ivanov-Mezhenko Yu. Mizhnarodna detsimalna bibliorafichna klasyfikatsiia [The International Decimal Bibliographic Classification]*. Kyiv, 1919, 92 p.
- [3] *Mukhitdinova L. Klasyfikatsiini systemy v Ukraini : korotka istoriia (1917-1996) [Classification system in Ukraine : A brief history (1917-1996)]*. Kyiv, 1996, no. 4, p.10.
- [4] *Serbin O. Pervaya dokumentnaya klassifikatsiya na ukrainskom yazyke: istoricheskiy obzor i analiz struktury [First documentary classification in the Ukrainian language: historical overview and analysis of structure]*. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universitetu. Ser.: Bibliotekoznavstvo, bibliorafoznavstvo, knyhoznnavstvo*, 2013, vol. 18, no. 2 (10), pp. 19-26.
- [5] *Skhema klasyfikatsii dlia vydan Knyzhkovykh palat [Classification scheme for Book Chamber's publications]*. Kharkov, 1939, 27 p.
- [6] *Skhema klasyfikatsii, shcho zastosovuietsia u vydanniakh Knyzhkovoï palaty URSR [Classification scheme, used in the Book Chamber's publications of USSR. Kharkov]*. 1936, XXII p.

**ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

УДК 378.4(477.74-21):929:215"1817/1920"

Г. П. Бахчиванжи,

зав. інформаційно-бібліографічним відділом Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**ПРЕДСТАВНИКИ ДУХОВНОЇ ОСВІТИ В СТРУКТУРІ
НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

У статті висвітлюється історія заснування кафедр богослов'я, церковної історії та церковного права, що діяли у структурі Новоросійського університету. Показано діяльність професорів, які очолювали ці кафедри, та їх наукові здобутки. Такий аналіз дає можливість оцінити той внесок, що було зроблено представниками духовної освіти у розвиток богословського напрямку.

Ключові слова: богослов'я, Новоросійський університет, професори-богослови, Рішельєвський ліцей, православ'я, канонічне право, церковна історія, церковне право (законознавство).

Сьогодні в умовах духовної кризи суспільства питання про релігійну освіту і виховання стає надзвичайно актуальним та важливим. В останні роки в Україні, а також в інших країнах канонічної території Московського патріархату в загальноосвітніх закладах факультативно почали вводити предмети, пов'язані з моральним і духовним вихованням. В Україні Наказом № 273 від 15 травня 2010 р. Вищої атестаційної комісії богослов'я внесене до переліку спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукового ступеня і присвоєння вчених звань. «Богослов'я» як наукову спеціальність зараховано в галузь «Філософські науки».

Нагадаємо, що в XIX ст. на теренах нашої держави Закон Божий був обов'язковим предметом не тільки в церковнопарафіяльних школах, а й практично у всіх світських навчальних закладах. Згідно з церковними канонами і чинним тоді законодавством правом викладання цього предмету володіли виключно священнослужителі та особи, що мали вищу духовну освіту. Саме тому при навчальних установах будувалися і освячувалися церкви, настоятелі яких одночасно були і законовчителями.

Початкову освіту з елементами богословських знань було запроваджено і в перших світських навчальних закладах м. Одеси. Не був винятком і попередник Новоросійського університету – Рішельєвський ліцей, де вже тоді закладалися традиції духовного виховання. В ліцеї Закону Божому приділялась особлива увага. Законвчитель керував молитвою учнів, читанням Священного писання та інших релігійних книг, він так само був покликаний стежити за виконанням обов'язку сповіді та причастя.

При Рішельєвському ліцеї діяли одночасно дві церкви – католицька та православна. Це обумовлено тим, що контингент учнів складався з багатьох конфесій, але слід зазначити, що саме православна церква посіла провідне місце в їх духовному вихованні, споруда якої була побудована у 1827 р. і освячена як Церква Олександра Невського.

Зауважимо, що в багатьох університетах Російської імперії до 1863 р. для богословських наук було виділено тільки одну кафедру. З прийняттям нового загальноуніверситетського Статуту в червні 1863 р. при університетах мали бути засновані ще дві кафедри – церковної історії, що мала увійти до складу історико-філологічного факультету, та церковного законодавства, яка увійшла до складу юридичного факультету [14, с. 26, 27]. Проте їх відкриття відклалося ще на кілька років, оскільки фінансування процесу запровадження цих кафедр за новим статутом передбачалося лише у 1867 р.

Отже, на час відкриття Новоросійського університету фактично діяла тільки одна кафедра – богослов'я, яка не входила до жодного з факультетів. Робота кафедр церковної історії і церковного законодавства активізувалася трохи пізніше.

Роль професорів даного напрямку не полягала лише в одній проповідницькій місії. Їхня діяльність – це величезний внесок у розвиток богословських дисциплін і православ'я в цілому. Всі вони брали активну участь як в університетському, так і в суспільному житті міста. Їхні проповіді та лекції збирали велику кількість слухачів різних верств населення, у тому числі й осіб з вищого світу, що зайвий раз підкреслює затребуваність та велику популярність цих вчених в одеському суспільстві.

Викладацька діяльність професорів Новоросійського університету складалася з читання лекцій та ведення практичних занять, про що ми можемо дізнатись з видань «Обозрение преподавания наук в Новороссийском университете», «Протоколы заседаний совета Новороссийского университета», «Отчеты Императорского Новороссийского университета» та праці українського історика А. И. Маркевича «Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета». У кожного з професорів був свій індивідуальний підхід до викладу догматів. Багато хто з них вів плідну науково-дослідну та публіцистичну діяльність, присвячуючи свої роботи різним сферам релігійної та громадської діяльності. Але ж ми помічаємо, що всіх їх об'єднує спільне прагнення пояснити всі життєві проблеми через православ'я.

Основний доробок професорів Новоросійського університету зберігся у Науковій бібліотеці університету, завдяки чому сьогодні ми можемо проаналізувати і оцінити той внесок, який вчені зробили в розвиток богословського напрямку.

Професори, які очолювали кафедру богослов'я, а згодом і кафедри церковної історії та церковного законодавства, мали вищу духовну освіту, але не всі були священнослужителями. Наприклад, М. Красносельцев, П. Добро-

клонський, О. Павлов, О. Алмазов взагалі мали статус світських викладачів. Правом здійснювати церковну службу та бути настоятелями університетської церкви наділялись лише особи, які приймали священницький сан. Отже, настоятелями університетської церкви Олександра Невського були такі викладачі: Михайло Павловський (1865-1875), Олександр Кудрявцев (1875-1888), Василь Войтковський (1888-1903), Олександр Клітін (1903-1920). На них також покладался обов'язок з контролю за викладанням Закону Божого в інших світських навчальних закладах міста.

Богослов'я було загальною дисципліною і предметом, обов'язковим для студентів усіх факультетів. Викладання здійснювалося відповідно до навчальних планів та програм, затверджених Святійшим Синодом спеціально для вищих закладів Міністерства народної освіти. Вся література, рекомендована в якості навчальних посібників, піддавалася духовній цензурі. В різні роки кількість годин на читання тих чи інших предметів виділялося по-різному. Зазвичай читалося два курси православного богослов'я – догматичне та моральне, по 2 години на тиждень для студентів перших двох курсів. Після закінчення другого курсу студенти здавали іспит з цього предмету. «Так тривало до 1884 р., поки обрання предметів для занять на тому чи іншому семестрі було надано самим студентам» [9, с. 163].

В Одесі одним з перших професорів богослов'я був протоієрей Михайло Карпович Павловський (Іл. 1, 2). Звання професора він отримав, будучи ще викладачем Рішельєвського ліцею в 1837 р. За багато років роботи в ліцеї, а згодом і в університеті М. К. Павловський став відомою особистістю. Свою першу публічну промову він виголосив у 26 років і тим самим завоював прихильність до себе. В одеських колах його ім'я було дуже популярним. Лекції М. К. Павловського відвідували не тільки студенти, а й викладачі. Довгий час йому одному доводилося викладати для православних студентів усіх факультетів університету теоретичне і практичне богослов'я, церковну історію (загальну і російську) і церковне законодавство для студентів юридичного факультету. Протягом десяти років, до відновлення філософської кафедри в університетах, він також читав курси логіки і практичної психології. При цьому професор М. К. Павловський займався викладанням і в інших навчальних закладах міста, виконуючи обов'язки головного спостерігача Закону Божого у всіх світських навчальних закладах міста. Урочисті промови до знаменних подій стали його головною спадщиною. Це промови перед початком або закінченням ліцею та університету, на освяченнях церков, на відкриттях різних установ в місті та інших знаменних подій. Свідченням цьому є видання, що зберігаються в Науковій бібліотеці. В першу чергу, це збірка, яку було видано ще за життя професора М. К. Павловського, – «Слова и речи прот. М. К. Павловского» (Одеса, 1851), куди увійшло 350 його промов, а також штучно сплетений збірник, який містить промови, проголошені та опубліковані у різних періодичних виданнях після 1860-х років. Навчально-богословська діяльність

М. К. Павловського тривала до 1873 р. За 50-річну працю в Рішельєвському ліцеї та ІНУ на знак пошани Рада університету обрала його почесним членом Новоросійського університету. М. К. Павловський подарував університетській бібліотеці 404 томи книг (341 назва) [4, 18 с.]. А після смерті прот. М.К. Павловського в 1912 р. його донькою було засновано стипендію імені М. К. Павловського при Новоросійському університеті [3, с. 14].

Впливовою особистістю одеського православного суспільства та ІНУ зокрема був Олександр Миколайович Кудрявцев (1874-1888), якого ще на початку 1874 р. Рада університету обрала виконуючим обов'язки професора. Читання лекцій О. М. Кудрявцев розпочав у лютому цього ж року (Іл. 3, 4).

У вступній лекції з православного богослов'я, яку він прочитав студентам Новоросійського університету в 1874 р., вчений торкнувся найважливіших проблем богословської науки та її викладання в університеті. Автор вважав, що викладання богослов'я в університеті не може здійснюватися по тому методу, за яким воно викладається у вищих і середніх духовно-навчальних закладах. Він заперечував систематичний підхід до викладу істин і тим самим пропонував свій метод – історико-догматичний, сутність якого полягала у тому, що істини віри і благочестя викладаються по ньому не систематично, а в тому порядку, як вони відкриті були людству. О. М. Кудрявцев був переконаний, що такий метод надасть можливість включати до складу богослов'я різні предмети богословського ведення. Лекція, опублікована в 13 томі «Записок Императорского Новороссийского университета» (Одесса, 1874), стала базовою основою для написання фундаментальної праці «Краткий курс лекций по православному богословию», що вийшла у трьох частинах в 1889 р. вже після смерті вченого. Книга рекомендувалась студентам в якості навчального посібника.

Вчений опублікував ще ряд промов та статей богословського і церковно-історичного змісту, друкувався він в основному в «Записках Императорского Новороссийского университета», «Херсонских епархиальных ведомостях» та у місцевих газетах. Окрім цього, О. М. Кудрявцев був активним членом Ради університету, брав участь у різних комісіях, обіймав посаду редактора, здійснював спостереження викладання Закону Божого у світських навчальних закладах м. Одеси. В Одеській духовній семінарії був членом педагогічних зборів Правління та дійсним членом місцевого Юридичного товариства. Довгий час викладав Закон Божий і в Одеській Маріїнській жіночій гімназії. Вчений став відомим у вітчизняній науці, видавши роботу під назвою «Сравнительный очерк епархиальной деятельности по свечной операции» (Одеса, 1879), в якій переконливо показав, яку користь можна отримати від так званих «свічкових операцій» та влаштування епархіальних заводів з виробництва свічок. Саме ця праця викликала величезний інтерес серед духовенства Російської імперії, а тому вченому було доручено скласти проект свічкових операцій. У 1888 р. О. М. Кудрявцев переїхав до Москви. Невдовзі повернувся до Одеси хворим, де й помер.

Після від'їзду О. М. Кудрявцева кафедру богослов'я очолював Василь Миронович Войтковський (1888-1900), який до того часу вже багато років працював в університеті і читав історію церкви на історико-філологічному факультеті (Іл. 5, 6). Протоієрей В. М. Войтковський був одним з найвидатніших членів духовенства Одеси. Його діяльність була такою ж активною та плідною, як і його попередників. Викладаючи в університеті, він читав лекції і в Одеському інституті шляхетних дівчат, займав посаду помічника зі спостереження за викладанням Закону Божого у світських навчальних закладах, був настоятелем церкви Олександра Невського. У 1895 р. його було удостоєно звання заслуженого професора Новоросійського університету. В. М. Войтковський опублікував безліч праць, переважно присвячених питанням церковної історії. Особливо він працював над вивченням історії Старого Завіту, цікавився слов'янською філологією. На жаль, не багато праць залишилось від нього. У 1904 р. О. М. Клітін писав: «Вчений був дуже вимогливим до себе. Вважаючи свої праці недосконалими, перед смертю спалив усі рукописні матеріали» [7, с. 2-3]. В Науковій бібліотеці університету можна ознайомитись з працями: «Разбор сочинений: Константин Великий и его отношение к Христианской церкви», «О храме молитвы и храме науки», «Мудрость по изображению священных книг, в особенности священных книг, носящих имя премудрости», що були опубліковані у «Записках ИНУ»; промови, які були проголошені за період з 1873-1900 рр. і опубліковані в «Херсонских Епархиальных ведомостях» та окреме видання трьох промов – «Три речи, сказанные в университетской церкви» (Одесса, 1894).

В. М. Войтковський у 1900 р. пішов у відставку за станом здоров'я, наостанок подарувавши бібліотеці університету понад 500 томів книг, серед яких, звісно, основне місце посідає література богословського спрямування.

Після В. М. Войтківського кафедру богослов'я довгий час очолював Олександр Михайлович Клітін (1900-1918). Науковці зазначають, що О. М. Клітін був одним з тих, хто стояв біля самих витоків вітчизняного релігієзнавства як наукової дисципліни (Іл. 7, 8). Результатом його багаторічної викладацької практики стала фундаментальна праця з історії релігії за назвою «История религии. Опыт историко-богословского исследования» (Одесса, 1910), що зберігається в Науковій бібліотеці. Книга була визнана найкращим навчальним посібником з цього предмету. У виданому томі автор розглянув загальні питання релігієзнавства, докладно охарактеризував релігії таких стародавніх народів, як кельти, германці, слов'яни, народи Азії, Африки, Америки, Австралії і особливо детально – релігії народів семітської групи (ассиро-вавилонян, фінікіян, сирійців, хетів, арабів, стародавніх єгиптян, євреїв). Вчений виявляв загальні елементи релігій, давав їх класифікацію, прагнув визначити, яким чином пов'язані поняття релігії і цивілізації. На жаль, праця О. М. Клітіна залишилась незавершеною. У своїх проповідях протоієрей О. М. Клітін неодноразово піднімав питання релігійного і морального стану суспільства, виступав за вдо-

сконалення викладання Закону Божого в навчальних закладах та релігійного світогляду молодого покоління [5, с. 14].

О. М. Клітін був останнім професором-богословом, хто очолював кафедру богослов'я. З приходом Радянської влади робота цієї кафедри була призупинена.

Повернемось до кафедр церковної історії та церковного права і згадаємо, що на відміну від богословської кафедри, ці кафедри деякий час залишалися незайнятими. Однією з причин була відсутність правил присвоєння вчених ступенів магістра та доктора.

Першим кандидатом на заміщення кафедри церковної історії на історико-філологічному факультеті в Новоросійському університеті був учитель Рішельєвської гімназії, магістр духовної академії М. О. Чемен, але його призначення так і не відбулося через відсутність ступеня кандидата. І лише наприкінці 1869 р. на кафедру церковної історії вчена рада історико-філологічного факультету ІНУ обрала магістра богослов'я – Василя Мироновича Войтковського. Незважаючи на те, що В. М. Войтковський не мав ступеня доктора богослов'я, але враховуючи його наукові праці, Рада університету клопотала перед Міністерством народної освіти про призначення його на посаду виконуючого обов'язки професора Новоросійського університету при кафедрі церковної історії. Читання лекцій В. М. Войтковський розпочав у 1870 р. Він вів багато різних курсів протягом 17 років, а після від'їзду О. М. Кудрявцева, як уже згадувалось раніше, перевівся на кафедру богослов'я, яку й очолював до 1900 р.

Після В. М. Войтковського кафедру історії церкви очолював М. Ф. Красносельцев (1889-1898) (Іл. 9, 10). М. Ф. Красносельцев був видатним істориком церкви і археологом. В ІНУ він був також гідним продовжувачем навчально-богословської діяльності. У період роботи в університеті він так само вів активну громадську діяльність, був членом Історико-філологічного товариства при ІНУ та Одеського товариства історії та старожитностей. З науковою метою він час від часу від'їздив за кордон, де вивчав речові та рукописні пам'ятки християнської давнини, а також подорожував Сходом з метою збору історичних архівних старожитностей. У березні 1889 р. перейшов у Новоросійський університет, де обійняв посаду екстраординарного професора церковної історії та читав такі курси: історія християнської церкви (загальний курс), огляд і критика джерел давньої церковної історії (спец. курс), огляд ересі і розколів в російській церкві (спец. курс). Протягом неповних десяти років роботи в ІНУ М. Ф. Красносельцев розробив цілий перелік курсів для студентів. Наукові інтереси М. Ф. Красносельцева були дуже різними: церковна археологія, православна літургія, стародавні рукописи і бібліотеки. У Науковій бібліотеці ОНУ зберігаються такі фундаментальні роботи вченого: «О происхождении христианского храма» (Казань, 1880), «Очерки из истории христианского храма. Вып. 1: Архитектура и внутреннее устройство христианских храмов до Юстиниана» (Казань, 1881), а також його головна праця, за яку він отримав

ступінь магістра богослов'я – «Западные миссии против татар-язычников и особенно против татар-мухаммедан» (Казань, 1872), де автор аналізує місіонерську діяльність західних християн по відношенню до племен, відомих під ім'ям татари.

Після смерті М. Ф. Красносельцева кафедру церковної історії очолював приват-доцент Московського університету Олександр Павлович Доброклонський (1899-1919) (Іл. 11), який займався дослідженнями історії Руської церкви та монастирів. О.П. Доброклонського у 1899 р. було обрано виконуючим обов'язки екстраординарного професора в ІНУ на кафедрі церковної історії. Діяльність вченого можна поділити на викладацьку та адміністративну. Як адміністратор О. П. Доброклонський був секретарем історико-філологічного факультету, його деканом (1910-1919), редактором «Записок ИНУ», кілька разів виконував обов'язки ректора університету (1915-1919). У навчально-науковій діяльності О. П. Доброклонський більшу частину свого життя присвятив церковній історії. Церковно-історичні дослідження були спрямовані на вивчення історії християнської церкви в Західній, Східній Європі та Візантії. Ґрунтовно займався також історією монастирів. У Науковій бібліотеці зберігаються праці О. П. Доброклонського, які зробили його відомим у науковому світі: історичний нарис «Солочинский монастырь, его слуги и крестьяне в XVII в.» (Москва, 1888), який став вагомим внеском у вивченні економічної історії; докторська дисертація «Преподобный Федор исповедник и игумен Студийский» (Одеса, 1913-1914), яка вийшла в двох томах та яскраво розкрила церковну історію в період епохи іконоборства; «Руководство по Истории Русской Церкви» в 4-х випусках (1884-1894 рр.), що була удостоєна премії митрополита Макарія та рекомендована для духовних семінарій та ін. праці. Наукова бібліотека також має у своєму зібранні примірник літографованого курсу лекцій О. П. Доброклонського «Учебный курс истории русской церкви», записаний слухачами Московського університету (Москва, 1895) (Іл. 12, 13). В ІНУ професор читав курси історії християнської церкви, історії російської церкви, законодавство і управління в російській церкві і читання пам'ятників в російському церковному праві. Діяльність О. П. Доброклонського в Новоросійському університеті тривала майже 10 років. В 1919 р. у зв'язку з подіями громадянської війни вчений вимушений був емігрувати.

Кафедра церковного права залишалася не зайнятою з тієї ж причини, що й кафедра церковної історії. Першим кандидатом на посаду викладача церковного права у 1866 р. був секретар Ради університету, а раніше викладач канонічного права в Самарській духовній семінарії, магістр богослов'я – В. А. Орлов. Він сам виявив бажання обійняти цю посаду і клопотав про відрадження на 2 місяці за кордон. Але юридичний факультет, як і історико-філологічний, не мав наміру надавати цю посаду викладачеві-магістру.

У вересні 1869 р. Новоросійський університет обрав собі викладача в особі відомого фахівця з канонічного права – професора Казанського університету

Олексія Степановича Павлова (1870-1875) (Іл. 14, 15). О. С. Павлов був першим знавцем канонічного права. На той час вчений володів вже заслуженою репутацією і був прекрасним лектором, читав курс церковного та канонічного права, а також історію церкви з джерелознавчого та історико-правового напрямку. Професора О. С. Павлова науковці оцінюють як «надзвичайно плідного й енергійного». Доказом цьому можуть бути його праці, що зберігаються в Науковій бібліотеці. За період перебування в ІНУ його навчально-літературна діяльність втілилась в двох його монументальних працях – «Исторический очерк секуляризации церковных земель в России» (Одесса, 1871. Ч. 1-2.) та «Номоканон при большом требнике, изданный вместе с греческим текстом» (Одесса, 1872). Обидві праці були відзначені Академією наук і отримали премію митрополита Макарія. Величезний успіх серед фахівців у духовній сфері, а також серед читачів і шанувальників пам'яток старовини мало дослідження про «Номоканон», висновки якого були засновані на першоджерелах і посібниках з даного питання. О. С. Павлов неодноразово виїжджав з науковою метою до Москви і Петербурга для роботи в бібліотеках з текстами грецьких і слов'янських рукописів. Підтвердження цього ми знаходимо в протоколах ІНУ, де О. С. Павлову Рада університету виділяє суми в 300 і 500 рублів для переписувачів і копіювальників стародавніх рукописів [18, с. 58]. На жаль, лекційний курс О. С. Павлова не було опубліковано в Одесі, оскільки багато хто вважав його лекції занадто детальними, надзвичайно науковими та обтяжливими для студентів. Натомість бібліотека є власницею літографованого курсу лекцій, які були записані слухачами Московського університету у 1893-1894 рр. Рукопис має у складі програму та власне самі лекції по церковному праву. Програма курсу включає в себе вивчення таких питань, як релігія і релігійний союз, історія джерел церковного права, первісний кодекс Римської церкви, церковне законодавство Юстиніана, церковні статuti Володимира і Ярослава I і їх достовірність. Як бачимо, вчений приділяв велику увагу взаєминам церкви та держави, а також шлюбним і родинним стосункам.

Діяльність О. С. Павлова в ІНУ тривала до 1875 р. Вже будучи добре відомим і користуючись популярністю «знаменитого каноніста», вчений перевівся до Московського університету.

Протягом 1875-1886 рр. канонічне право читав професор богослов'я О. М. Кудрявцев, про роботи якого вже йшлося у нашій статті.

У 1887 р. завідуючим кафедрою церковного права було обрано доктора церковного права Олександра Івановича Алмазова (1887-1912) (Іл. 16, 17). О. І. Алмазов з 1887 р. – екстраординарний професор, з 1898 р. – ординарний професор церковного права в ІНУ. Вчений вів активну наукову та організаційну роботу як у сфері вищої освіти, так і в житті російської православної церкви. Декілька разів виконував обов'язки секретаря юридичного факультету (1888, 1890, 1892). З 1902 по 1904 рр. був деканом юридичного факультету в ІНУ. З науковою метою неодноразово виїжджав за кордон (1890-1892 рр.), де

збирав матеріал для наукових пошуків. Його перу належать ряд опублікованих досліджень, що зберігаються в Науковій бібліотеці – «История чинопоследований крещения и миропомазания» (Казань, 1884), «К истории молитв на разные случаи : заметки и памятники» (Одесса, 1896), «Сообщения Западных иностранцев XVI-XVII вв. о совершении таинств в Русской церкви» (Казань, 1900), «Тайная исповедь в Православной восточной церкви: опыт внешней истории». Остання була опублікована в Одесі в 1894 р. і стала його докторською дисертацією, захищеною в 1896 р., за яку вчений отримав премію митрополита Макарія в 1897 р. О. І. Алмазов також брав участь у розробці та підготовці питань, призначених для розгляду на Помісному Соборі Руської православної церкви. В університеті читав курси зі вступу до церковного права (історичний огляд джерел, устрій церкви, церковно-православна влада, церковно-майнове право, становище церкви в державі), курси інословних і нехристиянських сповідань в Росії, читання найважливіших джерел церковного права, курси, присвячені працям і збірникам з церковного права на Сході.

Після від'їзду О. І. Алмазова до Москви, з осіннього півріччя 1912 р., читання курсів з церковного права було покладено на екстраординарного професора з історії російського права, магістра державного права – Олександра Сергійовича Мулюкіна. Вчений мав доручення читати лекції і проводити практичні заняття з церковного права.

З приходом радянської влади викладання богословських предметів було заборонено, дисципліни, що суперечили «пролетарській ідеології» скасовувались, у результаті чого діяльність кафедр була призупинена.

Отже, підсумовуючи усе вище зазначене, можна констатувати, що кафедри богослов'я, церковної історії та церковного права Новоросійського університету в свій час мали у своєму складі обдарованих професорів, які володіли величезним науковим потенціалом та залишили після себе багату спадщину, яка сьогодні може бути предметом глибокого наукового дослідження.

Список використаної літератури

1. *Бевзюк Н. П.* Павловський Михайло Карпович / Н. П. Бевзюк // Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. словник / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса, 2005. – Т. 3. – С. 434-436.
2. *Бевзюк Н. П.* Был нужен всей Одессе / Н. П. Бевзюк // Вечерняя Одесса. – 1990. – 20 нояб.
3. *Гребцова И. С.* Новороссийский университет в развитии благотворительности в Одессе (вторая половина XIX - начало XX ст.) ; Благотворительность и меценатство в Новороссийском университете : библиогр. указ. / И. С. Гребцова ; сост. В. В. Самодурова ; библиогр. ред. М. А. Подрезова ; ОНУ им. И. И. Мечникова. – Одесса, 2009. – С. 476-479.
4. Дарители Научной библиотеки Одесского (Новороссийского) университета (1865-1920) : материалы к истории ОНУ им. И. И. Мечникова / сост.: Е. В. Бережок, Е. В. Полевщикова, Е. В. Савельева, В. В. Самодурова. – Одесса : Астропринт, 2005. – 422 с.
5. *Діанова Н. М.* Внесок вищого православного духовенства Південної України у розвиток історичної науки і освіти (кінець XVIII – початок XX ст.) / Н. М. Діанова ; наук. ред. О. А. Бачинська ; ОНУ імені І. І. Мечникова. – Одеса : Фенікс, 2012. – 317 с.
6. Духовенство Одессы, 1794-1925 гг. / авт.-сост. В. А. Михальченко ; ред. Е. А. Каменева. – Одесса : ТЕС, 2012. – 559 с.

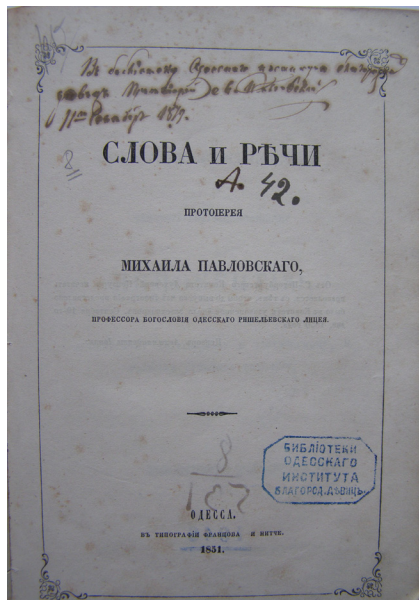
7. *Клитин А. М.* Протоиерей Василий Миронович Войтковский / А. М. Клитин. – Одесса : Экономическая, 1904. – С. 14.
8. *Левченко В. В.* Преподавание и исследование истории православной церкви в Новороссийском университете в контексте общероссийских традиций / В. В. Левченко // Curriculum vitae. – Одесса, 2011. – Вып. 2 : Творчество П. М. Бицилли и феномен гуманитарной традиции Одесского университета. – С. 116-128.
9. *Маркевич А. И.* Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета : историческая записка / А. И. Маркевич. – Одесса : Эконом. тип., 1890. – 734, ХС с. – С прил. «Академических записок».
10. *Михневич И.* Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея, с 1817 по 1857 год / И. Михневич. – Одесса : тип. Л. Нитче, 1857. – 200 с.
11. *Музичко О. Є.* Клітін О. М. / О. Є. Музичко // Одеські історики. Т. 1 : Початок ХІХ – середина ХХ ст. / відп. ред. В. А. Савченко. – Одеса, 2009. – С. 166-168.
12. Обозрение преподавания на Юридическом факультете ИНУ в 1908/09 академическом году. – Одесса, 1908.
13. Обозрение преподавания наук в Новороссийском университете за 1865/1868; 1885/1917. – Одесса, 1865/1868; 1885/1917.
14. Общий устав Императорских Российских университетов от 18 июня 1863 года // Журнал Министерства народного просвещения. – 1863. – Ч. 119. – С. 23-63.
15. Одеські історики: енциклопедичне видання. Т. 1 : Початок ХІХ – середина ХХ ст. / відп. ред. : В. А. Савченко ; Асоціація європейської культури, ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – 478 с.
16. Памяти в Бозе почившего профессора ИНУ А. Н. Кудрявцева; Слово и речи произнесенные при отпевании усопшего прот. А. Кудрявцева // Херсонские епархиальные ведомости. – 1888. – № 19 (год 20-й). – С. 562-586.
17. *Продаевич В. А.* Одесса православная : в событиях и лицах эпохи. Кн. 1 / В. А. Продаевич, А. А. Сурилов. – Одесса : ВМВ, 2010. – 544 с.
18. Протоколы заседаний Совета Новороссийского университета за 1865 г. [1866-1884 гг.]. – Одесса, 1865 [1866-1884].
19. Професори Одеського (Новоросійського) університету : біограф. словник / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Смитина ; заст. відп. ред. М. О. Подрезова ; упоряд. та бібліогр. ред.: В. П. Пружина, В. В. Самодурова. – 2-е вид., доп. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 2 : А-І. – 509 с. ; Т. 3 : К-П. – 597 с. ; Т. 4 : Р-Я. – 629 с.
20. Пятидесятилетие священства заслуженного профессора и почетного члена ИНУ, протоиерея Михаила Павловского. – Одесса : Славян. тип., 1886. – 5 с.
21. Ришельевский лицей и Императорский Новороссийский университет : сборник, издаваемый бывшими воспитанниками лицея и университета / под ред. П. К. Борзаковского, А. И. Маркевича, В. Я. Потопопова. – Одесса : Высочайше утвержд. Южно-Русского Общества Печатного Дела, 1898. – [8], 110, 76 с.
22. Розвиток православ'я на Півдні України, кінець ХVІІІ – початок ХХ ст. (на матеріалах Херсонської губернії та Південної Бессарабії) : бібліогр. покажчик / Н. М. Діанова; авт.-упоряд.: В. В. Самодурова, В. С. Кочмар ; наук. ред. Н. М. Діанова ; відп. ред. М. О. Подрезова. – Одеса : Астропринт, 2010. – 439 с.
23. *Юрченко П. О.* Аббат Николь и первые годы Ришельевского лицея / П. О. Юрченко, В. Я. Яковлев // Новороссийский календарь. – Одесса, 1891. – С. 10-91.

Надійшла 01.11.2014 р.

Ілюстрації

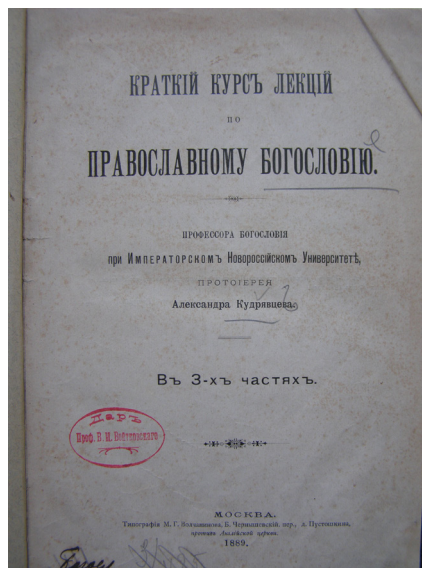
Іл. 1. Павловський
Михайло Карпович
(1810-1898)

Іл. 2. Павловский М. Слова и речи / Михаил Павловский. – Одесса : тип. Францова и Нитче, 1851. – 363 с.

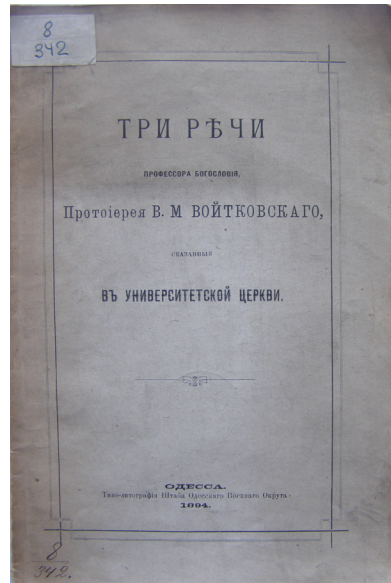
Іл. 3. Кудрявцев
Олександр Миколайович
(1840-1888)

Іл. 4. Кудрявцев А. Краткий курс лекций по православному богословию : в 3-х ч. / Александр Кудрявцев. – М. : тип. М. Г. Волчинова, Б. Чернышевский, 1889. – Ч. 1. – 402 с.

*Ил. 5. Войтковський
Василь Миронович
(1823-1904)*

*Ил. 6. Войтковский В. М. Три речи, сказанные
в университетской церкви / В. М. Войт-
ковский. — Одесса : типо-литогр. Штаба Одес.
воен. округа, 1894. — 16 с.*

*Ил. 7. Клітін
Олександр Михайлович
(1860-1919)*

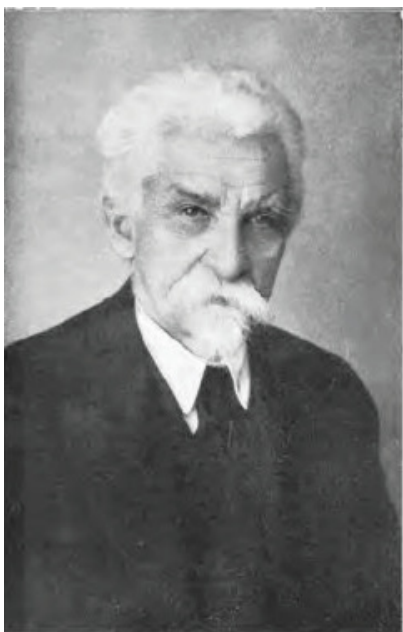
Ил. 8. Праці О. М. Клітіна

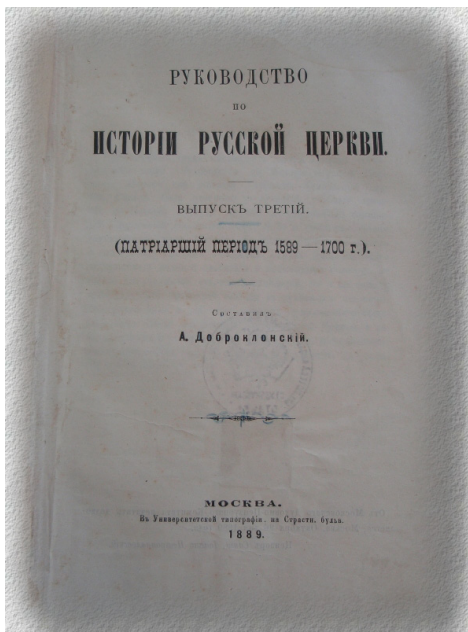
Іл. 9. Красносельцев
Микола Хомич
(1845-1898)

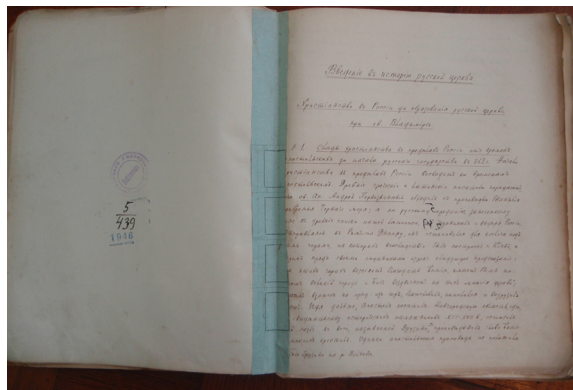
Іл. 10. Праці М. Х. Красносельцева

Іл. 11. Доброклонський
Олександр Павлович
(1856-1937)

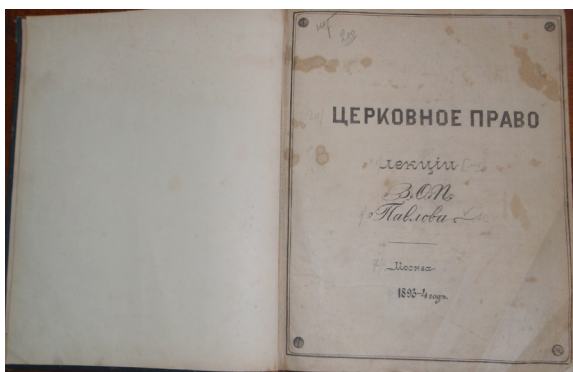
Іл. 12. Доброклонский А. П. Руководство по истории русской церкви / А. П. Доброклонский. — М. ; Рязань, 1889-1893. — Вып. 3 : Патриарший период, 1589-1700 гг. — М. : Унив. тип., 1889. — IV, 305 с.

Іл. 13. Доброклонский А. П. Учебный курс истории русской церкви / А. П. Доброклонский. – [Б. м., б. г.]. – Вып. 1. – 251 с. – Отпечатано на гектографе.

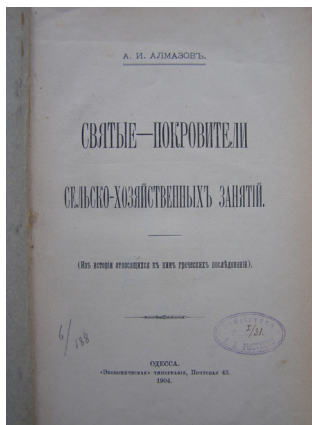
Іл. 14. Павлов Олексій Степанович (1832-1898)

Іл. 15. Павлов А. С. Церковное право : лекции / А. С. Павлов. – М., 1893-1894. – 367 с. – Литогр.

Іл. 16. Алмазов Олександр Іванович (1859-1920)

Іл. 17. Алмазов А. И. Святые-покровители сельскохозяйственных занятий : (из истории относящихся к ним греческих последований) / А. И. Алмазов. – Одесса : Эконом. тип., 1904. – 82 с. – С прил. на греч. яз.

Додаток
Основні праці професорів Новоросійського університету
(із фондів НБ ОНУ)

1. Алмазов А. И. История чинопоследований крещения и миропомазания / Александр Алмазов. – Казань : тип. Имп. Ун-та, 1884. – 686, 67, IX с.
2. Алмазов А. И. К истории молитв на разные случаи : заметки и памятники / А. И. Алмазов. – Одесса : типо-литогр. «Экономическая», 1896. – 53 с.
3. Алмазов А. И. Святые-покровители сельскохозяйственных занятий : (из истории относящихся к ним греческих последований) / А. И. Алмазов. – Одесса : Эконом. тип., 1904. – 82 с. – С прил. на греч. яз.
4. Алмазов А. И. Сообщения западных иностранцев XVI-XVII вв. о совершении таинств в Русской Церкви : церковно-археологический очерк / А. И. Алмазов. – Казань : типо-литогр. Имп. Ун-та, 1900. – 75 с.
5. Войтковский В. М. Разбор сочинений : Константин Великий и его отношение к Христианской церкви / Василий Войтковский. – [Б. м., б. г.]. – 11 с. – Искусств. сб.
6. Войтковский В. М. Три речи, сказанные в университетской церкви / В. М. Войтковский. – Одесса : типо-литогр. Штаба Одес. воен. округа, 1894. – 16 с.
7. Кудрявцев А. Вступительная лекция по православному богословию, читанная 20-го февраля 1874 года : из XIII-го тома Записок Императорского Новороссийского Университета / Александр Кудрявцев. – Одесса : тип. Ульриха и Шульце, 1874. – 26 с.
8. Кудрявцев А. Краткий курс лекций по православному богословию : в 3-х ч. / Александр Кудрявцев. – М. : тип. М. Г. Волчанинова, Б. Чернышевский, 1889. – Ч. 1. – 402 с.
9. Кудрявцев А. Из поучений, произнесенных в Александровской, что при Императорском Новороссийском университете, церкви / Александр Кудрявцев. – Одесса : тип. Францова, 1878. – 40 с. – Отд. оттиск из «Херсон. Епарх. Вед.» за 1878 г. ; № 15.
10. Кудрявцев А. Нищенство как предмет попечения церкви, общества и государства : речь, произнесенная в торжественном собрании Императорского Новороссийского университета 30 августа 1885 г / А. Кудрявцев. – Одесса : тип. «Одесского Вестника», 1885. – 48 с.
11. Кудрявцев А. Сравнительный очерк епархиальной деятельности по свечной операции / Александр Кудрявцев. – Одесса : тип. Г. Ульриха, 1879. – 75 с.
12. Кудрявцев А. Церковный вопрос в Австрии / А. Кудрявцев. – [СПб, 1870-1871]. – С. 709-740, 849-878, 150-158, 736-755. – Искусств. сб.
13. Павлов А. Неизданный памятник русского церковного права XII в. / А. Павлов. – СПб. : В. С. Балашев, 1890. – 28 с.
14. Павлов А. С. Церковное право : лекции / А. С. Павлов. – М., 1893-1894. – 367 с. – Литогр.
15. Павловский М. Слова и речи / Михаил Павловский. – Одесса : тип. Францова и Нитче, 1851. – 363 с.
16. Павловский М. [Слова и речи] / М. Павловский. – Одесса, [1857-1875]. – Искусств. сб.

А. П. Бахчиванжи,

зав. информационно-библиографическим отделом Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**ПРЕДСТАВИТЕЛИ ДУХОВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
В СТРУКТУРЕ НОВОРОССИЙСКОГО УНИВЕРСИТЕТА**

Аннотация

В статье освещена история кафедр богословия, церковной истории и церковного права, которые действовали при Новороссийском университете, показана деятельность профессоров, которые возглавляли эти кафедры, и их научные достижения. Такой анализ деятельности представителей духовного образова-

ния дал возможность раскрыть научный вклад профессоров в развитие богословского направления в структуре Новороссийского университета.

Ключевые слова: богословие, Новороссийский университет, профессора-богословы, Ришельевский лицей, православие, каноническое право, церковная история, церковное право.

H. P. Bakhchyvanzhy,

Head of the Information-Bibliographical Department
Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenska St. Odesa, 65082, Ukraine
tel. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**REPRESENTATIVES OF RELIGIOUS EDUCATION IN THE
STRUCTURE OF NOVOROSIYSK UNIVERSITY**

Summary

History of the Departments of Theology, Ecclesiastical History and Ecclesiastical Law of Novorossiysk University as well as clarification of activities of professors who were the Heads of these Departments is the subject of the article. The objective of the research was to reveal the contribution to science these professors had made on basis of such material as “Records of Proceedings of the Board Meeting of Novorossiysk University”, “Teaching of Sciences at the Imperial Novorossiysk University Review” as well as the particular studies of the professors themselves. As a result of the research using the analytical approach generic aspects of existence of theological departments in educational structure of the University including the period of teaching the theological disciplines at the Richelieu Lycée were described. The basic legislative acts regulating the activity of such Departments were stated and the activity of such professors as Pavlovskiy M.K., Kudryavtsev A.N., Voytovskiy V.M., Klitin A.N., Krasnoseltsev N.F., Dobroklonskiy A.P., Almazov A.I., Pavlov F.S. who not only became the significant persons in the history of the University but also played the leading role in social and spiritual life of Odessa in general was elucidated. Such analysis of the activity of the representatives of religious education at Novorossiysk University provided an opportunity to conclude of the importance of the theological disciplines in educational structure of the University as it is them that are of great importance to the spiritual development of personality and society on the whole.

Keywords: theology, Novorossiysk University, theological professors, Richelieu Lycée, orthodoxy, canon law, Ecclesiastical History, Ecclesiastical Law.

References

- [1] Bevziuk N. Pavlovskiy Mykhailo Karpovych [Pavlovskiy Mykhailo Karpovych]. *Profesory Odeskoho (Novorosiiskoho) universytetu*, Odesa, 2000, vol. 3, p. 435.
- [2] Bevziuk N. Byl nuzhen vsej Odesse [He was needed for over Odessa]. *Vechernyaya Odessa*, 1990, 20th Nov.
- [3] Grebcova I. S., Samodurova V. V. *Novorossiyskiy universitet v razvitii blagotvoritelnosti v Odesse (vtoraya polovina XIX - nachalo XX st.)*; *Blagotvoritelnost i metsenatstvo v Novorossiyskom universitete* [Novorosiisk

- University in the development of charity in Odessa (second half of XIX – beginning of XX century.); Charity and philanthropy in Novorossiisk University].* Odessa, 2009, pp. 476-479.
- [4] Berezhok E. V., Polevshchikova E. V., Savelyeva E. V., Samodurova V. V. *Dariteli Nauchnoy biblioteki Odesskogo (Novorossiyskogo) universiteta (1865-1920) [Presenters of Scientific Library of the Odessa (Novorossiisk) University (1865-1920)]*, Odessa, 2005, 422 p.
- [5] Dianova N. M. *Vnesok vyshchoho pravoslavnoho dukhovenstva Pivdennoi Ukrainy u rozvytok istorychnoi nauky i osvity (kinets XVIII – pochatok XX stolittia) [The higher Orthodox clergy of Southern Ukraine contribution in development of historical science and education (end of XVIII - beginning of XX century)]*. Odessa, 2012, 317 p.
- [6] Mikhalchenko V. A., Kameneva E. A. *Dukhovenstvo Odessy, 1794-1925 goda [The clergy of Odessa, 1794-1925 years]*. Odessa, 2012, 559 p.
- [7] Klitin A. M. *Protoierey Vasiliy Mironovich Voytkovskiy [Protopriest Vasiliy Mironovich Voytkovskiy]*. Odessa, 1904, 14 p.
- [8] Levchenko V. V. *Prepodavaniye i issledovaniye istorii pravoslavnoy tserkvi v Novorossiyskom universitete v kontekste obshcherossiyskikh traditsiy [The Orthodox Church history teaching and researching at the Novorossiisk University in the context of the all-Russian traditions]*. *Curriculum vitae*, Odessa, 2011, iss. 2, pp. 116-128.
- [9] Markevich A. I. *Dvadsatipyatiletiey Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta [The twenty-fifth anniversary of the Imperial Novorossiisk University]*. Odessa. 1890, 734, XC p.
- [10] Mikhnevich I. *Istoricheskiy obzor sorokaletiya Rishelyevskogo litseya, s 1817 po 1857 god [The fortieth anniversary of the Richelieu Lycée, historical review from 1817 to 1857]*. Odessa, 1857, 200 p.
- [11] Muzychko O. Ie. Klitin O. M. [Klitin O. M]. *Odeski istoryky*, Odessa, 2009, vol. 1, pp. 166-168.
- [12] *Obozrenie prepodavaniya na Yuridicheskoy fakultete INU v 1908/09 akademicheskoy godu [Review of the teaching of science at the Faculty of Law in INU in 1908/09 academic year]*. Odessa, 1908.
- [13] *Obozrenie prepodavaniya nauk v Novorossiyskom universitete za 1865/1868; 1885/1917 [Teaching of Sciences at the Imperial Novorossiisk University Review 1865/1868; 1885/1917]*. Odessa, 1865/1868; 1885/1917.
- [14] *Obshchiiy ustav Imperatorskikh Rossiyskikh universitetov ot 18 iyunya 1863 goda [General statute of the Imperial Russian Universities from 18 June 1863]*. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniya*, 1863, part 119, pp. 23-63.
- [15] *Odeski istoryky [Historians of Odesa]*. Odessa, 2009, vol. 1, 478 p.
- [16] *Pamyati v Boze pochivshogo professora INU A. N. Kudryavtseva; Slovo i rechi proiznesennyye pri otepanii usobshogo prot. A. Kudryavtseva [In memory of Professor INU A. N. Kudryavtsev, who was pass away; Word and pronounced speech]*. *Khersonskiyeparhialnyyvedomosti*, 1888, no. 19, pp. 562-586.
- [17] Prodaevich V. A. *Odessa pravoslavnaya : v sobyitiyakh i litsakh epokhi [The Orthodox Odessa: events and people of the epoch]*. Odessa, 2010, vol. 1, 544 p.
- [18] *Protokoly zasedaniy Soveta Novorossiyskogo universiteta za 1874 god [Records of Proceedings of the Board Meeting of Novorossiisk University per 1874]*. Odessa, 1874, 59 p.
- [19] *Profesory Odeskoho (Novorossiiskoho) universytetu : biohrafichnyi slovnyk [Professors of the Odessa (Novorossiisk) University: Biographical Dictionary]*. Odessa, 2005, vol. 2, 509 p.; vol. 3, 527 p.; vol. 4, 629 p.
- [20] *Pyatidesyatiletiey svyashchenstva zasluzhenogo professora i pochetnogo chlena INU, protoiyereya Mikhaila Pavlovskogo [Priesthood Honoured profesccor and honorary member of the INU Archpriest Michael Pavlovsky the fiftieth anniversary]*. Odessa, 1886, 5 p.
- [21] *Rishelyevskiy litsey i Imperatorskiy Novorossiyskiy universitet : sbornik, izdavaemyy byvshimi vospitannikami litseya i universiteta [The Richelieu Lycée and Imperial Novorossiisk University]*. Odessa, 1898, part 1, [8], 110, 76 p.
- [22] Dianova N. M. nauk. red., Podrezova M. O. vidp. red. *Rozvytok pravoslavia na Pivdni Ukrainy, kinets XIX – pochatok XX stolittia (na materialakh Khersonskoi hubernii ta Pivdennoi Bessarabii) [The development Orthodoxy in the South of Ukraine, the end of the XVIII - beginning of the XX century]*. Odessa, 2010, 439 p.
- [23] Yurchenko P. O., Yakovlev V. Ya. *Abbat Nikol i pervyye gody Rishelyevskogo litseya [Abbot Nicole and the early years of the Richelieu Lycée]*. *Novorossiyskiy kalendar*, Odessa, 1891, pp. 10-91.

УДК 821.161.2-Шевченко.09:378.4(477.74-21)

Д. В. Заболотна,

головний бібліотекар Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ СТУДІЇ В ОДЕСЬКОМУ
НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА:
ВИТОКИ ТА СУЧАСНІСТЬ**

Стаття присвячена історії вивчення життя та творчості Тараса Григоровича Шевченка науковцями Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Висвітлюються шевченкознавчі студії вчених від початку ХХ ст. до новітніх розвідок.

Ключові слова: шевченкознавство, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.

Тарас Григорович Шевченко давно став одним із символів української культури у світі. За двохвікову історію вивчення класика української літератури та живопису про нього написано сотні томів, сотні вчених за цей час присвятили йому своє наукове життя, відкриваючи все нові сторінки біографічних та мистецьких розвідок про великого Кобзаря.

Шануючи внесок Кобзаря у світову та українську культуру зокрема, Науковою бібліотекою ОНУ імені І. І. Мечникова було реалізовано масштабний проект «У просторі Шевченкової творчості: завжди сучасний Кобзар», який відкрив унікальну різнобарвність експонованих видань. Діапазон книжкових скарбів сягає прижиттєвих видань та видань ХІХ – початку ХХ ст., це видання ХХ століття, що стали класикою шевченкознавства, а також роботи вже видатних вчених ХХІ століття, що по-новому відкривають Шевченка-митця та Шевченка-людину.

Такий визначний ювілей зумовив актуальність і нашого дослідження, адже це чудова можливість осмислення і систематизування наукових пошуків видатних шевченкознавців – вчених Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за його майже 150-літню історію. Досі дана тема мала лише оглядовий характер в рамках розглядання загальної історії окремих мовознавчих та літературознавчих студій університетських вчених. Тому науковою новизною нашої розвідки є історичний аналіз шевченкознавчих студій вчених Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, включаючи період Новоросійського університету та Інституту народної освіти. Підсумком

нашого дослідження стало складання бібліографічного списку праць вчених університету, присвячених життю і творчості Тараса Григоровича Шевченка.

Шевченкознавчі розвідки з'являлися на сторінках одеської преси ще за життя Тараса Григоровича, але творчість Кобзаря у той час не була включена до навчальної програми університетів. В силу політичних та історичних причин, творчість Т. Г. Шевченка не потрапляла до вивчення на вищому академічному рівні. Та окремі вчені історико-філологічного факультету Новоросійського університету слідували за розвитком української культури, друкуючи на сторінках одеської періодики перші шевченкознавчі розвідки.

Перша зафіксована нами розвідка університетського вченого носила історичний характер, аналізуючи значення творчості Т. Шевченка та його безпосередні контакти з революційними та просвітницькими діячами. Так, у 1900 р. у виданні «Южно-русский альманах» була опублікована стаття знаного історика Олексія Івановича Маркевича¹ «Несколько слов о значении поэзии Т. Г. Шевченко».

Під час російської революції 1905-1907 рр. у Новоросійському університеті поживляються українознавчі дослідження. У жовтні 1905 р. члени української «Громади» в Одесі організували товариство «Просвіта», в якій активну участь приймали й деякі професори університету – В. Лазурський, В. Мочульський, Б. Ляпунов, М. Панченко, Г. Сидоренко. У грудні 1905 р. Рада професорів університету розглянула заяви студентів і ухвалила постанову про відкриття нових кафедр: з історії України, історії української літератури, української мови, права українського народу. У постанові зазначалось, що на тих кафедрах, де більше студентів-українців, лекції будуть читатися українською мовою. Але через згортання революційного руху в країні українознавчі кафедри так і не були відкриті [9].

У 1906 р. на кафедрі російської історії 28-річний приват-доцент Олександр Сергійович Грушевський² почав читати лекції з української минувшини українською мовою. Невдовзі, крім курсу історії України, він узяв на себе ще й курс нової – від Івана Котляревського до Івана Франка й Лесі Українки – української літератури, в рамках якої вперше в Новоросійському університеті почала вивчатися творчість Т. Г. Шевченка. Олександр Сергійович цікавився взаєминами Тараса Григоровича і драматурга Якова Кухаренка, віршами Кобзаря, написаними в казематі, писав про Т. Шевченка в колі Кирило-мефодіївців і петербурзьких українців, про його педагогічні ідеї. Підсумком цих студій стала книжка «Життя і творчість Т. Г. Шевченка», випущена в Києві 1911 року [6, с. 96].

На початку ХХ століття виходить ряд робіт ще одного видатного історика нашого університету Михайла Єлисейовича Слабченка³, більшість з яких була опублікована в одеській пресі: «Риси сеймового укладу на Україні: по «Кобзарю» (1918), «До історії відношень між П. О. Кулішем та Т. Г. Шевченком» (1919), «До нового видання «Кобзаря» (1919), «Впливи месіанства на Шевченка» (1919), «Шевченко й декабристи» (1919). М. Слабченко розповідав про особисті знайомства Т. Шевченка з декабристами, наводив відомості про збе-

рігання у фамільних архівах шевченківських поезій та картин. Історик вважав за необхідне заснувати в Наддніпрянській Україні наукове товариство, яке б займалося виключно студіюванням творчості Т. Шевченка, але надавав поважне значення і вже діючому Львівському товариству імені Тараса Шевченка [1, с. 32-33].

У 1920 р. радянська влада ліквідувала в Україні всі університети. На базі розформованого Новоросійського університету створюється Інститут народної освіти (ІНО), якому були передані кабінети та навчально-допоміжні установи колишнього історико-філологічного факультету [7].

Викладачами ІНО ставали і колишні професори Новоросійського університету та Одеських вищих жіночих курсів. Зокрема, одним із таких вчених став Володимир Федорович Лазурський⁴, який викладав історію зарубіжних літератур у Новоросійському університеті, а вже в ІНО, будучи викладачем кафедри всесвітньої літератури, присвячував свої розвідки компаративістичним дослідженням спадщини Т. Шевченка з європейськими класиками. Так, за часів його викладання в ІНО були написані статті «Шевченком ли написан «Назар Стодоля»?» (1921), «Шевченко і Л. Толстой» (1929).

Взагалі слід зазначити, що родина Лазурських відіграла значну роль у громадсько-культурному житті Одеси кінця XIX – початку XX ст. Дружина Володимира Федоровича – Наталя Михайлівна Лазурська, акторка Одеського драматичного театру – викладала українську мову, але в іншому навчальному закладі – в Одеському жіночому інституті. Сам Володимир Лазурський в Одесі був організатором шевченківських вечорів, відзначання шевченківських ювілеїв. Він входив до складу комісії з присудження премій І. Вучіни при історико-філологічному факультеті Новоросійського університету, яка в 1916 р. дозволила висувати на конкурс п'єси українською мовою. В Одеському інституті народної освіти В. Лазурський вів українською мовою курси з історії всесвітньої літератури та історії української культури. В 1925-1927 рр. В. Лазурський, очолюючи Українське бібліографічне товариство, провів ряд лекцій українознавчого змісту [6].

З 1920 р. починає викладати українську літературу в ІНО Андрій Васильович Музичка⁵, якому належить стаття «Уривок із розвідки «Тарас Шевченко й Роберт Бернс» (1922), опублікована на сторінках наукового видання «Ученые записки высшей школы г. Одессы» [4].

Цього ж року відзначалася 59 річниця з дня смерті Кобзаря, яка набула широкого масштабу в Одесі, про що пише у своїй статті вже сучасний історик Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – О. Є. Музичко. Автор відзначає, що це була наймасовіша громадська акція в історії Одеси XIX – перших десятиліть XX ст. Масове свято, ініційоване більшовицькою владою та підхоплене українською інтелігенцією, розпочавшись з мітингів, читання творів Шевченка та виконання музичних композицій і партій, урочисто завершилося в оперному театрі [8].

У 1930 р. ІНО був реорганізований, на його базі створено три інститути: Інститут соціального виховання, Інститут професійної освіти та Фізико-хіміко-математичний інститут. У перших двох із них функціонували літературно-лінгвістичні факультети, де здійснювалась підготовка філологів, а отже продовжувалось вивчення творчості Кобзаря.

З відновленням Одеського державного університету у 1933 р. постала робота з поступовим поверненням усіх класичних факультетів. Так у 1937 р. відкрито філологічний факультет, при якому функціонувала кафедра української мови, а за два роки була додана й кафедра української літератури. Викладачі новоствореної кафедри одразу стали провідними діячами в літературно-громадському житті міста.

1939 р. – це рік святкування 125-річчя Т. Г. Шевченка, у зв'язку з чим на філологічному факультеті було створено ювілейний шевченківський комітет у складі 16 чоловік, який очолив проректор з навчальної роботи професор М. П. Савчук⁶. Комітет для кращого ознайомлення з новими матеріалами про життя і творчість Т. Г. Шевченка надіслав у наукове відрядження студентів історичного факультету Я. С. Пархоменка, Л. П. Носенка та І. Л. Болясного. Студенти у Києві відвідали голову ювілейного шевченківського комітету О. С. Корнійчука, побували в шевченківських музеях, відвідали місце поховання у Каневі та рідну Шевченку Кирилівку, у якій знайшли правнучку Тараса Григоровича – Олександру Тимофіївну Шевченко, яка згодом стала студенткою філологічного факультету Одеського державного університету. За матеріалами відрядження в Одесі проводились лекції та виступи, консультації та рекомендації щодо проведення шевченківських днів [5].

Та святкування ювілею почалося ще у 1938 р., коли 13 грудня одеський обласний радіокомітет в рамках святкування 125-річчя Т. Г. Шевченка організував радіопередачу з актового залу університету «За що ми любимо Тараса Григоровича Шевченка?» Радіопередача розпочалась зі змістовної доповіді декана філологічного факультету професора Р. М. Волкова. Вперше виступила тоді і сама правнучка Тараса Григоровича – Олександра. Радіопередача супроводжувалась виконанням пісень на шевченківські тексти хоромою капелю університету [2, с. 295].

Викладачі, аспіранти та студенти приймали активну участь у шевченківських вечорах, де зачитувались доповіді. На філологічному факультеті діяв спеціальний шевченківський гурток, де свої лекції читав Р. М. Волков, аспіранти Б. Р. Хуторецька та А. В. Недзвідський⁷. Університетські шевченкознавці не стояли осторонь й загальноміських заходів: Мефодій Гурович Устенко та Роман Михайлович Волков читали відкриті літературні лекції шевченківського спрямування.

За такої підтримки й організації, а також за матеріалами доповідей на світ з'являється збірка «Великий поет-революціонер» (1939), авторами якої виступили як вчені філологи, так й інші зацікавлені творчістю Кобзаря: А. В. Не-

дзвільський «Непримиренна сатира», Р. М. Волков «Шевченко – Курочкін – Беранже», П. О. Потапов «Іншомовні слова в Шевченкових творах», Б. В. Варнеке «Майстерність реаліста-маляра», М. П. Савчук «Всенародна шана Кобзарю». У виданні містилася ще й стаття Олександри Шевченко – правнучки Тараса Григоровича – «Мій великий прадід».

Міститься у виданні і звіт бібліографа Наукової бібліотеки А. Мілової щодо великої тематичної шевченківської виставки, яка складалася з-понад 400 книжок, розташованих на 24 вітринах та виставкових стендах [2, с. 293].

У 1940 р. Одеська філія Спілки письменників України видала альманах «Шевченкові», в якому були вміщені роботи викладачів і студентів Одеського державного університету, одеських письменників та композиторів. Зокрема, це статті Р. М. Волкова «Шевченко й російська література» та аспіранта А. В. Недзвільського «Одеса в творчості та листуванні Шевченка». Додатком до збірника виступають матеріали з історії шевченківських свят на Одещині – це перелік найбільш яскравих видань, вистав, лекцій, конкурсів, що проходили за останні роки і були присвячені 125-річчю Кобзаря.

У червні 1941 р. в Одеському державному університеті відбувся захист першої дисертації з історії української літератури у нашому університеті, яка була присвячена творчості Тараса Григоровича – це праця Андрія Володимировича Недзвільського «Шевченко і російська революційна демократія 50-60-х років XIX сторіччя». Керівником аспірантури на той час був Роман Михайлович Волков, а консультантом роботи виступив професор В. Є. Євгенєв-Максимов⁸. Андрій Володимирович у дисертації проаналізував зв'язки Шевченка з російськими революційними демократами, які були представниками гурту журналу «Современник» – М. Г. Чернишевський, М. О. Добролюбов, М. О. Некрасов, М. Михайлов, брати Курочкіни, З. Сераковський, І. Панаєв, О. Плещеев. Автор розглянув творчість Т. Шевченка крізь призму цих російських критиків, перекладачів, видавців, починаючи із повернення Шевченка із заслання і до вивчення вже творчої спадщини Шевченка після його смерті.

Вже у післявоєнні роки у 1946 р. була захищена друга кандидатська дисертація з шевченкознавства – Віталія Зіновійовича Несторенка «Балада Шевченка: еволюція жанру, генеза, поетика». Автор докладно надав характеристику етапам розвитку жанру балади в цілому, починаючи від класиків баладного жанру – російських та польських романтиків XIX ст. (В. Жуковський, О. Пушкін, А. Міцкевич), а також подав передісторію цього жанру в українській літературі. Головна ж частина роботи, звісно, присвячена поетиці та зв'язкам балади Т. Шевченка з українським фольклором та загальним літературним тенденціям мистецького середовища XIX ст.

Починаючи з 50-х рр. вивчення творчості Шевченка стає провідною ланкою наукового життя кафедри української літератури. У 1950 р. Андрій Недзвільський виступив на сторінках «Літературної газети», висловивши пропозицію проведення в Києві щорічних республіканських наукових конференцій. Вона

була підтримана шевченкознавцями України, і такі конференції стали щорічними. З республіканських вони стали всесоюзними. Перша наукова шевченківська конференція відбулася у Києві 21-23 квітня 1952 р., єдиним доповідачем від Одеського державного університету виступив Андрій Володимирович Недзвідський – «Шевченко і Марко Вовчок». Збірка доповідей вийшла у 1954 р. і була суміщена з матеріалами Другої конференції. Слід зазначити, що А. В. Недзвідський був доповідачем та учасником близько десятка шевченківських конференцій [3].

Вагомим внеском шевченкознавців 1960-х років стала книга видавництва Київського університету «Тарас Григорович Шевченко: біографія» – систематизована біографія Кобзаря, укладена викладачами кафедри української літератури. Видання виявилось таким вдалим, що розійшлося 15 тис. накладом. І у 1963 р. вже напередодні святкування 150-річчя з дня народження поета виходить друге видання цієї колективної монографії. Звісно, з погляду сучасного шевченкознавства, біографія характеризується певною ідеологічністю часу, якому характерні позиціонування Т. Шевченка як революційно-демократичного поета, але списувати її з полиць літературознавства не варто, адже багаторічна праця колективу кафедри у будь-якому разі заслуговує на гідну увагу.

Робота над виданням здійснювалась за ініціативою і під керівництвом передчасно померлого доцента Віталія Зіновійовича Несторенка, відповідальним редактором виступив Григорій Андрійович В'язовський. Першу главу написав доцент Костянтин Юхимович Данилко «Дитячі та юнацькі роки Т. Г. Шевченка», другу «Т. Г. Шевченко в Петербурзі до першої поїздки на Україну (1831-1843)» – доцент Михайло Олексійович Левченко, третю «Т. Г. Шевченко на Україні і в Петербурзі» – доценти Віталій Зіновійович Несторенко, Михайло Олексійович Левченко, Іван Михайлович Дузь, четверту «Т. Г. Шевченко на зашланні» – доцент Григорій Андрійович В'язовський, п'яту «Останні роки життя Т. Г. Шевченка» – доцент Андрій Володимирович Недзвідський.

До 100-ї річниці з дня смерті Т. Г. Шевченка у 1962 р. 14-й випуск «Праця Одеського державного університету імені І. І. Мечникова. Серія філологічних наук» було повністю присвячено Тарасові Григоровичу Шевченку. В працях було висвітлено ряд важливих питань, пов'язаних з вивченням творчості великого Кобзаря: питання про місце спадщини Тараса Григоровича Шевченка в житті українського народу та світовій літературі, про продовження шевченківських традицій в українській літературі, про оцінку його творчості слов'янською та німецькою пресою, про мовне багатство його творів. Це статті Г. А. В'язовського, М. О. Левченка, А. В. Недзвідського, І. Є. Сасенка, К. Ю. Данилка, Г. О. Устенка, І. Я. Зайця, М. В. Павлюка.

У цей же період ведеться і дослідження Шевченкової спадщини з погляду мовознавців. В першу чергу це розвідки доцента кафедри української мови Артема Амвросійовича Москаленка, який цікавився правописними нормами мови Тараса Шевченка. В межах дослідження історії української мови та дія-

лектології вивчення творчості Шевченка торкався і багаторічний завідувач кафедри української мови – Степан Пилипович Бевзенко – та багато інших вчених кафедри.

Не стояла осторонь шевченківської творчості і Наукова бібліотека. На загальній хвилі видань до шевченкового ювілею у 1964 р. було видано бібліографічний покажчик «Т. Г. Шевченко на сторінках одеської періодичної преси», укладачем якого стала головний бібліограф Є. М. Зенькова, а редактором доцент І. М. Дузь. Покажчик охоплює матеріали з 1869 р. (першої розвідки в одеській пресі, присвяченій Т. Г. Шевченку) до 1964 р. Укладачі *de visu* переглянули журнали, збірники, видані в Одесі: «Южные записки», «Южно-русский альманах», «Записки Новороссийского университета», «Праці Одеського державного університету», «Літературна Одеса»; та місцеві газети – «Одесский вестник», «Новороссийский телеграф», «Правда», «Известия», «Одесский листок», «Одесские новости», «Знамя коммунизма», «Чорноморська комуна». Результатом відбору став покажчик на 464 позиції.

У цьому ж році у київському видавництві «Радянська школа» вийшла збірка «Вивчення творчості Т. Г. Шевченка в школі», упорядниками якої виступили А. В. Недзвідський та П. Т. Маркушевський. Збірник підготовлений силами наукового семінару педагогів-філологів, що працював при Одеському Будинку вчених під керівництвом Андрія Володимировича Недзвідського. Ними були зібрані різнопланові статті з методики вивчення та викладання творчості Шевченка в школі. Нарівні з доцентами кафедри української літератури тут були опубліковані і статті вчителів середніх шкіл, які ділилися власними напрацюваннями цієї тематики. Зокрема, у збірнику була опублікована і стаття вчителя Одеської середньої школи № 121 Євгена Миколайовича Прісовського, у майбутньому професора, завідувача кафедри української літератури Одеського державного університету імені І. І. Мечникова (1988-2003), званого шевченкознавця вже 1980-90-х років.

9-10 травня 1966 року в Одесі відбулася XV наукова шевченківська конференція, скликана Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР та Одеським державним університетом ім. І. І. Мечникова. Конференцію відкрив ректор ОДУ – заслужений діяч науки УРСР професор О. Юрженко. Поряд із доповідями знаних столичних шевченкознавців (Є. Кирилюка, Є. Шабліовського, П. Жура) стояли і доповіді наших викладачів з різних аспектів вивчення Шевченкової творчості. Це розвідки П. Ю. Данилка, А. А. Москаленка, С. П. Бевзенка, А. В. Недзвідського, Є. Савельєвої (редактора Наукової бібліотеки ОДУ). За результатами конференції провідним учасникам були вручені ювілейні медалі до 100-річчя Одеського університету [5, с. 3-4]. Збірник праць матеріалів конференції побачив світ у 1968 р.

На хвилі популяризації творчості Т. Шевченка на такому загальнодержавному рівні, вивчення різних аспектів творчості Тараса Григоровича ведеться науковцями різних кафедр та факультетів Одеського державного університету

імені І. І. Мечникова. Зокрема, розвідки з шевченкознавства належать русистам Петру Йосиповичу Потапову⁹ та Миколі Васильовичу Павлюку¹⁰, історикю Анатолію Діомидовичу Бачинському¹¹ та багатьом іншим науковцям.

Малоформатна книга «За землю радянську Кобзар воював» Петра Трохимовича Маркушевського побачила світ у 1969 р. Автор видання – доцент кафедри української літератури, учасник Великої Вітчизняної війни, пройшов шлях від Волги до Дунаю, нагороджений бойовими медалями та орденом Олександра Невського. Саме цим була зумовлена цікава тема розвідки – доля Шевченкового слова під час Великої Вітчизняної війни. Це унікальне зібрання спогадів та фактів щодо того, яке велике значення відіграла постать Шевченка та його твори для українського народу у скрутний воєнний час: це розвідки про воєнні видання творів «Кобзаря», про долю Чернечої гори в Каневі, про листівки та статті в газетах. Підкреслює значимість роботи передмова знаного українського поета та критика Андрія Самійловича Малишка, у якій він зазначає: «Його мудре, воістину народне слово виписували бійці на броньових танкових щитах, на крилах літаків, на жерлах гармат... Безсмертний «Кобзар» переходив із роти в роту, був найкращим подарунком тим, що відзначилися в бою. Слово Тараса було порадицею і другом, світлою розрадою в журбі й грізним кличем, сповненим гніву й мужності... На Шевченкові слова солдати й партизани творили власні мелодії-пісні, а в листах додому згадували ім'я поета...» [Див. Дод.: 47, с. 7]. Слід сказати, що майже всі викладачі кафедри 60-70-х років – це фронтовики: Г. А. В'язовський, К. Ю. Данилко, П. Ю. Данилко, М. І. Доброгорський, І. М. Дузь, А. А. Жаборюк, І. Я. Заєць, М. О. Левченко, І. Є. Сасенко, В. В. Шапоренко, – тому обрана тематика вивчення долі слова Кобзаря у воєнні роки була і залишається актуальною.

У 80-х роках, безперечно, гідні уваги дослідження Анатолія Андрійовича Жаборюка «Мистецтво живопису і графіки на Україні в першій половині і середині XIX століття» (1983) та статті й монографія вже новітнього часу «Малярська творчість Тараса Шевченка» (2000). Автор наголошує, що творчий метод Шевченка сформувався завдяки естетичному освоєнню основних напрямків мистецтва тих часів – романтизму, реалізму, класицизму. Джерелами формування творчого методу Шевченка стала творчість учителя – Карла Брюлова, романтичні ідеї українського та російського мистецтва XIX ст. та реальне життя народу.

З кінця вісімдесятих років кафедра української літератури, очолювана Є. М. Прісовським, працювала над новою комплексною темою – «Творчість Т. Г. Шевченка і загальнолюдські ідеали». У квітні 1989 р. в Одеському університеті проведено обласну міжвузівську науково-теоретичну конференцію, присвячену 175-річчю з дня народження Т. Шевченка «Т. Г. Шевченко і загальнолюдські ідеали». Організаторами та ініціаторами конференції виступили Євген Миколайович Прісовський та Іван Михайлович Дузь.

У 1994 р. світ побачила книжка літературознавчих нарисів Івана Михайловича Дузя «Шевченко і Одеса», в якій вчений розповів про зв'язки Т. Г. Шевченка з друзями і знайомими, що проживали в Одесі, про поширення його творчості у нашому причорноморському місті та відзначення його ювілеїв. Дається мистецька та наукова характеристика шевченкіани одеських вчених, письменників, художників, композиторів, театральних діячів.

Неодноразово передруковувалась стаття Василя Васильовича Фашенка «Чия правда, чия кривда? Тарас Шевченко і Микола Хвильовий», в якій автор дослідив глибоке естетичне значення шевченківських мотивів та образів у творчості Миколи Хвильового. Компаративістичне порівняння художніх образів Шевченка та Хвильового призвело до висновку про єдність етичної формули національної історії та літератури цих двох видатних письменників.

В наш час наукове вивчення спадщини Т. Шевченка продовжує нове покоління вчених. Серед новітніх студій – перша докторська дисертація шевченківської тематики у нашому університеті Тетяни Северинівни Мейзерської «Проблеми індивідуальної міфології: Т. Шевченко – Леся Українка» (1997) та дві її монографії «Слово Шевченка : міф, метафора, історія» (1996) та «Проблеми індивідуальної міфології : міфотворчість Шевченка» (1997).

Підсумовуючи наукову діяльність кафедри, у 2004 р. виходить збірка «З його духа печаттю...: шевченкознавчі студії», відповідальним редактором якої виступив Є. М. Прісовський. У збірці вчені кафедри української літератури висвітлили проблеми внутрішньої свободи, діалектичної єдності національно-патріотичного й загальнолюдського начал, морально-етичної наповненості творчості Т. Шевченка, зв'язки його творчості з європейськими літературами.

Творчість Т. Шевченка розглядає вже з погляду новітнього часу та методологій і Євген Миколайович Прісовський у багатьох своїх статтях, основні з яких були зібрані у збірці «Дороговказ на віки» (Одеса, 2006), де класичну спадщину української літератури, у тому числі і Шевченка, автор розглядає як етичний, естетичний та громадянський взірць для виховання літератури ХХ ст.

І в ХХІ столітті вчені-шевченкознавці продовжують відкривати нові сторінки Шевченкової творчості для сучасників. Сьогодні шевченкознавчі дослідження на кафедрі української літератури очолює завідувача кафедри Оксана Григорівна Шупта-В'язовська, колом наукових зацікавлень якої є хронотопічність художнього мислення Т. Г. Шевченка. Шевченкознавчі студії належать також О. Є. Ткачук, Т. Л. Стояновій, Л. Б. Мостовій, В. Г. Полтавчуку та багатьом іншим викладачам не лише кафедри української літератури, а й викладачам інших факультетів та кафедр університету.

Отже, наукові здобутки університетських шевченкознавців набули широкого визнання громадськості та офіційних установ. Так, професор, доктор філологічних наук Василь Васильович Фашенко відзначений Державною премією імені Тараса Шевченка. В «Шевченківський словник» занесені прізвиська багатьох одеських вчених – Г. А. В'язовського, І. М. Дузя, М. О. Левченка, П. Т. Маркушевського, А. В. Недзвідського.

Вперше зібравши воєдино шевченкознавчі розвідки викладачів університету, було укладено покажчик на основі перегляду університетських періодичних видань (журналів, збірників, матеріалів конференцій) та бібліографічних покажчиків робіт самих вчених, згаданих у статті як основних представників університетського шевченкознавства. До уваги свідомо не були взяті розвідки у газетах, адже серія покажчиків «Т. Г. Шевченко в одеській пресі» (п'ять випусків 1996, 1999, 2003, 2005, 2007 р., видані Одеською національною науковою бібліотекою ім. М. Горького) докладно проілюструвала одеську шевченкіану за період з 1844 по 2007 р., яка перш за все пов'язана із викладачами нашого університету. Отже, уміщений у додатку покажчик, розпочинається переліком основних колективних праць та збірників, випущених Одеським національним (державним) університетом імені І. І. Мечникова, далі ж за тематичним принципом (мовознавчі, літературознавчі, мистецтвознавчі, історичні) згруповані розвідки викладачів у інших наукових виданнях, як регіональних, так і загальнодержавних.

Таким чином, ми маємо надію, що шевченкознавчий покажчик праць вчених Одеського національного університету імені І. І. Мечникова може послугувати як науковцям та студентам, так і широкому колу читачів, яких зацікавить тема нашого дослідження для подальших інтелектуальних пошуків. Адже творчість Тараса Григоровича Шевченка – це неосяжний простір людської думки і ідеалів, осяяних вічністю таланта Кобзаря.

Примітки

¹ Маркевич Олексій Іванович (1847-1903) – історик. Екстраординарний (1889), ординарний (1893) професор Новоросійського університету. Автор понад 400 праць з російської історії 15-18 ст., історії Півдня України 18-19 ст., зокрема історії Новоросійського університету, історії слов'янства, загальної історії, історіографії, джерелознавства, історії літератури.

² Грушевський Олександр Сергійович (1877-1942) – дослідник історії України, літературознавець, етнограф, журналіст. Від 1900 – викладач історії в Одеському університеті, приват-доцент. З 1906 р. почав викладати українською мовою, за що був звільнений.

³ Слабченко Михайло Єлисейович (1882-1959) – історик, академік ВУАН. Приват-доцент Новоросійського університету (1920), декан факультету професійної освіти ІНО (з 1924 р.). Автор більше 250 наукових праць.

⁴ Лазурський Володимир Федорович (1869-1947) – літературознавець, фахівець у галузі західноєвропейської літератури. Професор, останній проректор Новоросійського університету (1917-1920). Голова Одеського бібліографічного товариства. Професор ІНО (1920-1930), викладав курс всесвітньої літератури. Завдяки зусиллям В. Лазурського до складу університету був включений Історико-археологічний музей, відроджено Одеське товариство історії і старожитностей, врятовано багато книг.

⁵ Музичка Андрій Васильович (1886-1966) – філолог. У 1925 р. йому присвоєно звання професора. У 1930-х р. був репресований і вивезений з України. З цих пір викладає російську літературу та літературу народів СРСР в Уфі. У 1937 р. він повернувся з Уфи, працював в фондах Наукової бібліотеки над вивченням творчості Т. Г. Шевченка.

⁶ Савчук Микола Панасович (1899-1976) – зоолог, ембріолог, паразитолог, член-кореспондент АН України, міністр освіти УРСР. Ректор Одеського державного університету (1939-1949).

⁷ Недзвідський Андрій Володимирович (1908-1984) – літературознавець, професор, один з головних вчених-шевченкознавців ОДУ. Завідувач кафедри української літератури (1944-1947, 1965-1970).

⁸ Євгенєв-Максимов Владислав Євгенович (1883-1955) – літературознавець. Професор Ленінградського університету. Основні праці присвячені вивченню творчості М. Некрасова, а також історії російської журналістики.

⁹ Потапов Петро Йосипович (1882-1945) – історик російської мови, літератури і театру. Перший завідувач кафедри російської мови Одеського державного університету.

¹⁰ Павлюк Микола Васильович (1920-1978) – філолог, русист. Директор Наукової бібліотеки ОДУ (1951-1960), згодом завідувач кафедри російської мови ОДУ (1971-1978).

¹¹ Бачинський Анатолій Діомидович (1933-1995) – доцент, професор кафедри історії УРСР, з 1991 р. – кафедри історії України.

Список використаної літератури

1. Академік Михайло Єлисейович Слабченко : наукова спадщина і життєвий шлях : збірник статей / ред. кол.: А. Д. Бачинський, В. П. Ващенко, А. С. Гриськов [та ін.]. – Одеса, 1995. – 124 с.
2. Великий поет-революціонер : науково-літературний збірник Одеського державного університету, присвячений 125-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка, 1814-1939 / ред. кол.: М. О. Савчук, Р. М. Волков, А. В. Недзвідський [та ін.]. – Одеса, 1939. – 299 с.
3. Данилко П. Ю. Шевченкознавство в Одесі / П. Ю. Данилко // Південь України – Одеса : Четвертий міжнародний конгрес україністів (м. Одеса, 26-29 серпня 1999 р.) : доп. і повідомлення. – Одеса, 1999. – С. 243-249.
4. Дузь І. Три кола свавілля : А. В. Музичка / І. Дузь // Одеський університет. – 1994. – 22 червня (№ 11/12). – С. 3.
5. Збірник праць XV наукової шевченківської конференції (9-10 березня 1966) / АН УРСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Наукова думка, 1968. – 406 с.
6. Зленко Г. Лицарі досвітніх вогнів : тридцять три портрети діячів Одеської «Просвіти» 1905-1909 років / Г. Зленко. – Одеса : Астропринт, 2005. – 250 с.
7. Левченко В. В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920-1930 рр.) : позитивний досвід невдалого експерименту / В. В. Левченко. – Одеса, 2010. – 427 с.
8. Музичко О. Є. Шевченківське свято в Одесі 1920 року: переможний акорд української революції / О. Є. Музичко // Юго-Запад. Одессика. – 2012. – Вып. 13. – С. 185-208.
9. Нагірняк О. Українознавчі дослідження у Новоросійському університеті наприкінці XIX – на початку XX ст. / О. Нагірняк // Пам'ять століть. – 2004. – № 6. – С. 62-85.

Надійшла 01.06.2014 р.

Додаток
Історія шевченкознавчих студій в Одеському національному
університеті імені І. І. Мечникова

Шевченкознавчі збірки

1. Великий поет-революціонер : науково-літературний збірник Одеського державного університету, присвячений 125-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка, 1814-1939 / ред. кол.: М. О. Савчук, Р. М. Волков, А. В. Недзвідський [та ін.]. – Одеса, 1939. – 299 с.

Зі змісту:

Савчук М. О. Всенародна шана Великому Кобзарю. – С. 9-14.

Лісничий П. О. Історія одного викупу. – С. 87-97.

Волков Р. М. Шевченко – Курочкін – Беранже. – С. 115-126.

Недзвідський А. В. Непримиренна сатира. – С. 141-157.

Потапов П. О. Іншомовні слова в шевченкових творах. – С. 199-212.

Варнеке Б. В. Майстерність реаліста-маляра. – С. 261-269.

Мілова А. Шевченківська виставка. – С. 291-293.

2. Шевченкові : альманах / ред. кол.: Ю. Р. Бершадський, М. М. Вілінський, Р. М. Волков [та ін.]. – Одеса, 1940. – 231 с.

Зі змісту:

Волков Р. Шевченко і російська література. – С. 65-95.

Недзвідський А. В. Одеса в творчості та листуванні Шевченка. – С. 131-148.

3. Тарас Григорович Шевченко : біографія / Г. А. В'язовський, К. Ю. Данилко, І. М. Дузь [та ін.] ; ред. Г. А. В'язовський. – Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1960. – 373 с.

Зі змісту:

Данилко К. Ю. Дитячі та юнацькі роки Т. Г. Шевченка : 1814-1831 – С. 7-52.

Левченко М. О. Т. Г. Шевченко у Петербурзі до першої поїздки на Україну : 1831-1843. – С. 52-91.

Левченко М. О., Несторенко В. З. Т. Г. Шевченко на Україні і в Петербурзі : 1843-1847. – С. 92-165.

Недзвідський А. В. Останні роки життя Т. Г. Шевченка (1857-1861). – С. 267-372.

4. Праці ОДУ ім. І. І. Мечникова. Серія філол. наук / ред. кол.: Г. А. В'язовський, І. М. Дузь, В. В. Фащенко ; ОДУ ім. І. І. Мечникова. – 1962. – Т. 152, вип. 14 : Т. Г. Шевченко. – 154 с.

Зі змісту:

В'язовський Г. А. Великий народний Кобзар Тарас Шевченко. – С. 5-12.

Левченко М. О. В боротьбі за Шевченка. – С. 13-25.

Недзвідський А. В. «Інститутка» Марка Вовчка і шевченківські традиції української літератури. – С. 26-33.

Саєнко І. Є. До з'ясування ролі біблійних мотивів і образів у творчості Т. Г. Шевченка. – С. 34-39.

Данилко К. Ю., Субота І. В. Словацька преса про Т. Г. Шевченка (в роки 1866-1914). – С. 62-70.

Устенко Г. О. Етель Ліліан Войнич – біограф Т. Г. Шевченка і перекладач його творів на англійську мову. – С. 80-91.

Павлюк М. В. Із спостережень над мовою ранніх поезій Т. Г. Шевченка. – С. 131-137.

Заєць І. Я. Художнє слово Т. Г. Шевченка на службі народної освіти і виховання. – С. 145-154.

5. **Тарас Григорович Шевченко : біографія / Г. А. В'язовський, К. Ю. Данилко, І. М. Дузь [та ін.] ; ред. Г. А. В'язовський – 2-е вид. – Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1963. – 375 с.**

6. **Вивчення творчості Т. Г. Шевченка в школі : зб. ст. / упоряд.: А. В. Недзвідський, П. Т. Маркушевський. – Київ : Рад. шк., 1964. – 268 с.**

Зі змісту:

Недзвідський А. В. Світова слава українського поета : [Т. Г. Шевченка]. – С. 5-17.

Маркушевський П. Т. Шевченко в оцінці більшовицької критики, діячів партії та уряду. – С. 18-40.

Маркушевський П. Т. Біографія та рання творчість Т. Г. Шевченка. – С. 130-154.

Маркушевський П. Т. Твори Т. Г. Шевченка на історичні теми. – С. 155-176.

Дроздовський В. П. Поезія періоду після повернення із заслання. – С. 194-204.

Прісовський Є. М. Письмові роботи за творами Шевченка. – С. 219-232.

Павлюк М. В. Канів. – С. 264-265.

7. **Кобзареві – Одеса / ред. кол.: В. П. Гетьман, І. М. Дузь, М. О. Левченко, А. В. Недзвідський [та ін.]. – Одеса : Маяк, 1964. – 210 с.**

Зі змісту:

В'язовський Г. А. Живий кобзар. – С. 3-14.

Недзвідський А. В. В одному вагоні всеросійської революційної демократії : [Т. Г. Шевченко в Петербурзі]. – С. 104-126.

Дузь І. М. Одеська дожовтнева преса про Т. Г. Шевченка. – С. 146-157.

Левченко М. О. Вербичка : [про Т. Г. Шевченка]. – С. 100-103.

Левченко М. О. Шевченко і український роман. – С. 127-145.

Маркушевський П. Т. Шевченко на передовій. – С. 173-139.

8. Т. Г. Шевченко і загальнолюдські ідеали : тези доп. та повідомл. обл. міжвуз. наук.-теорет. конф., присвяч. 175-річчю від дня народж. Т. Г. Шевченка (19-21 квіт. 1989 р., м. Одеса) / ред. П. Т. Маркушевський ; редкол.: Т. С. Мейзерська, В. Г. Полтавчук, Є. М. Прісовський [та ін.]. – Одеса, 1989. – Ч. 1-3.

Зі змісту:

Прісовський Є. М. З його духа печаттю... : Шевченко й національна, громадянська, людська самосвідомість народу та особистості. – Ч. 1. – С. 3-5.

Амбокадзе Л. С. Собирабельний образ в сатире Т. Шевченко и М. Салтыкова-Щедрина. – С. 7-10.

Шупта-В'язовська О. Г. Час і простір в поемі Т. Г. Шевченка "Сон". – Ч. 1. – С. 33-34.

Ісаєнко Л. М., Козинський Л. В. Функція заголовка у віршах Т. Шевченка періоду «трьох літ». – Ч. 1. – С. 62-64.

Ковальчук Л. А. Значення творчості Т. Шевченка для розвитку письменницької публіцистики. – Ч. 1. – С. 69-71.

Маркушевський П. Т. Одеський дослідник Т. Шевченка : [проф. А. В. Недзвідський]. – Ч. 1. – С. 87-89.

Мейзерська Т. С. До проблеми вивчення поеми Т. Шевченка "Марія". – Ч. 1. – С. 92-94.

Мостова Л. Б. Символи боротьби в творчості Т. Г. Шевченка. – Ч. 1. – С. 94-96.

Паньков А. І. Про умовність у поемі Шевченка "Сон". – Ч. 1. – С. 100-101.

Пашковська Н. Ф. Місце Т. Г. Шевченка в творчій спадщині М. Богдановича. – Ч. 1. – С. 104-106.

Пащенко М. В. Витоки і організація ліричного циклу Т. Шевченка («Доля», «Муза», «Слава»). – Ч. 1. – С. 106-108.

Полтавчук В. Г. Українська романічна Шевченкіана. – Ч. 1. – С. 112-114.

Раковська Н. М. Т. Шевченко і російська критика кінця XIX – початку XX ст. – Ч. 1. – С. 116-118.

Саєнко В. П. Тарас Шевченко і скандинавські літератури. – Ч. 1. – С. 121-125.

Сподарець В. І. Шевченкове у Василя Симоненка. – Ч. 1. – С. 126-128.

Бевзенко С. П. Шевченківська лексикографія. – Ч. 2. – С. 6-7.

Бондар О. І. Засоби організації часової структури у драмі Т. Шевченка «Назар Стодоля». – Ч. 2. – С. 7-9.

Карпенко Ю. О. Символічна функція власних назв у поезіях Т. Шевченка. – Ч. 2. – С. 18-20.

Стоянова Т. Л. Система засобів вираження категорії кількості Т. Шевченка «Назар Стодоля». – Ч. 2. – С. 58-60.

- Гуліна Т. О. Порівняння в поезії Т. Шевченка. – Ч. 2. – С. 62-63.
- Фащенко М. М. Т. Шевченко і становлення норм української орфографії. – Ч. 2. – С. 63-65.
- Хаценко Л. І. Художня функція демінутивних утворень у «Кобзарі» Т. Шевченка. – Ч. 2. – С. 65-67.
- Хрустик Н. М. Оксиморон як засіб відображення протиріч: [«Кобзар» Т. Г. Шевченка]. – Ч. 2. – С. 67-69.
- Яковець С. Г. Російські власні назви у творах Т. Шевченка. – Ч. 2. – С. 74-75.
- Рудницька Г. І. Творчість Т. Шевченка в курсі дитячої літератури. – Ч. 2. – С. 84-86.
- Маркушевський П. Т. Шевченківський репертуар Йосипа Маяка. – Ч. 3. – С. 11-14. – Підпис : Закриничний П. Т.
- Маркушевський П. Т. Шевченкові “Гайдамаки” на Одеській сцені. – Ч. 3. – С. 28-31.
- Бачинський А. Д. Використання творів Т. Шевченка в революційній пропаганді 70-80-х років XIX ст. – Ч. 3. – С. 54-56.
- Савельєва Є. В. З історії дореволюційної Шевченкіани: рідкі видання творів Т. Г. Шевченка у фондах НБ ОНУ. – Ч. 3. – С. 90-93.
- Гребцова І. С., Попова Т. М. Т. Шевченко на сторінках преси України в роки першої революційної ситуації. – Ч. 3.
- Дьомін О. Б. Т. Шевченко і болгарське національне відродження. – Ч. 3.

9. «З його духа печаттю»: шевченкознавчі студії / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, філол. ф-т ; відп. ред. Є. М. Прісовський. – Одеса : Астропринт, 2004. – 150 с.

Зі змісту:

- Прісовський Є. М. Т. Г. Шевченко й національна, громадянська, людська самосвідомість народу та особистості. – С. 4-22.
- Ісаєнко Л. М. Сучасне прочитання морально-етичної проблематики у творчості Тараса Шевченка. – С. 23-32.
- Мостова Л. Б. Християнські традиції в творчості Т. Шевченка. – С. 32-44.
- Ткачук О. Є. Колізії відчуженості в житті і творчості. – С. 44-53.
- Подмазко А. Психологізм повістей Т. Шевченка. – С. 53-70.
- Стоянова Т. Л. Маскарад добра і зла в містерії Т. Г. Шевченка “Великий льох”. – С. 79-101.
- Малютіна Н. П. Принципи архітекτονіки як спосіб організації драматичної дії в драмі Т. Г. Шевченка «Назар Стодоля». – С. 111-117.
- Шупта-В'язовська О. Г. Жанрове мислення Тараса Шевченка : аспект художнього часопростору. – С. 118-126.

Пономаренко І., Саєнко В. Образ розп'яття в творчості Тараса Шевченка. – С. 126-138.

Саєнко В. П. Рецепція й інтерпретація долі та творчості Тараса Шевченка в Скандинавії. – С. 139-150.

Галузеві публікації вчених університету у дослідженні творчої спадщини Т. Г. Шевченка

1. Мовознавчі дослідження

10. Бевзенко С. П. Додатки до «Словника мови Шевченка» / С. П. Бевзенко // Зб. пр. П'ятнадцятої наук. шевченк. конф. – Київ, 1968. – С. 173-179.
11. Зубов М. І. Назва Україна і Т. Г. Шевченко: із історії розвитку етнічної самосвідомості українців / М. І. Зубов // Духовне відродження слов'ян у контексті європейської та світової культури : Х Всеукр. славіст. конф. : тези доп. – Чернівці, 1992. – Т. 1. – С. 68.
12. Микитин-Дружинець М. Л. Становлення орфоепічних норм вимови приголосних за рукописами Т. Г. Шевченка / М. Л. Микитин-Дружинець // Мова. – Одеса, 1995. – № 1/2. – С. 67-70.
13. Микитин-Дружинець М. Л. Т. Г. Шевченко та становлення української орфоєпії / М. Л. Микитин-Дружинець // Зап. з заг. лінгвістики. – Одеса, 2001. – Вип. 2. – С. 94-108.
14. Москаленко А. А. Особливості правопису автографів у збірці поезій Шевченка «Три літа» / А. А. Москаленко // Зб. пр. Вісімнадцятої наук. шевченк. конф. – Київ, 1971. – С. 207-212.
15. Москаленко А. А. Правопис автографів поезій Т. Шевченка (1847-1860) / А. А. Москаленко // Ювілей. наук. сесія, присвячена 100-річчю Одес. держ. ун-ту ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1965. – С. 30-40.
16. Москаленко А. А. Правопис автографів поезій Шевченка / А. А. Москаленко // Зб. пр. П'ятнадцятої наук. шевченк. конф. – Київ, 1968. – С. 163-172.
17. Москаленко А. А. Правопис першого видання «Кобзаря» Т. Г. Шевченка / А. А. Москаленко // Світова велич Тараса Шевченка : тези доп. – Київ, 1964.
18. Москаленко А. А. Правопис першого видання «Кобзаря» Т. Г. Шевченка / А. А. Москаленко // Укр. мова і літ. в школі. – 1964. – № 3.
19. Мурадян І. В. Власні назви у текстах «Повестей Белкина» О. С. Пушкіна і повістях Т. Г. Шевченка / І. В. Мурадян // Проблеми контрастивної лінгвістики. – Кіровоград, 1993. – С. 171-173.
20. Мурадян І. В. Использование античных собственных имен в произведениях А. С. Пушкина и Т. Г. Шевченко / И. В. Мурадян // Дослідження з ономастики. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 40-41.

21. Хрустик Н. М. Звертання, виражене кличним відмінком, у поезії Т. Шевченка мовою оригіналу та перекладу російською мовою / Н. М. Хрустик, І. В. Сурінова // Зап. з укр. мовознавства. – Одеса, 1999. – Вип. 7. – С. 91-95.

2. Літературознавчі дослідження

22. В'язовський Г. А. Композиція поеми Т. Г. Шевченка "Гайдамаки" / Г. А. В'язовський // Праці ОДУ ім. І. І. Мечникова. Серія філол. наук. – 1957. – Т. 147, вип. 6 : Присвяч. 40-річчю Великої Жовтн. соц. революції. – С. 79-89.
23. В'язовський Г. А. Майстер композиції : [Шевченко] // В'язовський Г. А. Орбіти художнього слова : творча культура письменника / Г. А. В'язовський. – Одеса, 1969. – С. 117-147.
24. Данилко П. Ю. Коли народився Шевченко? / П. Ю. Данилко // Прапор. – 1960. – № 5. – С. 102.
25. Данилко П. Ю. Поетична шевченкіана Максима Рильського / П. Ю. Данилко // Зб. пр. Шістнадцятої наук. шевченків. конф. – Київ, 1969. – С. 162-177.
26. Данилко П. Ю. Праці М. Рильського з шевченкознавства / П. Ю. Данилко // Зб. пр. П'ятнадцятої наук. шевченків. конф. – Київ, 1968. – С. 236-253.
27. Данилко П. Ю. Тарас Шевченко в творчості Максима Рильського / П. Ю. Данилко // Тези доп. наук. конф. філол. ф-ту, присвяченої 100-річчю Одес. ун-ту (29-30 листопада 1965 р., м. Одеса). – Одеса, 1965. – С. 56-58.
28. Данилко П. Ю. Шевченкознавство в Одесі / П. Ю. Данилко // Південь України – Одеса : Четвертий міжнар. конгрес українців (м. Одеса, 26-29 серп. 1999 р.) : доп. і повідомлення. – Одеса, 1999. – С. 243-249.
29. Дузь І. М. В боротьбі за Шевченка : [традиції Шевченка в творчості Остапа Вишні] / І. М. Дузь // Україна. – 1967. – № 21. – С. 12.
30. Дузь І. М. Естетика праці в творчості Т. Г. Шевченка / І. М. Дузь // Пр. ОДУ ім. І. І. Мечникова. Серія філол. наук. – 1957. – Т. 147, вип. 6 : Присвяч. 40-річчю Великої Жовтн. соц. революції. – С. 67-78.
31. Дузь І. М. Образ Шевченка в російській радянській поезії / І. М. Дузь // Зб. пр. Третьої наук. шевченків. конф. – К., 1955. – С. 157-169.
32. Дузь І. М. Т. Г. Шевченко в оцінці газети «Правда» / І. М. Дузь // Радян. літературознавство. – 1954. – № 17. – С. 139-150.
33. Дузь І. М. Шевченко і Одеса : літературознавчі нариси / І. М. Дузь. – Одеса : Маяк, 1994. – 128 с.
34. Заєць І. Я. Освітньо-виховні проблеми в повісті Т. Г. Шевченка / І. Я. Заєць // Радян. школа. – 1961. – № 3. – С. 22-26.

35. *Іванова Н. Г.* Бунін і Шевченко : проблеми перекладу / Н. Г. Іванова, Л. М. Ісаєнко // Мова та стиль творів І. О. Буніна, М. Г. Куліша, Ю. І. Яновського. – Київ, 1994. – С. 5-10.
36. *Ісаєнко Л. М.* Колористична символіка у ранній творчості Тараса Шевченка / Л. М. Ісаєнко // 34-а наук. конф., присвяч. 100-річчю з дня народж. Євгена Кирилюка (24-26 квіт. 2001 р., м. Черкаси) : матеріали. – Київ ; Черкаси, 2001. – С. 45-52.
37. *Ісаєнко Л. М.* Морально-етичний ідеал людини в ранній творчості Тараса Шевченка / Л. М. Ісаєнко // Тридцять перша наук. Шевченків. конф. (9-11 берез. 1994 р., м. Луганськ) : тези і матеріали / гол. ред. Ю. О. Єненко. – Луганськ, 1994. – С. 12-15.
38. *Ісаєнко Л. Н.* Николай Тихонов и Тарас Шевченко / Л. Н. Ісаєнко // Межобл. науч.-практ. конф. молодых ученых, посвящ. 60-й годовщине образования СССР : тез. докл. – Одесса, 1983. – Ч. 1. – С. 227-228.
39. *Ісаєнко Л. М.* Рецепт образу Богдана Хмельницького у творчості Т. Шевченка / Л. М. Ісаєнко // Шевченківські студії : зб. наук. пр. – Київ, 2003. – Вип. 5. – С. 100-111.
40. *Колісниченко А. І.* Меч мислячий : до пробл. образу автора-творця в духовно-естетичному світі Т. Г. Шевченка / А. І. Колісниченко // Актуальні проблеми літературознавства. – 2001. – № 9. – С. 3-9.
41. *Лазурський В.* Шевченком ли написан «Назар Стодоля»? / В. Лазурський // Ученые записки высшей школы г. Одессы. Отдел гуманитарно-общественных наук. – 1921. – Т. 1, вып. 1. – С. 58-70.
42. *Лазурський В.* Шевченко і Л. Толстой / В. Лазурський // Записки Одеського наукового товариства при УАН. Секція історико-філологічна. – 1929. – № 2. – С. 12-15.
43. *Левченко М. О.* Нескорена молодість : етюд : [про Т. Г. Шевченка] / М. О. Левченко. – Одеса, 1961. – 137 с.
44. *Левченко М. О.* Сонцепоклонник : [М. М. Коцюбинський і Шевченко] / М. О. Левченко // На півдні : іст.-літ. нариси. – Одеса, 1959. – С. 65-146.
45. *Малютіна Н. П.* Лірика О. Олесея в контексті Шевченкових традицій / Н. П. Малютіна // Тридцять перша наук. Шевченків. конф. (9-11 берез. 1994 р., м. Луганськ) : тези і матеріали / гол. ред. Ю. О. Єненко. – Луганськ, 1994. – С. 43-45.
46. *Маркушевський П. Т.* Вивчення ранньої творчості Т. Г. Шевченка та поеми «Катерина» в IX класі середньої загальноосвітньої трудової політехнічної школи з виробничим навчанням / П. Т. Маркушевський ; Ін-т удосконалення кваліфікації вчителів. – Одеса, 1964. – 15 с.
47. *Маркушевський П. Т.* «Гайдамаки» Т. Г. Шевченка на шляхах української радянської історичної драми / П. Т. Маркушевський // Наук. конф. філол. ф-ту, присвяч. 100-річчю ОДУ ім. І. І. Мечникова (29-30 листоп. 1965 р., м. Одеса) : тези доп. – Одеса, 1965. – С. 54-56.

48. *Маркушевський П. Т.* «З вершин і низин» Івана Франка та «Кобзар» Тараса Шевченка / П. Т. Маркушевський // «Лиш боротись – значить жить!» : тези обл. наук.-творч. конф., присвяч. 100-річчю з дня публікації зб. І. Франка «З вершин і низин» (Одеса, 29-30 груд. 1987 р.). – Одеса, 1987. – С. 8-10.
49. *Маркушевський П. Т.* За землю Радянську Кобзар воював / П. Т. Маркушевський ; передм. А. Малишка ; іл. В. І. Касіяна. – Одеса : Маяк, 1969. – 162 с.
50. *Маркушевський П. Т.* “Кобзар” серед народних месників / П. Т. Маркушевський // Наук. конф., присвяч. 25-річчю Ізмаїл. держ. пед. ін-ту (лип. 1966 р., м. Ізмаїл) : тези доп. – Ізмаїл, 1966. – С. 95-98.
51. *Мейзерська Т. С.* З петербурзького оточення Т. Шевченка : граф М. Вільєгорський / Т. С. Мейзерська // Шевченкознавчі студії : зб. пр. – Київ, 2003. – Вип. 5. – С. 27-30.
52. *Мейзерська Т. С.* “І веселенько заспіваєм...”: онтологія сміху у творчості Шевченка / Т. С. Мейзерська // Літературна Одеса : альманах. – Одеса, 2006. – Вип. 2. – С. 71-80.
53. *Мейзерська Т. С.* Наукові надбання української діаспори : до проблеми шевченкознавчих студій / Т. С. Мейзерська // Актуальные проблемы межкультурной коммуникации в новых геополитических условиях : междунар. науч.-практ. конф. (27-29 мая 2002 г., г. Тирасполь) : материалы. – Тирасполь : РИО ПГУ, 2002. – С. 190-193.
54. *Мейзерська Т. С.* Проблеми індивідуальної міфології : міфотворчість Шевченка / Т. С. Мейзерська. – Одеса : Астропринт, 1997. – 127 с.
55. *Мейзерська Т. С.* Проблеми індивідуальної міфології : Т. Шевченко – Леся Українка : автореф. дис. ... д-ра філол. наук / Т. С. Мейзерська. – Київ, 1997. – 16 с.
56. *Мейзерська Т. С.* Сатира в контексті християнської утопії Т. Г. Шевченка / Т. С. Мейзерська // Роди і жанри літератури : зб. наук. пр. за матеріалами міжвуз. конф., присвяч. пам'яті проф. Г. А. В'язовського. – Одеса, 1997. – С. 73-75.
57. *Мейзерська Т. С.* Слово Шевченка : міф, метафора, історія / Т. С. Мейзерська ; ОДУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 1996. – 62 с.
58. *Мейзерська Т. С.* Специфіка імагінативного мислення Шевченка / Т. С. Мейзерська // Тридцять перша наук. Шевченків. конф. (9-11 берез. 1994 р., м. Луганськ) : тези і матеріали / гол. ред. Ю. О. Єненко. – Луганськ, 1994. – С. 25-30.
59. *Мейзерська Т. С.* У горнилі святого огненного слова : міф і метафора у творчості Шевченка / Т. С. Мейзерська // Шевченкіана Одещини : наук.-краєзн. зб. / відп. ред. Т. П. Ананченко. – Одеса, 2006. – С. 128-153.
60. *Мейзерська Т. С.* Феноменологія сміху у поетичній творчості Шевченка / Т. С. Мейзерська // Шевченкознавство : ретроспективи і перспекти-

- ви : Тридцять шоста Всеукр. наук. Шевченків. конф. (18-19 квіт. 2007 р., м. Черкаси) : тези доп. – Черкаси : Брама України, 2007. – С. 107-115.
61. *Мейзерська Т. С.* Шевченко : між міфом і історією / Т. С. Мейзерська // Тридцята наук. Шевченків. конф. (27-30 квіт. 1993 р., м. Донецьк) : тези та матеріали / ред.: В. С. Бородин, С. В. Мишанич. – Донецьк, 1993. – С. 13-16.
62. *Мостова Л. Б.* Рослинний світ у ранній творчості Т. Шевченка / Л. Б. Мостова // Тридцята наук. Шевченків. конф. (27-30 квіт. 1993 р., м. Донецьк) : тези та матеріали / ред.: В. С. Бородин, С. В. Мишанич. – Донецьк, 1993. – С. 68-74.
63. *Мостова Л. Б.* Фольклорні мотиви в ранніх творах Т. Шевченка / Л. Б. Мостова // Т. Г. Шевченко і Переяславщина : міжвуз. наук.-теорет. конф., присвяч. 145-річчю написання «Заповіту» та 150-річчю виходу «Кобзаря» (13-15 груд. 1990 р., Переяслав-Хмельницький) : тези доп. і повідомл. – Переяслав-Хмельницький, 1990. – С. 36-42.
64. *Музичка А. В.* Поетична творчість Гр. С. Сковороди : (Оцінка Т. Г. Шевченком Сковороди як поета) / А. В. Музичка // Пам'яті Г. С. Сковороди (1722-1922). – Одеса, 1923. – С. 37-61.
65. *Музичка А. В.* Уривок із розвідки «Тарас Шевченко і Роберт Бернс» / А. В. Музичка // Учен. зап. высш. школы г. Одессы. – 1922. – Т. 2. – С. 159.
66. *Мусій В. Б.* Міфологічні персонажі в «Кобзарі» Т. Г. Шевченка / В. Б. Мусій // Історико-літератур. журн. – 1996. – № 2. – С. 24-27.
67. *Мусій В. Б.* Отображение связи человека с природой в славянской народной поэзии и произведениях Н. Гоголя, Т. Шевченко, А. Мицкевича / В. Б. Мусий // Актуальные проблемы изучения и преподавания славянских литератур : науч.-практ. регион. конф. (23-24 мая 1991 г.) : тез. докл. – Измаил, 1992. – С. 106-108.
68. *Недзвідський А. В.* Василь Еллан-Блакитний і боротьба за Шевченка в перші революційні роки / А. В. Недзвідський // Зб. пр. Чотирнадцятої наук. шевченків. конф. – Київ, 1966. – С. 323-337.
69. *Недзвідський А. В.* Дві адресатки одного вірша [«Сон» Т. Г. Шевченка] / А. В. Недзвідський // Рад. жінка. – 1983. – № 3. – С. 10-11.
70. *Недзвідський А. В.* З думою про спільників : [до 150-річчя з дня народження Т. Шевченка] / А. В. Недзвідський // Прапор. – 1964. – № 5. – С. 52-55.
71. *Недзвідський А. В.* Марія Заньковецька і шевченківські традиції / А. В. Недзвідський // Зб. пр. П'ятнадцятої наук. шевченк. конф. – Київ, 1968. – С. 369-379.
72. *Недзвідський А. В.* Концерт, присвячений творчості великого українського поета-революціонера Тараса Григоровича Шевченка : до 125-річчя з дня народження / А. В. Недзвідський. – Одеса, 1939. – 6 с.

73. *Недзвідський А. В.* Нові матеріали про зв'язки Шевченка з російськими революційними демократами / А. В. Недзвідський // Зб. пр. Третьої наук. шевченк. конф. – Київ, 1955. – С. 111-122.
74. *Недзвідський А. В.* Образ позитивного героя в поезії Шевченка / А. В. Недзвідський // Зб. пр. Четвертої наук. шевченків. конф. – Київ, 1956. – С. 37-49.
75. *Недзвідський А. В.* Образ Шевченка в поезії Павла Тичини / А. В. Недзвідський // Зб. пр. Шостої наук. шевченк. конф. – Київ, 1958. – С. 345-360.
76. *Недзвідський А. В.* Поет-засланець і літературний процес / А. В. Недзвідський // Зб. пр. Дев'ятнадцятої наук. шевченків. конф. – Київ, 1972. – С. 92-107.
77. *Недзвідський А. В.* Пушкін і Шевченко / А. В. Недзвідський ; Одес. обл. держ. філармонія. – Одеса, 1939. – 14 с.
78. *Недзвідський А. В.* Російська марксистська критика дожовтневого часу про Шевченка / А. В. Недзвідський // Зб. пр. П'ятої наук. шевченків. конф. – Київ, 1957. – С. 216-228.
79. *Недзвідський А. В.* Тема міста в поезії Шевченка / А. В. Недзвідський // Зб. пр. Сьомої наук. шевченків. конф. – Київ, 1959. – С. 59-71.
80. *Недзвідський А. В.* Толстой і Україна : [Л. М. Толстой про поему Шевченка «Наймичка»] / А. В. Недзвідський // Пр. Одес. держ. ун-ту. – 1954. – Т. 4 : Зб. філол. ф-ту. – С. 61-74.
81. *Недзвідський А. В.* Шевченко і російська революційна демократія 50-60-х років XIX сторіччя : дис. ... канд. філол. наук / А. В. Недзвідський ; ОДУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1941. – 413 с.
82. *Недзвідський А. В.* Шевченко – основоположник нової української літератури / А. В. Недзвідський // Зб. філол. ф-ту. – 1949. – Т. 2. – С. 53-65. – (Пр. ОДУ ім. І. І. Мечникова ; т. 8(61)).
83. *Несторенко В. З.* Балада Шевченка : еволюція жанру, генеза, поетика : дис. ... канд. філол. наук / В. З. Несторенко. – Одеса, 1946. – 271 с.
84. *Несторенко В. З.* Про деякі риси ритмомелодики поезії Т. Г. Шевченка / В. З. Несторенко // Пр. ОДУ ім. І. І. Мечникова. Серія філол. наук. – 1958. – Т. 148, вип. 8. – С. 21-27.
85. *Несторенко В. З.* Шевченко і західні слов'яни : (До питання про укр.-слов'ян. літ. взаємовідносини I половини та середини XIX ст.) / В. З. Несторенко // Наук. сесія Одес. ун-ту, присвячена XXX роковинам Великої Жовтневої соціал. революції : тези доп. – Одеса, 1947. – С. 38-39.
86. *Паньков А. І.* Про особливості світовідчуття Т. Шевченка / А. І. Паньков // Великий Жовтень і розвиток духовної культури слов'янських народів : IX республік. славіст. конф. (верес. 1987 р., м. Одеса) : тези доп. і повідомл. – Одеса, 1987. – Кн. 2. – С. 31.
87. *Паньков А. І.* Про умовність реалістичних образів у драмі «Назар Стодоля» / А. І. Паньков // Шевченко і театр : наук.-творч. конф. : анотов. прогр. – Одеса ; Миколаїв ; Ізмаїл, 1986. – С. 12-13.

88. *Прісовський Є. М.* Апостол правди / Є. М. Прісовський // Шевченко Т. Малий Кобзар / Т. Шевченко. – Одеса, 2000. – С. 3-12.
89. *Прісовський Є. М.* Діалектична єдність національно-патріотичного й загальнолюдського начал в поезії Т. Шевченка / Є. М. Прісовський // Тридцять друга наук. Шевченків. конф. (21-22 трав. 1998 р., м. Луганськ) : тези і матеріали / гол. ред. В. Д. Ужченко. – Луганськ, 1998. – С. 4-8.
90. *Прісовський Є. М.* Драматургічність поезії Т. Шевченка / Є. М. Прісовський // Шевченко і театр : наук.-творч. конф. : анотов. прогр. – Одеса ; Миколаїв ; Ізмаїл, 1986. – С. 16-17.
91. *Прісовський Є. М.* Еволюція Шевченкового ідеалу свободи / Є. М. Прісовський // Тарас Шевченко і сучасність : міжнар. наук.-теорет. конф. (21 трав. 1996 р., м. Рівне) : зб. матеріалів і тез. – Рівне, 1996. – С. 10-13.
92. *Прісовський Є. М.* Заперечення, сумнів, роздум на шляхах пізнання істини в ліриці Т. Шевченка // Прісовський Є. М. Дороговказ на віки : літературно-критичні статті / Є. М. Прісовський. – Одеса, 2006. – С. 31-43.
93. *Прісовський Є. М.* Національний характер і концепція народу в поезії Тараса Шевченка / Є. М. Прісовський // Літературна Одеса : альманах. – Одеса, 2006. – № 2 (21). – С. 96-103 ; Те саме // Прісовський Є. Слово мужності, правди й любові : літературно-критичні статті. – Одеса, 2007. – С. 32-38.
94. *Прісовський Є. М.* Поліфонічність першого Шевченкового «Кобзаря» / Є. М. Прісовський // Т. Г. Шевченко і Переяславщина : міжвуз. наук.-теорет. конф., присвяч. 145-річчю написання «Заповіту» та 150-річчю виходу «Кобзаря» (13-15 груд. 1990 р., Переяслав-Хмельницький) : тези доп. і повідомл. – Переяслав-Хмельницький, 1990. – С. 113-115; Те саме // Прісовський Є. М. Дороговказ на віки : літературно-критичні статті / Є. М. Прісовський. – Одеса, 2006. – С. 12-17.
95. *Прісовський Є. М.* Праця “Шевченко, українофіли й соціалізм” у контексті літературної діяльності М. Драгоманова / Є. М. Прісовський // Пробл. сучас. літературознавства. – 2002. – Вип. 10. – С. 16-22.
96. *Прісовський Є. М.* Про типологічну спорідненість поем Т. Шевченка “Сон”, “Кавказ” та А. Міцкевича “Поминки” й Г. Гейне “Німеччина” / Є. М. Прісовський // Тарас Шевченко і європейська культура : тридцять третя міжнар. наук. Шевченків. конф. (20-22 квіт. 1999 р., м. Черкаси) : зб. пр. – Київ ; Черкаси, 2001. – С. 179-189 ; Те саме // Прісовський Є. М. Дороговказ на віки : літературно-критичні статті / Є. М. Прісовський. – Одеса, 2006. – С. 18-30.
97. *Прісовський Є. М.* Проблема внутрішньої свободи в творчості Шевченка / Є. М. Прісовський // Тридцять наук. Шевченків. конф. (27-30 квіт. 1993 р., м. Донецьк) : тези та матеріали / ред.: В. С. Бородін, С. В. Мишанич. – Донецьк, 1993. – С. 102-107.

98. *Прісовський Є. М.* Шевченко і загальнолюдські ідеали / Є. М. Прісовський // Одеське літературне віче : в 2 т. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 2 : Антологія прози. – С. 237-253; Те саме // Одеське літературне віче : в 2 т. – Одеса : Астропринт, 2006. – Т. 2 : Антологія прози. – С. 317-333.
99. *Прісовський Є. М.* Шевченкове трактування проблеми гармонії і дисгармонії в житті людини і суспільства / Є. М. Прісовський // Тридцять перша наук. Шевченків. конф. (9-11 берез. 1994 р., м. Луганськ) : тези і матеріали. – Луганськ, 1994.
100. *Рудницька Г. І.* Загальнолюдське в творах Т. Г. Шевченка про дитинство / Г. І. Рудницька // Тридцять перша наук. Шевченків. конф. (9-11 берез. 1994 р., м. Луганськ) : тези і матеріали. – Луганськ, 1994.
101. *Рудницька Г. І.* Новий аспект вивчення вірша Т. Г. Шевченка “Я не нездужаю...” / Г. І. Рудницька // Тарас Шевченко і сучасність : міжнар. наук.-теорет. конф. (21 трав. 1996 р., м. Рівне) : зб. матеріалів і тез. – Рівне, 1996. – С. 14-16.
102. *Саєнко В. П.* Тарас Шевченко у культурному просторі Скандинавії / В. П. Саєнко // Всеукр. наук. шевченк. конф. (22-24 квітня 2009 р.). – Черкаси, 2009. – С. 478-489.
103. *Слюсар А. О.* Епічний герой у повістях М. В. Гоголя і поезії Т. Г. Шевченка / А. О. Слюсар // Питання літературознавства. – Чернівці, 1997. – Вип. 4 (61). – С. 53-60.
104. *Стоянова Т. Л.* Національно-патріотичні і загальнолюдські мотиви циклу «В казематі» / Т. Л. Стоянова // Тридцята наук. Шевченків. конф. (27-30 квіт. 1993 р., м. Донецьк) : тези та матеріали / ред.: В. С. Бородін, С. В. Мишанич. – Донецьк, 1993. – С. 75-79.
105. *Стоянова Т. Л.* Художнє та історичне начала в зображенні Б. Хмельницького Т. Шевченком у циклі «Три літа» / Т. Л. Стоянова // Література й історія : Всеукр. наук.-практ. конф. (25-27 верес. 1993 р., м. Запоріжжя) : зб. ст. – Запоріжжя, 1993. – С. 28-33.
106. *Ткачук О. Є.* Екзистенційні простори самотності у творчості Шевченка / О. Є. Ткачук // Шевченкіана Одещини : наук.-краєзн. зб. / відп. ред. Т. П. Ананченко. – Одеса, 2006. – С. 153-166.
107. *Ткачук О. Є.* Екзистенційні рефлексії Шевченка (на матеріалі “Щоденника”) / О. Є. Ткачук // Історико-літератур. журн. – 2006. – № 12. – С. 54-64.
108. *Ткачук О. Є.* Ідейно-естетична функція епіграфа у творчості Т. Г. Шевченка / О. Є. Ткачук // Тридцять друга наук. Шевченків. конф. (21-22 трав. 1998 р., м. Луганськ) : тези і матеріали / гол. ред. В. Д. Ужченко. – Луганськ, 1998. – С. 63-69.
109. *Ткачук О. Є.* Самопізнання самотнього буття / О. Є. Ткачук // Шевченкознавчі студії : зб. наук. пр. –К., 2002.
110. *Ткачук О. Є.* Філософські рефлексії Шевченка : на матеріалі «Щоденника» / О. Є. Ткачук // 36-а наук. Всеукр. Шевченків. конф. (18-19 квіт. 2006 р., м. Черкаси) : тези і матеріали. – Черкаси, 2007. – С. 345-355.

111. *Устенко М. Г.* До історії видань «Кобзаря» Тараса Шевченка (1840-1867) / М. Г. Устенко, А. А. Владимирський // Наук. зап. Одес. держ. пед. ін-ту ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 1960. – Т. 25, вип. 1. – С. 51-64.
112. *Устенко М. Г.* Сторіччя «Кобзаря» Т. Г. Шевченка / М. Г. Устенко // 36. філол. ф-ту. – 1940. – Т. 1. – С. 133-136. – (Труди ОДУ ім. І. І. Мечникова).
113. *Фащенко В. В.* Шевченко і сучасний світ : 185-річчя від дня народж. / В. В. Фащенко // Истор. память. – 1999. – № 3. – С. 73-75.
114. *Фащенко В. В.* Шевченко і сучасність / В. В. Фащенко // Горизонт. – Одеса, 1989. – С. 3-9.
115. *Фащенко В. В.* “Чия правда, чия кривда?”: Тарас Шевченко і Микола Хвильовий / В. В. Фащенко // Шевченкіана Одещини : науково-красна збірка / відп. ред. Т. П. Ананченко. – Одеса : Друк, 2006. – С. 85-104; Те саме // Наша школа. – 1997. – Ч. 3. – С. 30-36.
116. *Фащенко В. В.* Шевченківські традиції у Довженка / В. В. Фащенко // Рад. літературознавство. – 1963. – № 5. – С. 48-54.
117. *Чикур Л. Д.* Ідея месіанізму як вимір історіософічності у М. Костомарова і Т. Шевченка / Л. Д. Чикур // Историко-літератур. журн. – 2006. – № 12. – С. 65-71.
118. *Чикур Л. Д.* Проблема суті шевченкового романтизму в поемі-містерії «Великий льох» / Л. Д. Чикур // Пробл. сучас. літературознавства. – Одеса, 2006. – Вип. 14. – С. 142-152.
119. *Шевченко Т. М.* Шевченківський дискурс публіцистики Ю. Андруховича / Т. М. Шевченко, М. Фірсенко // Діалог: медіа-студії. – 2007. – Вип. 6. – С. 318-324.
120. *Шляхова Н. М.* Пушкін і Шевченко в антропологічній інтерпретації Євгена Нахліка / Н. М. Шляхова // «А. С. Пушкин и мировой литературный процесс» : междунар. науч. конф., посв. памяти д-ра филол. наук, проф. А. А. Слюсаря (19-20 октября 2009 г.). – Одесса, 2010. – С. 159-166.
121. *Шляхова Н. М.* Шевченко и Пушкин / Н. М. Шляхова // Вопросы творчества и биографии А. С. Пушкина : тезисы докл. и сообщ. обл. науч. конф. – Одесса, 1989. – С. 63-64.
122. *Шупта-В'язовська О. Г.* Боровиковський і Шевченко : традиція і новаторство / О. Г. Шупта-В'язовська // Историко-літератур. журн. – 2006. – № 12. – С. 31-36.
123. *Шупта-В'язовська О. Г.* Вірш Тараса Шевченка «Хіба самому написати...» у контексті психології творчого мислення поета / О. Г. Шупта-В'язовська // Проблеми інтерпретації і рецепції художнього тексту : зб. наук. пр. на пошану проф. Нонни Шляхової з нагоди її 70-річчя. – Одеса, 2003. – С. 334-340.
124. *Шупта-В'язовська О. Г.* Дві редакції вірша “Лічу в неволі дні і ночі” Тараса Шевченка у контексті психології творчості митця / О. Г. Шупта-В'язовська // Историко-літератур. журн. – 2004. – № 10. – С. 58-64.

125. *Шупта-В'язовська О. Г.* Діалогічність лірики Шевченка / О. Г. Шупта-В'язовська // Історико-літератур. журн. – 2007. – № 14. – С. 47-54.
126. *Шупта-В'язовська О. Г.* Духовний світ генія : до проблеми “антракту” у творчості Т. Г. Шевченка / О. Г. Шупта-В'язовська // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. пр. – Київ, 2005. – Вип. 22, ч. 2. – С. 265-270.
127. *Шупта-В'язовська О. Г.* Жанрове мислення Шевченка-лірика / О. Г. Шупта-В'язовська // Современные процессы межкультурного взаимодействия и языковая практика : междунар. науч.-практ. конф. (20-21 сент. 2005 г., г. Тирасполь) : материалы. – Тирасполь, 2005. – С. 156-159.
128. *Шупта-В'язовська О. Г.* Жанрове мислення Шевченка-лірика : аспект художнього часопростору / О. Г. Шупта-В'язовська // Пробл. сучас. літературознавства. – Одеса, 2002. – Вип. 11. – С. 29-37.
129. *Шупта-В'язовська О. Г.* Концептуальний час в посланні Тараса Шевченка “І мертвим і живим...” / О. Г. Шупта-В'язовська // Проблеми психології часу : міжнар. конф., присвяч. 100-річчю з дня народж. Д. Г. Єлькіна (30 жовт.-1 листоп. 1995 р., м. Одеса) : тези доп. – Одеса, 1995. – С. 223-224.
130. *Шупта-В'язовська О. Г.* Наближення до Абсолюту : три з останніх поезій Шевченка / О. Г. Шупта-В'язовська // Слово і час. – 2001. – № 3. – С. 41-44.
131. *Шупта-В'язовська О. Г.* Питання мистецтва на сторінках російських повістей Т. Г. Шевченка / О. Г. Шупта-В'язовська // Шевченко і театр : наук.-творч. конф. : анотов. прогр. – Одеса ; Миколаїв ; Ізмаїл, 1986. – С. 9.
132. *Шупта-В'язовська О. Г.* Поезія Т. Шевченка періоду заслання і проблеми психології творчості / О. Г. Шупта-В'язовська // Шевченкіана Одещини : наук.-краєзн. зб. / відп. ред.: Т. П. Ананченко. – Одеса, 2006. – С. 166-189.
133. *Шупта-В'язовська О. Г.* Євген Прісовський – шевченкознавець / О. Г. Шупта-В'язовська // Історико-літератур. журн. – 2008. – № 15. – С. 205-208.
134. *Шупта-В'язовська О. Г.* Роль художнього часопростору в авторській інтерпретації біблійних мотивів Тарасом Шевченком / О. Г. Шупта-В'язовська // Покровские чтения : сб. науч. тр. – Бендеры, 2003. – Кн. 5. – С. 148-151.
135. *Шупта-В'язовська О. Г.* Творчість Шевченка як ліричний канон : часопросторовий аспект / О. Г. Шупта-В'язовська // Тарас Шевченко і європейська культура : зб. наук. пр. – Київ ; Черкаси, 2000. – С. 105-113.
136. *Шупта-В'язовська О. Г.* Хронотоп послання у ліриці Т. Шевченка / О. Г. Шупта-В'язовська // Шевченкознавчі студії : зб. наук. пр. – Київ, 2003. – Вип. 5. – С. 231-236.
137. *Шупта-В'язовська О. Г.* Хронотопічність художнього мислення Тараса Шевченка / О. Г. Шупта-В'язовська // Тридцять четверта наук. Шевчен-

- ків. конф. (24-26 квіт. 2001 р., м. Черкаси) : матеріали. – Черкаси, 2003. – С. 120-126.
138. *Шупта-В'язовська О. Г.* Художнє втілення мотиву влади у вірші Тараса Шевченка «Колись-то ще, во время оно...» / О. Г. Шупта-В'язовська // Пробл. сучас. літературознавства. – Одеса, 2003. – Вип. 12. – С. 91-95.
139. *Шупта-В'язовська О. Г.* Художній простір у поезії Тараса Шевченка / О. Г. Шупта-В'язовська // Тарас Шевченко і сучасність : міжнар. наук.-теорет. конф. (21 трав. 1996 р., м. Рівне) : зб. матеріалів і тез. – Рівне, 1996. – С. 14-16.
140. *Шупта-В'язовська О. Г.* Художній простір у творчості Т. Г. Шевченка / О. Г. Шупта-В'язовська // Наук. зап. Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка. Серія. Філол. науки : мовознавство. – Кіровоград, 2003. – Вип. 50. – С. 402-407.
141. *Шупта-В'язовська О. Г.* Художній світ генія / О. Г. Шупта-В'язовська // Літературна Одеса : альманах. – Одеса, 2006. – № 2 (21). – С. 133-143.
142. *Шупта-В'язовська О. Г.* Художній часопростір і філософська концепція поеми Т. Шевченка «Неофіти» / О. Г. Шупта-В'язовська // Тридцять наук. Шевченків. конф. (27-30 квіт. 1993 р., м. Донецьк) : тези та матеріали. – Донецьк, 1993. – С. 184-188.
143. *Шупта-В'язовська О. Г.* Художній часопростір поезії Тараса Шевченка «Три літа» / О. Г. Шупта-В'язовська // Т. Г. Шевченко і Переяславщина : міжвуз. наук.-теорет. конф., присвяч. 145-річчю написання «Заповіту» та 150-річчю виходу «Кобзаря» (13-15 груд. 1990 р., Переяслав-Хмельницький) : тези доп. і повідомл. – Переяслав-Хмельницький, 1990. – С. 154-155.
144. *Шупта-В'язовська О. Г.* Час і слово Тараса Шевченка / О. Г. Шупта-В'язовська // Тарас Шевченко і Україна ХХІ ст. – Київ, 2003. – С. 93-96.
145. *Шупта-В'язовська О. Г.* Читач як духовно-творча проблема у поезії Тараса Шевченка / О. Г. Шупта-В'язовська // Тридцять сьома Всеукр. наук. Шевченків. конф. (22-24 квіт. 2009 р., м. Черкаси) : зб. пр. – Черкаси, 2009. – С. 408-414.
146. *Шупта-В'язовська О. Г.* Шевченкова філософія влади / О. Г. Шупта-В'язовська // Актуальные проблемы современной филологии. – Тирасполь, 2004. – С. 31-34.
147. *Шупта-В'язовська О. Г.* Шевченкове послання «Гоголю» : самоадресація як жанровий дестабілізатор / О. Г. Шупта-В'язовська // Історико-літератур. журн. – 2003. – № 9. – С. 121-128.
148. *Шупта-В'язовська О. Г.* Шевченкове послання «Гоголю» у контексті жанру / О. Г. Шупта-В'язовська // Языковое сознание и практика межкультурной коммуникации : 11-я науч. конф. проф.-преподав. состава филол. фак. (18-27 февр. 2003 г.) : материалы. – Тирасполь, 2003. – С. 119-124.

3. Історичні дослідження

149. *Бачинський А. Д.* З історії розповсюдження творів Шевченка на півдні Росії в 70-80 рр. XIX ст. : (за матеріалами Одеського обласного держ. архіву) / А. Д. Бачинський // Літературна Одеса : альманах. – Одеса, 1959. – № 23. – С. 129-130.
150. *Бачинський А. Д.* Твори Т. Шевченка в придунайських землях України (1940-1941) / А. Д. Бачинський // Т. Шевченко і українська національна культура : до 175-річчя від дня народження Т. Шевченка та 115-річчя заснування Наук. т-ва ім. Т. Шевченка у Львові : матеріали наук. симпозіуму (Львів, 8-9 черв. 1989 р.). – Львів, 1990. – С. 40-41.
151. *Бачинський А. Д.* Твори Т. Г. Шевченка в революційній пропаганді 70-80-х років XIX ст. / А. Д. Бачинський // Рад. літературознавство. – 1960. – № 5. – С. 110-113.
152. *Гордієвський М. І.* Шевченко і соціалізм / М. І. Гордієвський // Вінок Т. Шевченкові : Українському селянству та робітництву про його поета. – [Одеса], [1920]. – С. 7-9.
153. *Маркевич А. І.* Нескільки слів о значенні поезії Т. Г. Шевченко / А. І. Маркевич // Южно-русский альманах. – Одесса, 1900. – С. 77-85.
154. *Мисечко А. І.* До традиції святкування шевченкових днів в Одесі / А. І. Мисечко // Записки історичного факультету. – 2001. – Вип. 11. – С. 260-265.
155. *Музичко О. Є.* Шевченківське свято в Одесі 1920 року: переможний акорд української революції / О. Є. Музичко // Юго-Запад. Одессика. – 2012. – Вып. 13. – С. 185-208.
156. *Слабченко М. Є.* До історії відношень між П. О. Кулішем та Т. Г. Шевченком / М. Є. Слабченко. – Харків, 1909. – 3 с. – Окр. відб.: «Сб. Харьков. ист.-филол. о-ва. – Харьков, 1909. – Т. 18».

4. Мистецтвознавчі та театрознавчі дослідження

157. *Жаборюк А. А.* До питання про творчий метод Шевченка-художника // Жаборюк А. А. Про літературу, малярство, українську національну ідею : ст. й есе різних років / А. А. Жаборюк. – Одеса, 2008. – С. 129-135; Те саме // Вісн. Одес. держ. ун-ту. Серія. Філологія : Мовознавство, літературознавство. – 1999. – Вип. 4. – С. 91-97.
158. *Жаборюк А. А.* До питання про утвердження реалізму в живописній творчості Т. Шевченка / А. А. Жаборюк // 21-а звітна наук. конф. Одес. держ. ун-ту ім. І. І. Мечникова. Секція філол., пед. і юрид. наук (черв. 1966 р., м. Одеса) : тези доп. – Одеса, 1966. – С. 27-29.
159. *Жаборюк А. А.* Малярська творчість Тараса Шевченка / А. А. Жаборюк. – Одеса : Астропринт, 2000. – 119 с.

160. *Жаборюк А. А.* Ознайомлення учнів з мистецькою спадщиною Т. Шевченка / А. А. Жаборюк // Укр. мова і л-ра в шк. – 1964. – № 2. – С. 38-44.
161. *Жаборюк А. А.* Перлина українського малярства : [про картину Т. Шевченка «Катерина»] / А. А. Жаборюк // Самостійна Україна. – 2003. – Ч. 3. – С. 29-32.
162. *Левченко М. О.* Головний герой – народ : [вист. “Гайдамаки” за поемою Т. Г. Шевченка на сцені Одес. укр. муз.-драм. театру ім. Жовтн. революції] / М. О. Левченко // Україна. – 1961. – № 13. – С. 16-17.
163. *Левченко М. О.* Перша вистава п’єси «Назар Стодоля» Т. Г. Шевченка на професійній сцені / М. О. Левченко // Пр. ОДУ ім. І. І. Мечникова. Серія філол. наук. – 1957. – Т. 147, вип. 6 : Присвяч. 40-річчю Великої Жовтн. соц. революції. – С. 91-93.
164. *Левченко М. О.* Шевченко і російський театр : до 95-річчя з дня смерті Т. Г. Шевченка / М. О. Левченко // Мистецтво. – 1956. – № 2. – С. 35-37.
165. *Маркушевський П. Т.* Сценічна доля драми Т. Г. Шевченка [“Назар Стодоля”] / П. Т. Маркушевський // Шевченко і театр : наук.-творч. конф. : анотов. прогр. – Одеса ; Миколаїв ; Ізмаїл, 1986. – С. 28-29. – Підпис : П. Т. Вересневий.
166. *Маркушевський П. Т.* Шевченко і театр / П. Т. Маркушевський // Шевченко і театр : наук.-творч. конф. : анотов. прогр. – Одеса ; Миколаїв ; Ізмаїл, 1986. – С. 15-16. – Підпис : П. Т. Закриничний.
167. *Маркушевський П. Т.* Т. Г. Шевченко і Театр Корифеїв / П. Т. Маркушевський // Шевченко і театр : наук.-творч. конф. : анотов. прогр. – Одеса ; Миколаїв ; Ізмаїл, 1986. – С. 23-24.
168. *Маркушевський П. Т.* Шевченко на одеській сцені / П. Т. Маркушевський // Шевченко і театр : наук.-творч. конф. : анотов. прогр. – Одеса ; Миколаїв ; Ізмаїл, 1986. – С. 4-5.
169. *Матковська І.* Проблема психології художньої творчості в інтерпретації С. Балея: на матеріалах аналізу творчої спадщини Т. Шевченка / І. Матковська // Філософ. пошуки. – 2006. – Вип. 21/22. – С. 159-164.

5. Бібліографічні дослідження

170. *Великодная А.* Шевченкиниана в книжних колекціях Научной библиотеки ОНУ: именные фонды М. В. Терещенко, Б. А. Лупанова, Ф. Е. Петруня / А. Великодная // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2014. – Т. 19, вип. 2.
171. *Копержинський К.* Бібліографічні уваги до історії української книги в Одесі 80-90-х років XIX століття / К. Копержинський // Праці Одеської центральної наукової бібліотеки. – 1927. – Т. 1. – С. 164-171. – Про заборонені видання творів Т. Шевченка.

172. *Ляшенко О. Л.* Від берегів Неви до Чорноморського узбережжя: мандрівка петербурзького «Варнака» одеськими книгозбірнями / О. Л. Ляшенко // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2014. – Т. 19, вип. 2.
173. *Савельєва Є. В.* З історії дореволюційної Шевченкіани: рідкі видання творів Т. Г. Шевченка у фондах НБ ОНУ / Є. В. Савельєва // Т. Г. Шевченко і загальнолюдські ідеали : тези доп. та повідомл. обл. міжвуз. наук.-теорет. конф., присвяч. 175-річчю від дня народж. Т. Г. Шевченка (19-21 квіт. 1989 р., м. Одеса). – Одеса, 1989. – Ч. 3. – С. 90-93.
174. *Савельєва Є. В.* Твори великого Кобзаря : цінні видання творів Т. Г. Шевченка в фондах Наукової бібліотеки / Є. В. Савельєва // За наукові кадри. – 1963. – 9 березня.
175. *Савельєва Є. В.* «Україніка» в іменних фондах Наукової бібліотеки Одеського державного університету / Є. В. Савельєва // Рідна мова – запорука безсмертя нації. – Київ, 1999. – С. 102-106.
176. *Савельєва Є. В.* Шевченківський рік в Одеському університеті / Є. В. Савельєва // Чорноморська комуна. – 1961. – 16 березня.
177. *Савельєва Є. В.* Шевченкова поезія в часи Першої російської революції 1905-1907 рр. / Є. В. Савельєва // Зб. пр. П'ятнадцятої наук. шевченк. конф. – Київ, 1968. – С. 254-265.
178. *Шевченко на сторінках одеської періодичної преси : бібліогр. покажчик / уклад. Є. М. Зенькова ; ред. І. М. Дузь.* – Одеса, 1964. – 51 с.

Д. В. Заболотная,

главный библиотекарь Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**ШЕВЧЕНКОВЕДЧЕСКИЕ СТУДИИ В ОДЕССКОМ
НАЦИОНАЛЬНОМ УНИВЕРСИТЕТЕ ИМЕНИ
И. И. МЕЧНИКОВА: ИСТОКИ И СОВРЕМЕННОСТЬ**

Аннотация

Статья посвящена истории изучения жизни и творчества Тараса Григорьевича Шевченко учеными Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. Охарактеризованы шевченковедческие работы ученых с начала XX в. до современных исследований.

Ключевые слова: шевченковедение, Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова.

D. V. Zabolotna,

Chief Librarian

Scientific Library of the

Odesa I. I. Mechnikov National University

24, Preobrazhenska St., Odesa, 65082, Ukraine

Tel. (0482) 34 77 89;

e-mail: library@onu.edu.ua

SHEVCHENKO STUDIES AT ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY: ORIGINS AND NOWADAYS

Summary

The purpose of our article is the analysis of the history of the research of life and creative work of Taras Shevchenko at Odesa I. I. Mechnikov National University. All historical periods of existence of the University were taken into consideration in the research, which gave the possibility to throw light upon the principal works of academics of Novorossiysk University, the Institute of National Education, Odesa State University, in the sequel Odesa National University, to the utmost and for the first time. Bibliography of academics, who touched upon the research of creative work of Taras Shevchenko in their academic days and professors' articles in core academic magazines and separate publications became the subject of our research. The purpose of the study was to take up the formation of Shevchenko research learning at Odesa National University. Using the methodology of continuous selection from the mentioned sources the stages of development of academic researches at the University concerning the creative work of Taras Shevchenko were analyzed and systematized. As a result core academics' works were described in chronological order and historical events influencing the academic interests of the academicians were described as well. The main finding of the work is the bibliographic list of works of professors of the University, thematically subdivided into creative work of Taras Shevchenko research domain that is linguistic, philological, historical, culturological articles of creative work of Taras Shevchenko.

The research findings have the practical value for professors and students studying the creative work of Taras Shevchenko and history of the University in general and for historians taking an interest in the development of science of Odesa region.

Keywords: Shevchenko studies, Odesa I. I. Mechnikov National University.

References

- [1] *Akademik Mykhailo Yelyseiiovych Slabchenko: naukova spadshchyna i zhyttievyyi shliakh [Academician Mikhail Yelyseyovych Slabchenko: scientific heritage and way of life]*. Odesa, 1995, 124 p.
- [2] *Velykyi poet-revoliutsioner: naukovoliteraturnyi zbirnyk Odeskoho derzhavnoho universytetu, prysviachenyi 125-richchiu z dnia narodzhennia T. H. Shevchenka, 1814-1939 [The great revolutionary poet: scientific and literary collection of Odesa State University, dedicated to the 125th anniversary of Taras Shevchenko, 1814-1939]*. Odesa, 1939, 299 p.
- [3] Danylko P. Yu. Shevchenkoznavstvo v Odesi [Shevchenko studies in Odessa]. *Pivden Ukrainy – Odesa : Chetvertiy mizhnarodnyi konhres ukrainistiv (m. Odesa, 26-29 serpnia 1999 r.) [South Ukraine – Odessa: Fourth International Congress of Ukrainian (Odessa, 26-29 August, 1999)]*. Odesa, 1999, pp. 243-249.

- [4] Duz I. Try kola svavillia : A. V. Muzychka [Three circles tyranny: AV Muzychka]. *Odeskyi universytet*. 1994, 22 June (no. 11-12), pp. 3.
- [5] *Zbirnyk prats XV naukovoï shevchenkivskoi konferentsii (9-10 bereznia 1966) [Proceedings of XV Shevchenko Scientific Conference (9-10 March, 1966)]*. Kyiv, 1968, 406 p.
- [6] Zlenko H. *Lytsari dosvitnikh vohniv : trydtsiat try portrety diiachiv Odeskoi «Prosvity» 1905-1909 rokiv [Knights of morning lights: thirty-three portraits of figures Odessa "Enlightenment" 1905-1909 years]*. Odesa, 2005, 250 p.
- [7] Levchenko V. V. *Istoriia Odeskoho instytutu narodnoi osvity (1920-1930 rr.): pozytyvnyi dosvid nevdaloho eksperymentu [History of the Odessa Institute of Education (1920-1930).: Positive experience of unsuccessful experiment]*. Odesa, 2010, 427 p.
- [8] Muzychko O. Ye. *Shevchenkivske sviato v Odesi 1920 roku: peremozhnyi akord ukraïnskoi revoliutsiiim [Shevchenko holiday in Odessa in 1920: the winning chord of Ukrainian Revolution]*. *Yugo-Zapad. Odessika*, 2012, vol. 13, pp. 185-208.
- [9] Nahirniak O. *Ukrainoznavchi doslidzhennia u Novorosiiskomu universyteti naprykintsi XIX – na pochatku XX st. [Ukrainian studies research in Novorossiysk University in the late XIX – early XX century]*. *Pamiat stolit*, 2004, no. 6, pp. 62-85.

**КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ
ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ**

УДК 379.85(036):378.4(477.74-21)''17/18''

Е. В. Бережок,

зав. сектором Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина,
тел.: (0482) 34 80 11
e-mail: library@onu.edu.ua

**ТУРИСТИЧЕСКИЕ ПУТЕВОДИТЕЛИ КОНЦА XVIII-XIX ВВ.
(по материалам Строгановского фонда Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова)***

Данная статья является продолжением публикации, посвященной собранию туристических путеводителей из библиотеки графа А. Г. Строганова. В ней рассмотрены туристические справочники специализированного характера, посвященные городам и их предместьям, наглядно иллюстрирующие процесс развития подобного вида издания. Как часть частного книжного собрания туристические справочники позволяют установить некоторые сведения биографии А. Г. Строганова.

Ключевые слова: фонды Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, библиотека графа А. Г. Строганова, туристические путеводители.

Туристические путеводители, призванные обеспечить путешественников необходимой справочной информацией, содержат детальное описание маршрутов, достопримечательностей, исторические, географические, климатические и экономические сведения о регионе. Зачастую путеводители XVIII-XIX вв. предоставляли сведения об уже исчезнувших памятниках и сооружениях, а их авторы для написания своих трудов использовали документы и материалы, не сохранившиеся до наших дней. В связи с этим туристические справочники представляют интерес не только как относительно новый вид издания и литературного жанра, но и как исторические источники. В последнее время исследователи часто обращаются к путеводителям в этом качестве и активно разрабатывают методологию их изучения [2, 3, 5, 6]. Как определённый вид издания, туристический путеводитель представляет интерес и для книговедения. Сформировавшийся к XIX в., он постепенно приобрел определённый внешний вид и чётко структурированное содержание. Кроме того, являясь, как в нашем случае, частью частного книжного собрания, путеводители предоставляют некоторые сведения о своем владельце-путешественнике.

* Продолжение: Бережок Е. В. Туристические путеводители конца XVIII-XIX вв. (по материалам Строгановского фонда Научной Библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова) // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія : Бібліотекознавство. Бібліографознавство. Книгознавство. – 2013. – Т. 18, вип. 2 (10). – С. 81-101.

Продолжая изучение туристических путеводителей из библиотеки Александра Григорьевича Строганова, в данной статье мы рассмотрим справочники специализированного характера, т. е. посвященные городам и их предместьям. В книжном собрании графа Строганова это путеводители по Парижу, Лондону и их предместьям, Вене, Дрездену и Зальцбургу, а также по Москве.

Непосредственно французской столице посвящены два издания, напечатанные анонимно и нацеленные, в основном, на иностранную аудиторию. Один из них это второе переиздание путеводителя «Париж и его достопримечательности...» (Париж, 1802) [Прил.: 19]. Впервые он был издан в 1801 г. парижским издателем Маршаном [22]. Его автор ориентировался на широкий круг путешественников, независимо от целей поездки и социального положения. В начале туристического справочника перечислены административные, военные и гражданские учреждения Французской империи и муниципалитета города Парижа. Затем приведены сведения о банках, производствах и коммерческих организациях, библиотеках, музеях, театрах, образовательных и развлекательных заведениях французской столицы. В отдельной части автор привел описание наиболее интересных и памятных мест предместий Парижа с небольшими историческими справками. Завершает путеводитель список официальных лиц империи и столицы в алфавитном порядке с указанием адресов проживания.

В отличие от предыдущего путеводителя «Реестр Парижа или общий указатель зданий, достопримечательностей...» (Париж, 1842) [Прил.: 28] содержит несколько практических советов (ил. 1). После предисловия помещена небольшая «Инструкция для иностранцев в Париже», где автор справочника дал несколько советов по найму жилья, передвижению по городу, призывая соблюдать бдительность, чтобы не стать жертвой преступления. Далее он привел список основных официальных учреждений и достопримечательностей города, разместив их по округам. Вступительную часть «Реестра Парижа...» автор завершает главой под названием «Описание Парижа», где кратко попытался изложить историю города и охарактеризовать современное ему состояние столицы. Основную часть туристического справочника можно разделить на три раздела. Первый полностью состоит из таблицы, где приведены в алфавитном порядке названия всех улиц, застав, перекрестков, дорог, мостов, кварталов и т.д. Второй раздел посвящен описанию официальных учреждений и достопримечательностей, иллюстрированный видами наиболее известных зданий. Третий и последний раздел носит название «Театры и цены на билеты». В качестве «наглядного помощника» для туристов служит план Парижа, с которым, по мнению автора, иностранец никогда не должен расставаться [27, с. 7]. Первое издание «Реестра Парижа...» было напечатано в 1831 г. [Прил.: 25] издателем Клодом Жозефом Карпентье-Мерикуром (Claude Joseph Carpentier-Méricourt) [9] и переиздавался им до 1838 г. [Прил.: 26], а с 1839 г. [Прил.: 27] издания путеводителя печатались известным издателем музыкальных произведений Жаном Анри Лемуэном (Jean Henry Lemoine, 1786-1854).

Предместью Парижа, а именно городу Фонтенбло, его знаменитым замку и лесу посвящен небольшой искусственный сборник, состоящий из двух частей без титульных листов. Каждая из них имеет шмуцтитул с кратким названием. Автор – первой части под заглавием «Новый указатель Фонтенбло» (Фонтенбло, 1844) [Прил.: 1] Клод Франсуа Денекур (Claude-François Denecourt, 1788-1875) [8]. Впервые Денекур приехал в Фонтенбло в 1832 г., когда получил назначение смотрителя местных казарм. Пленённый окружающей красотой, он посвятил всю свою жизнь популяризации этих мест [12, с. 213-217]. Если замок Фонтенбло был известен как резиденция французских королей, а после революции, – Наполеона I Бонапарта, то лес начал привлекать посетителей гораздо позже. Долгое время леса были не популярными местами отдыха, а скорее прибежищем разбойников. Вместе с тем, доступ сюда простым людям был ограничен и в силу того, что здесь были сосредоточены охотничьи угодья знати. А лес Фонтенбло был местом королевской охоты. В XIX в. ситуация постепенно менялась, художники-пейзажисты, позднее основавшие Барбизонскую школу, вдохновленные живописными пейзажами леса, облюбовали его для своих занятий. Уже ко второй половине XIX в. **округа Фонтенбло становится** излюбленным местом отдыха местных жителей и туристов. А с первой четверти XIX в. появляются первые путеводители по лесу и замку. Одними из самых известных подобных путеводителей являются произведения Клода Франсуа Денекура. Он тратил всё свое время на привлечение внимания к этой местности. Денекур вкладывал личные средства, обустривая живописные дорожки для прогулок, делая колодца, гроты и пещеры, при этом давая им мистические названия, такие как «Дорога смерти», «Пещера разбойников» и т.д. Со временем, благодаря своей деятельности, он даже получил прозвище «лесник» [10, с. 505]. **Путеводитель Денекура из Строгановской библиотеки посвящен** замку Фонтенбло. Непосредственному описанию замка предшествует небольшой исторический очерк, краткие сведения о гостиницах, кафе, ресторанах, библиотеке и общественной читальне. Здесь же приведено расписание движения пассажирского и почтового транспорта.

Одним из источников при написании путеводителя было произведение Этьена Жана Батиста Жамэна (Etienne Jean Baptiste Jamin, 1795-1871) [18, с. 189-190]. Именно он является автором второй части конволюта [Прил.: 10]. В последние годы правления Людовика XVIII Этьен Жамэн был учителем колледжа для мальчиков в Фонтенбло [14, с. 210], а затем стал помощником управляющего и библиотекаря замка [7, с. 211]. Он написал несколько работ, посвященных замку и лесу Фонтенбло. Одним из первых был небольшой очерк «Фонтенбло или заметка историческая и описательная об этой резиденции короля» (Фонтенбло, 1834) [Прил.: 7]. К написанию этой работы его подтолкнули реставрационные работы некоторых помещений замка. Немного позже им был напечатан ещё один очерк под названием «Фонтенбло во время правления французского короля Луи Филиппа I, или учёт основных дополнений и рестав-

рация, сделанных с ноября 1833 г., до наших дней в замке Фонтенбло» (Фонтенбло, 1836) [Прил.: 8]. В следующем году появился путеводитель «Четыре прогулки по лесу Фонтенбло или физическое и топографическое описание этого королевского леса» (Фонтенбло, 1837) [Прил.: 9], который и составил последнюю часть искусственного сборника из Строгановской библиотеки. Несмотря на то, что титульный лист отсутствует, а на шмуцтитуле обозначено заглавие «Физическое и топографическое описание леса Фонтенбло», сопоставление текстов этих двух изданий даёт нам возможность утверждать, что полное название этой части конволюта «Четыре прогулки по лесу Фонтенбло или физическое и топографическое описание этого королевского леса». Кроме того, в предисловии Жамэн объясняет название путеводителя тем, что в нём вниманию читателя предложено четыре маршрута прогулки, рассчитанные на четыре дня [19, с. 17-18]. Первые две части справочника посвящены описанию флоры и фауны леса, его топографии. Третья – содержит непосредственно маршруты прогулок. В последней, четвёртой части, автор поместил описание леса Фонтенбло во время празднования бракосочетания герцога Орлеанского 27 мая 1837 г. Этьен Жамэн посвятил свой небольшой путеводитель «поэту-плотнику» Алексису Дюрану (**Jean Baptiste Alexis Durand, 1795-1853**). Строки из его стихотворений были помещены Жамэном в предисловии к работе «Фонтенбло или заметка историческая и описательная об этой резиденции короля». Дюран происходил из небогатой семьи, проживавшей в Фонтенбло. Несмотря на стесненные средства, благодаря своей настойчивости и усердию, он смог получить хорошее образование. С самого детства Дюран увлекался изобразительным искусством, литературой и историческими памятниками. Ещё, будучи учеником плотника в Париже, всё своё свободное время он проводил в музеях и Булонском лесу [28, с. 47]. Поэтические произведения Дюрана «Лес Фонтенбло» («*Foret de Fontenebleau*»), «Букет короля» («*Le Bouquet du Roi*») и многие другие получили хвалебные отзывы французских литераторов [14, с. 162].

Среди английских путеводителей из Строгановской библиотеки отметим два издания: «Гид для путешественников по Лондону и его округе...» (Париж, 1841) [Прил.: 12] и «Справочник по Оксфорду, или исторический и топографический путеводитель по университету, городу и окрестностям» (Лондон, 1841) [Прил.: 5]. Графу Александру Григорьевичу Строганову принадлежал экземпляр четвертого переиздания путеводителя «Гид для путешественников по Лондону и его округе...» (Париж; Лондон, 1842) [Прил.: 12] (ил. 2). Его автор Джон Уильям Лэйк (**John William Lake, 1823?-1899**), – как он сам себя называл, сочинитель английских мелодий, лирических поэм и пьес. В начале 20-х годов XIX ст. Лэйк начал серию изданий, посвященных английской литературе. В рамках этой серии им были изданы произведения Уильяма Шекспира, лорда Байрона, Вальтера Скота, Ричарда Бринсли Шеридана, Томаса Мура и многих других. В некоторых изданиях из этой серии Дж. Лэйк был автором

биографических очерков [23, с. 454-455]. Кроме того, Лэйк издавал и произведения собственного сочинения. Так, в 1821 г. были напечатаны «Поэтические очерки» [Прил.: 15], а в 1823 г. вышел сборник поэм [Прил.: 13]. Как почитатель творчества лорда Байрона, кроме биографического очерка, написанного для упомянутой выше серии, в 1830 г. Лэйк выпустил небольшую подборку стихов, посвященных знаменитому английскому поэту [Прил.: 14]. Эта работа получила достаточно резкую критическую оценку в современной ему прессе [11, с. 185]. Кроме поэтических и драматических произведений Джон Вильям Лэйк составлял туристические путеводители. Один из первых его путеводителей под заглавием «Гид по Лондону для иностранцев, или общее описание этого города, его история, памятники, здания, достопримечательности...» был напечатан в Париже в 1826 г. [Прил.: 11]. В отличие от поэтических произведений туристический справочник Лэйка получил положительные отзывы. В «Энциклопедическом журнале» за 1826 г. автор статьи, посвященной путеводителю, в числе его достоинств называл подробное описание нескольких маршрутов из Парижа на Британские острова, а затем и в сам Лондон, наличие трех карт, облегчающих путешественникам поиск необходимых мест. Особой точностью, по мнению рецензента, отличалась последняя часть путеводителя, посвященная истории, описанию зданий, учреждений и достопримечательностям английской столицы. Свой очерк он заканчивает словами: «Эта книга будет полезной и приятной, она не может не стать необходимой частью багажа путешественника» [25, с. 164-165]. В середине 30-х годов XIX ст. Джон Вильям Лэйк начал сотрудничать с публицистом, историком, издателем и книготорговцем Жаном Мари Винсаном Оденом (Jean Marie Vincent Audin, 1793-1851), автором многих журнальных статей и исторических трудов [13, с. 925]. Под псевдонимом Рихард, созвучным с именем другого известного автора путеводителей Генриха Оттокара Рейхарда, он издавал туристические справочники по европейским странам, пользовавшиеся большой популярностью. В 1839 г. вышел в свет новый путеводитель Джона Вильяма Лэйка под редакцией Одэна-Рихарда – «Путеводитель по Лондону и его окрестностям». Как и предыдущий справочник, он содержал подробное описание маршрутов и транспорта, курсирующего из Парижа в Англию, а затем и в сам Лондон. Описание британской столицы разделено на несколько частей. В первой части приведён перечень официальных учреждений (банков, полиции, почты, таможни), торговых лавок, мест по прокату транспорта, гостиниц, кафе и ресторанов и т.д. Вторая часть содержит небольшой исторический очерк и описание современного ему состояния Лондона, статьи о британском правительстве и официальных учреждениях. Последняя часть посвящена лондонской округе. В конце путеводителя вниманию путешественников автор предложил туристический маршрут по Лондону и его окрестностям, с подробным описанием достопримечательностей, расписанный на пять дней. Как и предыдущие путеводители, новый справочник оснащен тремя картами, выполненными инженером-картографом

Аристидом Мишелем Перро (Perrot, Aristide-Michel, 1793-1879): «Маршруты из Парижа в Лондон», «Панорама Лондона», «Панорама лондонской округи». До 1845 г. лондонский путеводитель Лэйка переиздавался каждый год, а затем выходил в 1851 и 1855 годах.

Автор путеводителя «Справочник по Оксфорду или исторический и топографический путеводитель по университету, городу и окрестностям» (Оксфорд, 1841) [Прил.: 5] не пожелал раскрывать своего имени и воспользовался псевдонимом «Выпускник» (ил. 3). Известно о двух его изданиях, напечатанных в 1841 и 1851 гг. [Прил.: 5, 6]. Анонимный автор посвятил свое произведение Джеймсу Инграму (James Ingram, 1774-1850), президенту Колледжа святой и единой Троицы в Оксфорде. В предисловии он отметил сочинение Джеймса Инграма «Памятники Оксфорда», как наиболее авторитетное и ценное издание, посвященное Оксфорду и его заведениям. [16, с. iii-viii]. Сам путеводитель разделен на три основные части. В первой коротко изложена история города Оксфорд и университета от «основания до современности». Во второй части автором приведены описания учебных заведений и церквей, с небольшими историческими справками. В конце в качестве приложения помещен список руководства университета и других учебных заведений. Здесь же перечень благотворительных, культовых заведений и почтовых отделений. Последняя часть путеводителя посвящена округе Оксфорда и её достопримечательностям. Издание иллюстрировано видами Оксфорда и схематическим планом города, где обозначены описанные в справочнике места, причём наиболее интересные, по мнению автора, имеют пометки «+» или «*+». План и некоторые иллюстрации подписаны: Вильям Деламотт. По нашему мнению, это Вильям Альфред Деламотт младший (William Alfred Delamotte junior, 1806-1872) сын известного художника-пейзажиста и литографа Вильяма Альфреда Деламотта (William Alfred Delamotte, 1775-1863) [29]. Вместе с ним над иллюстрациями работал художник Джон Джордж Пол Фишер (John George Paul Fischer, 1786-1875). Ранее оба эти художника-гравёра принимали участие в качестве иллюстраторов в издании «Памятники Оксфорда» Джеймса Инграма.

Заслуживают упоминания два небольших путеводителя по австрийской столице «Гид для путешественников по Вене...» (Вена, ок. 1810-1815) [Прил.: 22] и «Новый гид для путешественников по Вене...» (Вена, 1821) [Прил.: 23] (ил. 4). Их автор – немецкий писатель Иоганн Пецль (Johann Pezzl, 1756-1823). Несмотря на то, что первоначальное образование он получил в монастырской школе и в течение 1775 года был послушником Бенедиктинского монастыря, Пецль стал ярким сторонником просветительских идей, благодаря чему позднее и получил прозвище «венский Вольтер». С 1776 г. он начал изучать право в Зальцбургском университете. Там он познакомился с Иоганном Каспаром Рисбеком (Johann Kaspar Riesbeck), который ввел его в баварскую масонскую ложу и общество иллюминатов. К этому времени относится появление небольших его сатирических произведений, с острой критикой религиозных правил и мо-

нашеского образа жизни. Наиболее известное среди них «Письма из Новициата другу» [Прил.: 20], которое почти сразу было запрещено в Баварии. Конфликт с церковью вынудил его переехать в Цюрих. Не изменяя своим взглядам, в 1783 г. он опубликовал один из самых знаменитых своих трудов под названием «Фаустин, или философский век». Здесь, пародируя и в то же время, возражая вольтеровскому «Кандиду», Пецль отстаивает веру в торжество века просвещения. Спасаясь от преследований, в 1784 г. Йоган Пецль переехал в Вену, где стал секретарем и хранителем библиотеки Венцеля Антона графа Кауница (Wenzel Anton Graf Kaunitz-Rietberg, 1711-1794) [20, с. 22-23]. Здесь также И. Пецль стал членом местной масонской ложи и общества иллюминатов. В это время он издал несколько «путешествий» и жизнеописаний знаменитых людей, ставших популярными среди читателей. А в 1810 г. появился еще один сатирический роман «Габриэль или Мачеха-природа» [Прил.: 21], еще более резкий чем «Фаустин».

Поздние сочинения Пецеля связаны с Австрией и, в особенности, с Веной, которую он очень любил. Вдохновленный «Указателем Парижа» [Прил.: 18] Луи Себастьяна Мерсье (Louis-Sébastien Mercier, 1740-1814), он написал «Очерк о Вене» (Вена, 1786-1789/1790), впоследствии выдержавший множество переизданий. Затем были напечатаны «Новый очерк о Вене» (Вена, 1805), путеводители «Описание Вены» (Вена, 1806), «Предместья Вены» (Вена, 1807) и их переиздания «Описание столичного и имперского города Вены» (Вена, 1816), «Вена ее окрестности и достопримечательности» (Вена, 1821). Некоторые из туристических справочников Пецеля были переведены на французский язык. Так, в 1812 г. в свет вышли «Описание и план города Вены» и «Окрестности Вены» [26, с. 288]. Йоганн Пецль выступал и в качестве редактора путеводителей по Европе других авторов. В 1819 г. вышло английское издание путеводителя по Германии Генриха Августа Оттокара Рейхарда, где Йоган Пецль внёс свои дополнения в главу, посвященную Вене [Прил.: 24].

Экземпляры, принадлежавшие Александру Григорьевичу Строганову – это французские издания путеводителей по Вене, напечатанные известной книгоиздательской фирмой «Артариа и компания». Хотя имя Пецеля как автора указано только на путеводителе «Новый гид для путешественников по Вене...» (Вена, 1821), при сопоставлении текстов обоих справочников можем утверждать, что это переиздания одного и того же произведения. Оба были напечатаны в двух частях: первая часть содержит непосредственно текст путеводителя, а вторая – включает в себя планы города и его предместий. Судя по примечанию на титульном листе обоих туристических справочников, вторая часть – иллюстрированный альбом – продавалась отдельно. Однако издание 1821 г. имеет некоторые изменения. Кроме того, что в тексте публикации содержатся небольшие дополнения, появилось предисловие под названием «Некоторые заметки для иностранцев», где И. Пецль даёт пояснения к процедуре регистрации иностранцев, прибывших в Вену. В новом переиздании была выделена

отдельная глава под названием «Промышленность, фабрики, ремёсла, меры и веса, деньги, полиция, литература, искусства, газеты», в которую вошла информация о коммерческих учреждениях и валютном курсе. Завершает путеводитель алфавитный указатель и перечень гравированных видов, выпущенных издательской фирмой «Артария и компания».

Среди путеводителей по немецким городам наиболее ранний в собрании графа Строганова «Новый указатель Дрездена или топографическое описание этого города...», изданный в 1818 г. [Прил.: 17]. Его автор – немецкий юрист, переводчик и писатель Вильгельм Адольф Линдау (Wilhelm Adolf Lindau, 1774-1849). Первоначально он вышел на немецком языке в 1817 г. под заглавием «Новое описание Дрездена с точки зрения истории, местности, культуры, искусства и коммерции» [Прил.: 16]. В следующем году был напечатан его перевод на французский язык с некоторыми дополнениями [21, с. IV]. Этот путеводитель был отмечен известным автором и издателем туристических справочников Генрихом Августом Оттокарсом Рейхардом как «произведение, которое объединило всю информацию необходимую для иностранца». Он также отметил и качество исполнения плана города, сопровождавшего путеводитель [24, с. 95]. К сожалению, этот план в экземпляре графа Строганова не сохранился.

Еще один туристический справочник из библиотеки графа Строганова посвящен городу Зальцбургу. Он был издан как рекламный проспект гостиницы «Европа» на французском и английском языках и, судя по надписи на обложке, распространялся бесплатно [Прил.: 3, 4]. Построенная в 1863-1865 гг. по заказу Людвиг Юнга гостиница «Европа» была первым отелем класса люкс в Зальцбурге [17]. Выгодно расположенная в центре города, напротив железнодорожного вокзала, она предлагала к услугам путешественников кроме комфортабельных номеров, оборудованных с учетом всех новинок середины XIX в., ресторан, салон, залы для чтения и курения, купальни, живописный сад, большой парк лёгких четырёхместных повозок – Ландо и т.п. [15, с. 1-6]. Путеводитель состоит из нескольких небольших частей. Первая часть начинается с описания самой гостиницы «Европа» и предлагаемых услуг. Затем размещен небольшой исторический очерк города Зальцбург и его описание. Завершает этот раздел маршрут пешеходной прогулки по городу и вдоль правого и левого берегов реки Зальцах. Следующие главы содержат описания экскурсий по округе Зальцбурга, пограничным районам с Баварией и горному району Зальцкаммергут. В книжном собрании Александра Григорьевича хранится два издания этого путеводителя: ок. 1870 г. [Прил.: 2] и ок. 1880 г. [Прил.: 3]. Оба экземпляра имеют вкладку с изображением гостиницы и достопримечательностей Зальцбурга (ил 5, 6). А издание ок. 1880 г. дополнено планом города и картой его предместий.

Что же касается туристических справочников по городам Российской империи в книжном собрании графа Александра Григорьевича Строганова, то сле-

дует сказать, что в количественном соотношении их число невелико. А сугубо городской путеводитель имеется только одно издание. Это сочинение Льва Максимовича Максимовича (1754 – ок. 1816) «Путеводитель к древностям и достопамятностям московским» (Москва, 1792-1793) [Прил.: 29]. Юрист по образованию, Лев Максимович с 1782 г. работал в Московском архиве Коллегии иностранных дел, куда был приглашён Г. Ф. Миллером. После его смерти Максимович стал заведовать библиотекой архива. В качестве переводчика Лев Максимович издал в 1787 г. сочинение Генриха Корнелия Агриппы «Рассуждение о монашеской жизни». Через несколько лет в свет вышло первое издание составленного им «Нового и полного географического словаря Российского государства» (Москва, 1788-1789). В 1797 г. Л. В. Максимович перешёл на службу в Удельную экспедицию в Москве, а немного позже стал редактором I экспедиции Комиссии составления законов. В начале XIX в. под его редакцией были изданы юридические памятники «Русская Правда», «Судебник царя Ивана Васильевича» и «Уложение царя Алексея Михайловича». Им же был составлен «Указатель Российских законов», выходивший с 1803 по 1812 гг. «Путеводитель к древностям и достопамятностям московским» – это один из первых туристических справочников по Москве. Он состоит из четырёх частей и содержит описание исторических районов города: Кремля, Китай-города, Белого города и Земляного города. Подобная структура легла в основу почти всех последующих московских туристических справочников. В своём путеводителе Лев Максимович дал не только подробное описание церквей, соборов и монастырей, но и воспроизвёл списки погребённых, надписи на могилах, тем самым фактически издав первый некрополь Москвы конца XVIII в. Путеводитель Максимовича даёт представление о Москве до знаменитого пожара Отечественной войны 1812 г., что говорит о его чрезвычайной ценности как исторического источника. [4].

С ростом популярности туристических поездок возросла потребность и в путеводителях. Это, в свою очередь, стало толчком для развития туристического путеводителя как вида издания и появления специализированных справочников, посвященных определенной стране, региону, городу или туристическому объекту. Небольшой географический ареол позволял его составителям более подробно изложить необходимую информацию. Постепенно городские туристические путеводители приобретают общую структуру, в которой выделяются несколько основных глав. Это перечень официальных, коммерческих и развлекательных учреждений, наличие списка гостиниц, ресторанов, почтовых станций и т.д. Очень часто подобные издания содержат краткие исторические справки и описание современного ему состояния города. При этом наличие большого количества подобных изданий способствовало конкуренции среди издателей, которые зачастую были их авторами. Пытаясь обойти конкурентов, они привлекали внимание читателей различными сове-

тами о порядке регистрации, найме жилья, почтовых и транспортных услугах и даже по поводу безопасности. Чтобы заинтересовать потенциальных читателей-туристов, авторы составляли экскурсионные маршруты, детально их разрабатывая и учитывая интересы разношерстной публики. Со временем важными элементами туристических путеводителей становятся иллюстрации с изображениями видов городов, предместий и, конечно же, планы местности. Такие графические приложения выпускались как часть справочника, так и отдельно. В книжном собрании Александра Григорьевича Строганова хранятся несколько туристических планов городов [1]. Это планы Парижа, Лондона и их предместий, Вены и Дрездена. В отличие от Европы в Российской империи «классический путеводитель», в современном понимании, сложился немного позже. До середины XIX в. подобные издания печатались очень редко и небольшими тиражами, что обуславливает их библиографическую редкость. Вместе с тем европейские путеводители, несмотря на большие тиражи и многократные переиздания в связи со спецификой своего использования очень плохо сохранились. При этом, как европейские, так и российские путеводители содержат ценную информацию для исторических и краеведческих исследований.

Благодаря городским путеводителям и планам из библиотеки графа Строганова мы можем составить представление о городах, которые он посетил, и их достопримечательностях. Это, прежде всего, Париж, где Александр Григорьевич жил вместе с семьёй несколько лет. Затем Лондон и его округа, Дрезден, Вена и Зальцбург. Благодаря пометам Александра Григорьевича на страницах путеводителей мы можем проследить, что же привлекло его внимание. Сопоставив записи нескольких справочников можно выделить несколько основных направлений интересов графа Строганова. Прежде всего, это королевские резиденции и дворцы представителей знатнейших фамилий, картинные галереи, библиотеки т. д. В путеводителе «Реестр Парижа или общий указатель зданий, достопримечательностей...» графом были отмечены Лувр, Люксембургский дворец, Пале-Рояль, дворец и сад Тюльери. А в туристическом справочнике «Гид для путешественников по Вене...» им были помечены императорский дворец Хофбург, дворец герцога Саксонского-Тешенского, дворцы Лихтенштейнов, дворец и сад графа Кауница. К следующей группе туристических памятников можно отнести церкви и соборы. При чем Александра Григорьевича интересовали церкви разных конфессий. Кроме главных католических соборов французской и австрийской столицы он посетил и протестантские храмы. Граф не обошел вниманием места встреч представителей высшего общества: парки, сады, театры, казино, танцевальные залы и, конечно же, знаменитые магазины и рынки. Вместе с тем в перечне достопримечательностей прослеживается и его профессиональный интерес. В путеводителе по Парижу им были помечены Дворец правосудия, здание парижских муниципальных органов власти Отель-де-Виль, Дом инвалидов и хоспис, а в венском туристическом справочнике –

Военная канцелярия, инженерная школа, производства пушек и огнестрельного оружия, арсеналы, дом инвалидов.

Хотелось бы отметить и ещё одно обстоятельство. Если о посещении ранее перечисленных городов, хоть и вскользь, упоминал в своих воспоминаниях выдающийся русский историк Сергей Михайлович Соловьев, то о визите на Туманный Альбион ранее не было известно. Поэтому остановимся более подробно на пометах в путеводителях по Лондону. В туристическом справочнике по английской столице Джона Лэйка карандашными записями отмечены не только места, где побывал граф, но и зафиксирована дата их посещения. Со временем Александр Григорьевич переплёл свой экземпляр, в результате чего часть записей была утрачена. Но, несмотря на это, некоторые пометы сохранились. Сопоставив даты издания справочника и время длительного пребывания графа Строганова в Европе, мы можем предположить, что визит в английскую столицу произошёл в период с 4 по 21 марта первой половины 40-х годов XIX ст. (к сожалению, более точно указать год мы пока не можем). Вместе с тем благодаря записям на полях можно установить места и достопримечательности, которые его заинтересовали. Здесь прослеживаются те же направления интересов Александра Григорьевича. Это турист, которого привлекли собор Св. Павла, Сент-Джеймский дворец и парк, Риджентс-парк, Лондонский Тауэр, площади Чаринг-Кросс, Пикадилли и их магазины, ботанический сад, картинные галереи, театры и многие другие достопримечательности Лондона. Вместе с тем как бывшего управляющего Министерством внутренних дел и члена Государственного Совета его интерес вызвали Ньюгетская тюрьма, пенитенциарная тюрьма Милбанк, Главное почтовое управление, госпиталь Св. Георга, таможня. Александр Григорьевич побывал и в Вестминстерском дворце, не обойдя вниманием палату лордов и палату общин. Судя по записям, 15 и 17 марта граф Строганов посетил предместья Лондона: Ричмонд, старинный особняк герцогов Нортумберлендов Сайон-хаус, небольшой городок Слау, резиденцию британских монархов Виндзорский замок. Будучи, в Англии Александр Григорьевич не мог не воспользоваться услугами нового вида транспорта – железной дороги. Так в путеводителе им было отмечено описание Большой западной железной дороги, основанной в 1833 г., связывавшей юго-запад Англии, западные земли и Южный Уэльс с Лондоном.

Выбор стран и их городов, для Александра Григорьевича Строганова, как представителя богатого аристократического рода Российской империи, вполне очевиден. Париж и Вена, привлекали своей роскошью, светским лоском и развлечениями. Немецкие города, интересовали русских «туристов» своими минеральными источниками. Вместе с тем сохранились упоминания современников о посещении графом этих городов. Что нельзя сказать о визите на Туманный Альбион. Поэтому неожиданно было обнаружить в книжном собрании Александра Григорьевича английские путеводители, ещё и с многочисленными пометами.

Список использованной литературы

1. *Бережок Е. В.* Планы городов в картографическом собрании Александра Григорьевича Строганова [Текст] / Е. В. Бережок // Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці : матеріали II Міжнар. книгознавчих видань (18-19 вересня 2012 р., Одеса). – Одеса : ОНУ, 2013. – С. 28-46.
2. *Молочко Е. В.* Путеводители второй половины XIX – начала XX века как форма популяризации памятников истории и культуры Крыма [Текст] / Е. В. Молочко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Исторические науки. – 2010. – Т. 23 (62), № 1 : спецвып. «История Украины». – С. 133-139.
3. *Непомнящий А. А.* Записки путешественников и путеводители в развитии исторического краеведения Крыма (последняя треть XVIII – начало XX в.) [Текст] / А. А. Непомнящий // Институт украинской археологии и источниковедения им. М. С. Грушевского НАН Украины. – Киев, 1999. – Вып. 46. – 212 с.
4. Путеводитель к древностям и достопамяностям московским = A guide book on Moscow's antiquities and memorabilities [Текст] / сост. ст. С. С. Илизарова ; Рос. акад. наук, Ин-т истории естествознания и техники им. С. И. Вавилова. – М. : Янус-К : Московские учебники, 2009. – 559 с. : цв. ил., портр., факс.
5. *Санцевич А. В.* Историчні знання у довідниках-путівниках по містах України [Текст] / А. В. Санцевич // Всеукраїнська науково-практична конференція «Туризм і завдання національно-культурного відродження України» : тези доп. та повідом. [Текст] / Ін-т туризму ФПУ. – Київ ; Черкаси, 1992. – С. 37-39.
6. *Тарасенко А. И.* Источниковедческое изучение и классификация путеводителей [Текст] / А. И. Тарасенко // Архивознавство, археографія, джерелознавство : міжвідомчий зб. наук. пр. / Український НДІ архівної справи та документознавства. – Київ, 2002. – Вип. 5. – С. 260-271.
7. *Beavilliers M.* Palais du Fontainebleau : la statue du Galdiateur au Jardins anglais [Текст] / par Maxime Beavilliers // Bulletin de la Société d'archéologie, sciences, lettres et arts du département de Seine-et-Marne. – 1878. – Т. 8. – P. 211-218.
8. Claude François Denecourt (1788-1875) et la forêt de Fontainebleau [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gene77-shage.info/sommaire/celebrities/celebrities/denecourt.htm>. – Загл. с экрана.
9. Dictionnaire des imprimeurs-litographes du XIX siècle [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elec. enc.sorbonne.fr/imprimeurs/node/22009>. – Загл. с экрана.
10. Dictionnaire universel des contemporains, contenant toutes les personnes notables de la France et des pays étrangers ... [Текст] / ouvrage rédigé et continuellement tenu à jour, avec le concours d'écrivains et de savants de tous les pays, par G. Vapereau, ... – 3 éd. – Paris : L. Hachette, 1865. – X, 1862 p.
11. Galignani's magazine and Paris monthly review ... [Текст]. – Paris, 1824. – Т. 8. – 384 p.
12. *Gautier Th.* Portraits contemporains : littérateurs, peintres, sculpteurs, artistes dramatiques [Текст] / Théophile Gautier. – 2 éd. – Paris : Charpentier et Cie, 1874. – 462 p., [1] f. de front.
13. Grand dictionnaire universel du XIX siècle français, historique, géographique, biographique ... : [en 17 t.] / par Pierre Larousse ... [Текст]. – Paris, [1867]. – Т. 1. – LXXXVI, [4], 1115 p., 1 portr.
14. *Green N.* The spectacle of nature : landscape and bourgeois culture in nineteenth-century France [Текст] / Nicholas Green. – Manchester : Manchester University Press, 1990. – 238 p.
15. Guide de Salzbourg et des environs. Dédié a mrs. les voyageurs de l'Hôtel de l'Europe [Текст] / propriétaire [George] Jung. – Salzbourg : edité aux Frais de G. Jung ; imprimerie F. Endl, [ca. 1870]. – [4], 90, [6] p., 1 f. lith.
16. A hand-book for Oxford; or an historical and topographical guide to the university, city and environs, by a graduate. With illustrations on wood [Текст]. – Oxford: J. and R. Dewe; [printed by H. Cookie...]; London: Tilt and Bogue..., and Grattan and Gilbert..., 1841. – VIII, 179, [1] p., 1 sh. of grav., 1 sh. of pl. (36x33 cm) : ill.
17. Hôtel de l'Europe (Salzburg) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.salzburg.com/wiki/index.php/Hôtel_de_l'Europe_\(Salzburg\)](http://www.salzburg.com/wiki/index.php/Hôtel_de_l'Europe_(Salzburg)). – Загл. с экрана.
18. In the forest of Fontainebleau : painters and photographers from Corot to Monet : [exhibition, Washington, National gallery of art, March 2-June 8, 2008, Houston, the Museum of fine arts, July 13-October 19, 2008] [Текст] / Kimberly Jones with Simon Kelly, Sarah Kennel, and Helga Aurisch. – Washington : National Gallery of Art, 2008. – IX, 207 p. : ill., cartes.
19. [*Jamin E.*] [Quatre promenades dans la forêt de Fontainebleau, ou Description physique et topographique de cette forêt royale] [Текст] / E. Jamin. – [Fontainebleau] : [chez H. Rabotin] : [imp. de E. Jacquin], [1837]. – [2]. VI, 13-301, [3] p.
20. *Kadmoska F.* Pezzl Johann [Текст] / Franz Kadmoska // Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950. – Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1979. – Bd. 8, Lfg. 36 : Petračić-Piscel – XXIX, [3], 96 S.
21. [*Lindau W. A.*] Nouveau tableau de Dresde, ou description topographique de cette ville : contenant des notices sur tout ce qu'elle a de curieux et d'intéressant pour les étrangers relativement à l'histoire, les arts et l'industrie.

- Suivie d'une table des routes de Dresde aux principales villes de l'Allemagne et de l'Europe et d'un nouveau plan de la ville [Текст] / W. A. Lindau. – à Dresde : chez Arnold ... ; [imprimé chez Charles Gärtner], 1818. – X, 253 (i.e. 263) p.
22. Livres nouveaux [Текст] // Journal typographique et bibliographique. – Du 8 Fructidor An 10 [1801]. – № 45. – P. 382.
  23. *Quérard J.-M.* La France littéraire ou Dictionnaire bibliographique des savants, historiens et gens de lettres de la France, ainsi que des littérateurs étrangers qui ont écrit en français, plus particulièrement pendant les XVIIIe et XIXe siècles : en [10 t.] [Текст] / par J.-M. Quérard. – Paris : Firmin Didot frères, 1830. – T. 4 : [H-LA]. – 646 p.
  24. *Reichard H. A. O.* Guide des voyageurs en Allemagne, en Hongrie et à Constantinople [Текст] / **Mr. Reichard** ... – 9 éd. faisant partie de la nouv. éd. orig. du Guide des voyageurs en Europe ... totalement refaite et augm... avec une nouvelle carte... – A Weimar : au Bureau d'Industrie ..., 1821. – XIV, 536 S. : Kt.
  25. Revue encyclopédique ou analyse raisonnée des productions les plus remarquables dans les sciences, les arts industriels, la littérature et les beaux arts ... [Текст]. – A Paris, – 1826. – T. 32. – P. 164-165.
  26. *Siegrist Ch. Pezzl, Johann Andras* [Текст] / Ch. Siegrist // Neue Deutsche Biographie. – Berlin : Duncker & Humblo, 2001. – Bd. 20. – XVI, 816 S.
  27. Tableau de Paris, ou indicateur général des monuments, curiosités ... Avec gravures et plans [Текст]. – Paris : Lemoine ..., 1842. – 287, [1] p., 1 f. de carte (31x38 cm) : ill., tabl.
  28. *Viollet A.* Les poètes du peuple au XIXe siècle [Текст] / **Alphonse Viollet**. – Paris : **Librarie française et étrangère**, 1846. – IV, 380 p.
  29. William Alfred Delamotte 1775-1863 Biography [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.campbell-fine-art.com/artists.php?id=281>. – Загл. с экрана.

Поступила 10.06.2014 г.

Приложение

1. [Denecourt Cl. Fr.]. [Nouvel indicateur de Fontainebleau] / [Claude-François Denecourt]. – [Fontainebleau] : [M. Cudot], [1844]. – VI, 63 p., 1 f. de plan (32x39 cm).
Сплетено с: [Jamin E.]. [Quatre promenades dans la forêt de Fontainebleau, ou Description physique et topographique de la forêt de Fontainebleau] / [Etienne Jean Baptiste Jamin]. – [Fontainebleau] : [imp. de E. Jacquin], [1837]. – [2]. VI, 13-301, [3] p.
2. Guide de Salzbourg et des environs. Dédié a mrs. les voyageurs de l'Hôtel de l'Europe / propriétaire [George] Jung. – Salzbourg : edité aux Frais de G. Jung ; imprimerie F. Endl, [ca 1870]. – [4], 90, [6], 1 f. lith. (32x43 cm).
3. Guide de Salzbourg et des environs. Dédié a mrs. les voyageurs de l'Hôtel de l'Europe / propriétaire [George] Jung. – 3 éd. – Salzbourg : edité aux Frais de G. Jung ; [À Vienne] : [imprimerie de J. C. Fischer & comp.], [ca 1880]. – XII, 84, [12], 1 f. carte (16x27 cm), 1 f. lith. (31x43 cm).
4. *Guide to Salzburg and its environs. Dedicated to visitors at the Gd. Hotel de l'Europe / by G. Jung, ... ; illustrated by Paul Rieth ... – Salzburg : G. Jung, [1894?]. – VIII, [4], IX-XII, 108 [i.e. 109] p. : ill., pl. – Worldcat: OCLC Number: 701753451*.

Символом «*» отмечены издания, упомянутые в статье и не принадлежавшие графу А. Г. Строганову. Описание даны по библиографической базе данных WorldCat. Режим доступа: <http://www.worldcat.org/>

5. A hand-book for Oxford; or an historical and topographical guide to the university, city and environs / by a graduate. With illustrations on wood. – Oxford : J. and R. Dewe ; [printed by H. Cookie ...] ; London : Tilt and Bogue ..., and Grattan and Gilbert ..., 1841. – VIII, 179, [1] p., 1 sh. of grav., 1 sh. of pl. (36x33 cm) : ill.
6. *A hand-book for Oxford; or an historical and topographical guide to the university, city and environs / by a graduate. With illustrations on wood. – Oxford : J. and R. Dewe, 1851. – 179, [1] p. : ill. – Worldcat: OCLC Number: 41873337
7. *Jamin E. Fontainebleau ou Notice historique et descriptive sur cette résidence royale / par E. Jamin ... – Fontainebleau : S. Petit ; Paris : Delaunay : Paulin, 1834. – XVI, 200 p. : carte. – Worldcat: OCLC Number: 41009834.
8. *Jamin E. Fontainebleau sous le roi des français Louis-Philippe Ier, ou Compte rendu des principales additions et restaurations faites depuis le mois de novembre 1833, jusqu'à ce jour, dans le Palais de Fontainebleau / par E. Jamin, ... – Fontainebleau : S. Petit ; Paris : Delaunay, 1836. – 62 p. – Worldcat: OCLC Number: 29280770.
9. *Jamin E. Quatre promenades dans la forêt de Fontainebleau, ou Description physique et topographique de cette forêt royale / par E. Jamin. – Fontainebleau : chez H. Rabotin : [imp. de E. Jacquin], 1837. – [2], VI, 13-301, [3] p. – Worldcat: OCLC Number: 320005513
10. [Jamin E.]. [Quatre promenades dans la forêt de Fontainebleau, ou Description physique et topographique de la forêt de Fontainebleau] / [Etienne Jean Baptiste Jamin]. – [Fontainebleau] : [imp. de E. Jacquin], [1837]. – [2]. VI, 13-301, [3] p.
Приплет. к: [Denecourt, Cl. Fr.]. [Nouvel indicateur de Fontainebleau] / [Claude-François Denecourt]. – [Fontainebleau] : [M. Cudot], [1844]. – VI, 63 p., 1 f. de plan (32x39 cm).
11. *Lake J. W. Guide de l'étranger à Londres, ou description générale de cette ville, son histoire, ses monuments, établissements, curiosités, etc. ; suivi d'une description des environs de Londres, ... / John William Lake. – Paris : Truchy, 1826. – 759, [1] p. – Worldcat: OCLC Number: 258167801.
12. Lake J. W. Guide du voyageur à Londres et dans ses environs ... / par [John William] Lake ; et corrigé par Richard ... – Paris : Maison, éditeur des guides Richard : [imprimerie et fonderie de Félix Locquin et Comp ...] ; Londres : Maison : Leigh, Dulau, Wild, Alexandre, 1841. – [4], 563, [1] p., 2 f. de grav., 2 f. de cartes (26x33 cm). + Panorama de Londres ... / dressé par A. Perrot & amélioré par Richard. – Paris: chez Maison, suer. de Mr. Audin ... 1842. – 1 f. de carte (33x43 cm): coul.
13. *Lake J. W. Poems / John William Lake. – Paris : A. and W. Galignani, 1823. – XII, 108 p. – Worldcat: OCLC Number: 719412580.

14. *Lake J. W. A poetical tribute to the memory of Lord Byron / John William Lake. – Paris : published by Amyot, 1824. – 13, [2] p. – Worldcat: OCLC Number: 719416415
15. *Lake J. W. Sketches of poetry / John William Lake. – Paris : for the author, by A. & W. Galignani, 1821. – 108 p. – Worldcat: OCLC Number : 561558179.
16. *Lindau W. A. Neues Gemählde von Dresden : in Hinsicht auf Geschichte, Oertlichkeit, Kultur, Kunst und Gewerbe / Wilhelm Adolf Lindau. – Dresden : Arnold, 1817. – VIII, 346 S., 1 Pl. Worldcat: OCLC Number: 833214581.
17. [Lindau W. A.] Nouveau tableau de Dresde, ou description topographique de cette ville : contenant des notices sur tout ce qu'elle a de curieux et d'intéressant pour les étrangers relativement à l'histoire, les arts et l'industrie. Suivie d'une table des routes de Dresde aux principales villes de l'Allemagne et de l'Europe et d'un nouveau plan de la ville / [Wilhelm Adolf Lindau]. – A Dresde : chez Arnold ... ; [imprimé chez Charles Gärtner], 1818. – X, 253 (i.e. 263) p.
18. *Mercier, L.-S. Tableau de Paris : [en 6 t.] / Louis-Sébastien Mercier. – Amsterdam : [s. n.], 1782. – Worldcat : OCLC Number: 491653540.
19. Paris et ses curiosités : ou nouveau guide du voyageur à Paris ... – A Paris : chez Marchand, An X (1802). – IV, 188, 72, VIII p.
20. *Pezzl J. Briefe aus dem Noviziat an einen Freund : [in 3 Bd.] / Johann Pezzl. – [Zürich], 1780-1782. – Worldcat: OCLC Number: 462724607
21. *Pezzl J. Gabriel, oder die Stiefmutter Natur / Johann Pezzl. – Leipzig : A. G. Liesbeskind, 1810. – 156 S. – Worldcat : OCLC Number: 249701105
22. [Pezzl J.] Guide des voyageurs à Vienne : contenant la description des choses les plus remarquables que les étrangers ont à voir dans cette capitale : en deux parties. La 1-ere contient la description, La 2-de les differents plans topographiques de la ville, des faubourgs, et de ses enuirons. La collection des vues se vend séparée / [Johann Pezzl]. – A Vienne : chez Artaria et Comp., [ca 1810-1815]. – [2], VIII, 128 p.
23. Pezzl J. Nouveau guide des voyageurs à Vienne : contenant la description des tous les objets et curiosités les plus intéressants et remarquables que les étrangers ont à voir dans cette capitale / d'après la nouvelle édition allemande par J. Pezzl. – À Vienne : publié chez Artaria et Comp, 1821. – [2], IV, 192, [2] p.
24. *Reichard H. A. O. An Itinerary of Germany, or Traveller's guide through that country ... to which is added an itinerary of Hungary and Turkey / by M. Reichard, ... embellished with a correct map. New edition considerably enlarged by M. Pezzl, ... – London : S. Leigh, [1819?]. – XI, 519 p. : plates, fold. maps. – Worldcat: OCLC Number 34380765.
25. *Tableau de Paris, ou indicateur général. – Paris, Carpentier-Méricourt, 1831. – XVI, 260 p., 1 f. pl. (12x7 cm.). – Worldcat: OCLC Number: 27138174
26. *Tableau de Paris ou, indicateur général des monumens, curiosités, théâtres, fêtes champêtres, voitures-omnibus, mairies, rues, places, etc. : avec gravures

- et trois plans. – Paris : Carpentier-Méricourt, 1838. – 288 p. : ill., cartes. – Worldcat : OCLC Number: 276567876
- 27.*Tableau de Paris, ou indicateur général des monuments, curiosités ... avec gravures et plans. – Paris : Lemoine ..., 1839. – Worldcat: OCLC Number: 466422179
28. Tableau de Paris, ou indicateur général des monuments, curiosités ... avec gravures et plans. – Paris : Lemoine ..., 1842. – 287, [1] p., 1 f. de carte (31x38 cm) : ill., tabl.
29. [Максимович Л. М.] Путеводитель к древностям и достопамятностям московским, : руководствующий любопытствующаго по четырем частям сея столицы к дее-место-описательному познанию всех заслуживающих примечание мест и сданий, как-то: соборов, монастырей, церквей, государственных и частных заведений как старых так и новых, : с надписей и других достоверных источников собранный, и для удобнейшаго оных приискивания азбучною росписью умноженный : [в 4 ч.] / [Лев Максимович Максимович]. – М. : в университетской типографии, у В. Огорокова, 1792-1793.

Є. В. Бережок,

зав. сектором Наукової бібліотеки
Одеського Національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна,
тел.: (0482) 34 80 11
e-mail: library@onu.edu.ua

**ТУРИСТИЧНІ ПУТІВНИКИ КІНЦЯ XVIII-XIX СТ.
(за матеріалами Строгановського фонду НБ ОНУ
імені І. І. Мечникова)**

Анотація

Подана стаття є продовженням публікації, присвяченій зібранню туристичних путівників з бібліотеки графа О. Г. Строганова. У ній розглянуті туристичні путівники спеціалізованого характеру, присвячені містам та їх передмістям, наочно ілюструють процес розвитку подібного виду видання. Як частина приватного книжкового зібрання туристичні довідники дозволяють встановити деякі відомості біографії О. Г. Строганова.

Ключові слова: фонди НБ ОНУ імені І. І. Мечникова, бібліотека графа О. Г. Строганова, туристичні путівники.

E. V. Berezhok,
Head of the Sector
Scientific Library of the
Odesa I. I. Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel.: (0482) 34 80 11
e-mail: library@onu.edu.ua

TRAVELS GUIDES OF THE END OF 18TH – 19TH CENTURIES (based on Stroganov private collection of the Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University)

Summary

The intensive development of tourism in the end of 18th – early 19th centuries gave rise to a new literary genre and a new type of edition – a travel guide-book. Travel guide-books combining features of itineraries and short road-books became multipurpose pocket encyclopedias that contained necessary information and much useful advice for travelers. With the lapse of time betterment of this type of editions has brought to its division after thematic features and arising of new special travel-guides telling about one or few cities, geographic regions or wellness resorts. As book was devoted to a smaller region, authors had an opportunity to present necessary information in more detailed way. Travel guide-books are interesting for modern researchers, because of the information about the culture, economics and ethnography, a road system, a development of tourism infrastructure etc. The set of travel guide-books from the collection of a count A. G. Stroganov also carries valuable information about its owner as a traveler over the European cities. His numerous notes on pages eloquently testify that all of travel guide-books were used as intended.

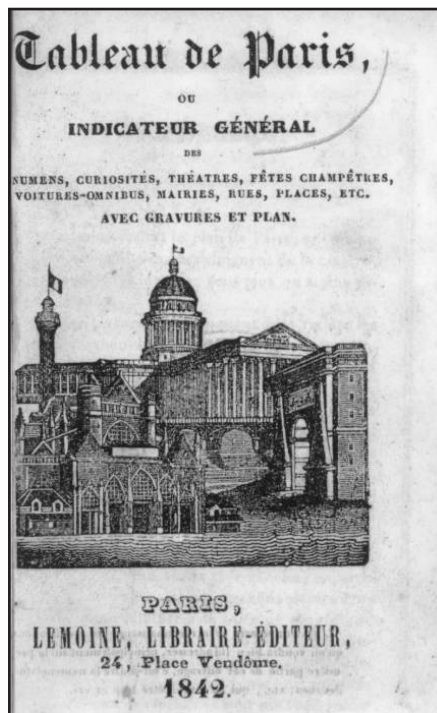
Keywords: stacks of Scientific Library of the Odesa National University, library of a count A. G. Stroganov, travel guides.

References

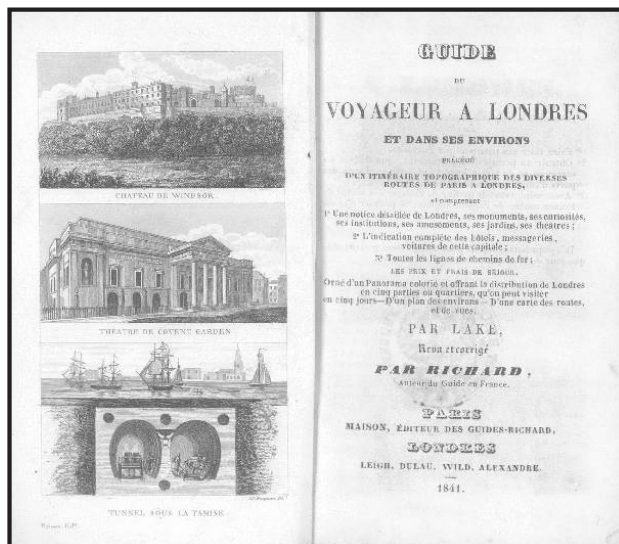
- [1] Berezhok Ye. V. Plany gorodov v kartograficheskom sobranii Aleksandra Grigoryevicha Stroganova [City plans in the cartographic collection of Alexander Grigoryevich Stroganov]. *Starodruky i ridskisi vydannia v universytetskii bibliotetsi. Materialy II Mizhnarodnykh knyhoznachykh chytan (Odesa, 18-19 veresnia 2012) [Early prints and rare editions in the University library. Materials of the 2nd International Bibliological readings (Odesa, 18-19th of September 2012)]*. Odesa, 2013. pp. 28-46.
- [2] Molochko Ye. V. Putevoditeli vtoroy poloviny XIX – nachala XX veka kak forma populyarizatsii pamyatnikov istorii i kultury Kryma [The guidebooks of the second half of 19th – early 20th centuries as a form of popularization of historical and cultural monuments of the Crimea]. *Uchenyye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Seriya "Istoricheskie nauki"*, 2010, vol. 23 (62), no. 1 : Ukrainian History, pp. 133-139.
- [3] Nepomnyaschchiy A. A. Zapiski puteshestvennikov i putevoditeli v razvitii istoricheskogo kraevedeniya Kryma (poslednyaya tret XVIII – nachalo XX v.) [Notes of travelers and travel-guides in the development of local history of the Crimea (the last third of the 18th – early 20th century.)]. *Institut ukrainskoy arkheografii i istochnikovedeniya im. M. S. Grushevskogo NAN Ukrainy*, [Kyiv], 1999, no. 46, 212 p.

- [4] Ilizarova S. S., sost. *Putevoditel k drevnostyam i dostopamyatnostyam moskovskim* [A guide book on Moscow's antiquities and memorabilities]. [Moscow], 2009, 559 p.
- [5] Santsevich A. V. Istorychni znannia u dovidnykakh-putivnykakh po mistakh Ukrainy [Historical knowledge in the guidebooks on cities of Ukraine]. *Vseukrainska naukovopraktychna konferentsiya «Turizm i zavdannia natsionalno-kulturnoho vidrozhennia Ukrainy»: Tezy dopovidei ta povidomlen Instytut turizmu FPU [National Scientific Conference "Tourism and objectives of national cultural revival of Ukraine"]*. [Kyiv], 1992, pp. 37-39.
- [6] Tarasenko A. I. Istochnikovedcheskoye izucheniye i klassifikatsiya putevoditeley [Source study and classification guidebooks]. *Arkhivoznavstvo, arkhеоhraflyа, dzhereloznavstvo: Mizhvidomchiy zbirnyk naukovykh prats*. [Kiev], 2002, no 5, pp. 260-271.
- [7] Beavilliers M. *Palais du Fontainebleau : la statue du Galdiateur au Jardins anglais par Maxime Beavilliers. Bulletin de la Société d'archéologie, sciences, lettres et arts du département de Seine-et-Marne*. 1878, T. 8, pp. 211-218.
- [8] *Claude François Denecourt (1788-1875) et la forêt de Fontainebleau*. Available at: <http://www.genea77-shage.info/sommaire/celebrities/celebrities/denecourt.htm> (accessed on 15 may 2014).
- [9] Dictionnaire des imprimeurs-litographes du XIX siècle. Available at: <http://elec.enc.sorbonne.fr/imprimeurs/node/22009> (accessed 15 may 2014).
- [10] Vapereau G. *Dictionnaire universel des contemporains, contenant toutes les personnes notables de la France et des pays étrangers ... ouvrage rédigé et continuellement tenu à jour, avec le concours d'écrivains et de savants de tous les pays*. Paris, 1865, 1862 p.
- [11] *Galgnani's magazine and Paris monthly review...* Paris, 1824, T. 8, 384 p.
- [12] Gautier Th. *Portraits contemporains : littérateurs, peintres, sculpteurs, artistes dramatiques*. Paris, 1874, 462 p.
- [13] *Pierre Larousse. Grand dictionnaire universel du XIX siècle français, historique, géographique, biographique ...* : [en 17 t.]. Paris, [1867], T. 1. LXXXVI, [4], 1115 p.
- [14] Green N. *The spectacle of nature : landscape and bourgeois culture in nineteenth-century France*. Manchester, 1990, 238 p.
- [15] *Guide de Salzbourg et des environs. Dédié a mrs. les voyageurs de l'Hôtel de l'Europe*, propriétaire [George] Jung. Salzbourg, [ca. 1870], [4], 90, [6].
- [16] *A hand-book for Oxford; or an historical and topographical guide to the university, city and environs, by a graduate. With illustrations on wood*. Oxford, 1841, VIII, 179, [1] p.
- [17] *Hôtel de l'Europe (Salzburg)*. Available at: [http://www.salzburg.com/wiki/index.php/Hôtel_de_l'Europe_\(Salzburg\)](http://www.salzburg.com/wiki/index.php/Hôtel_de_l'Europe_(Salzburg)) (accessed 15 may 2014).
- [18] Jones Kimberly, Kelly Simon, Kennel Sarah, Aurisch Helga. *In the forest of Fontainebleau : painters and photographers from Corot to Monet* : [exhibition, Washington, National gallery of art, March 2-June 8, 2008, Houston, the Museum of fine arts, July 13-October 19, 2008]. Washington, 2008, ix-207 p.
- [19] [Jamin E.]. *Quatre promenades dans la forêt de Fontainebleau, ou Description physique et topographique de cette forêt royale* [Fontainebleau], [1837], [2]. VI, 13-301, [3] p.
- [20] Kadmoska F., Pezzl Johann. *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*. Wien, 1979. Bd. 8, Lfg. 36 : Petračić-Piscel, XXIX, [3], 96 S.
- [21] [Lindau Wilhelm Adolf]. *Nouveau tableau de Dresde, ou description topographique de cette ville : contenant des notices sur tout ce qu'elle a de curieux et d'intéressant pour les étrangers relativement à l'histoire, les arts et l'industrie. Suivie d'une table des routes de Dresde aux principales villes de l'Allemagne et de l'Europe et d'un nouveau plan de la ville*. Dresde, 1818, X, 253 (i.e. 263) p.
- [22] Livres nouveaux. *Journal typographique et bibliographique*. Du 8 Fructidor An 10 [1801], no. 45, p. 382.
- [23] Quérard J.-M. *La France littéraire ou Dictionnaire bibliographique des savants, historiens et gens de lettres de la France, ainsi que des littérateurs étrangers qui ont écrit en français, plus particulièrement pendant les XVIIIe et XIXe siècles* : en [10 t.]. Paris, 1830, t. 4: [H-LA], 646 p.
- [24] Reichard H. A. O. *Guide des voyageurs en Allemagne, en Hongrie et à Constantinople. 9 éd. faisant partie de la nouv. éd. orig. du Guide des voyageurs en Europe ... totalement refaite et augm... avec une nouvelle carte...* A Weimar, 1821, XIV, 536 S.
- [25] *Revue encyclopédique ou analyse raisonnée des productions les plus remarquables dans les sciences, les arts industriels, la littérature et les beaux arts...* A Paris, 1826, t. 32, pp. 164-165.
- [26] Siegrist Ch. Pezzl, Johann Andras. *Neue Deutsche Biographie*. Berlin, 2001, Bd. 20, XVI, 816 S.
- [27] *Tableau de Paris, ou indicateur général des monuments, curiosités ... Avec gravures et plans*. Paris, 1842, 287, [1] p.
- [28] Viollet A. *Les poètes du peuple au XIXe siècle*. Paris, 1846, IV, 380 p.
- [29] *William Alfred Delamotte 1775-1863 Biography*. Available at: <http://www.campbell-fine-art.com/artists.php?id=281>. (accessed on 15 may 2014).

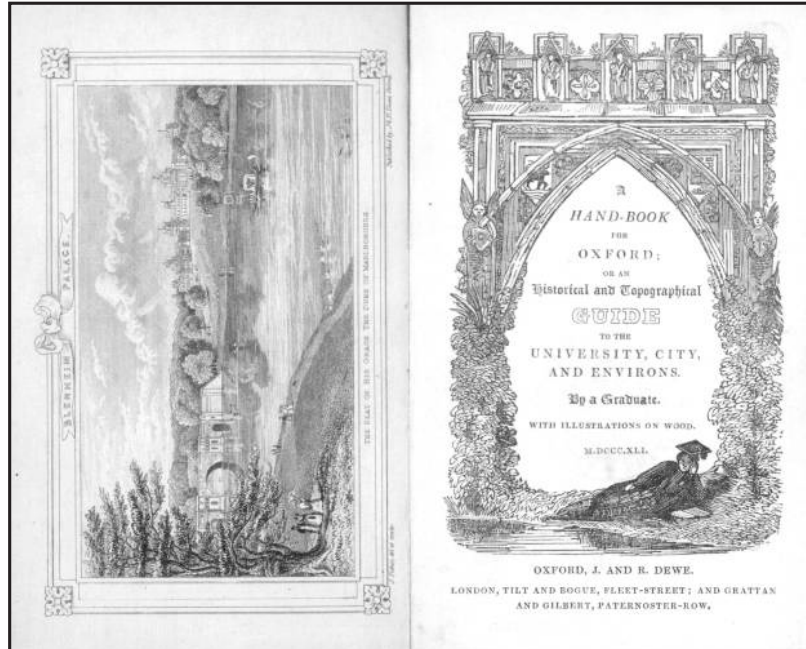
Иллюстрации

Ил. 1. «Рестр Парижа или общий указатель зданий, достопримечательностей...» (Париж, 1842)

Ил. 2. «Гид для путешественников по Лондону и его округе...» (Париж; Лондон, 1842)

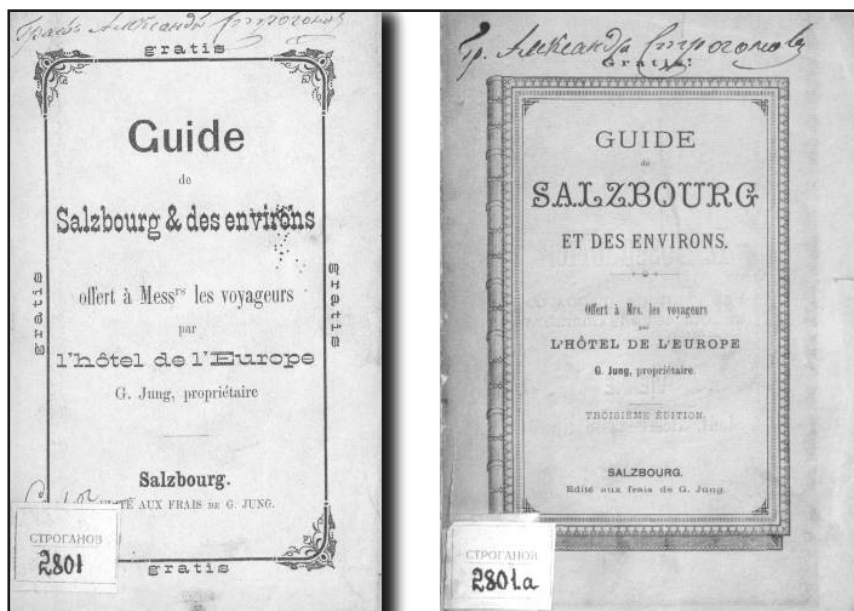

Ил. 3. «Справочник по Оксфорду или исторический и топографический путеводитель по университету, городу и окрестностям» (Оксфорд, 1841)

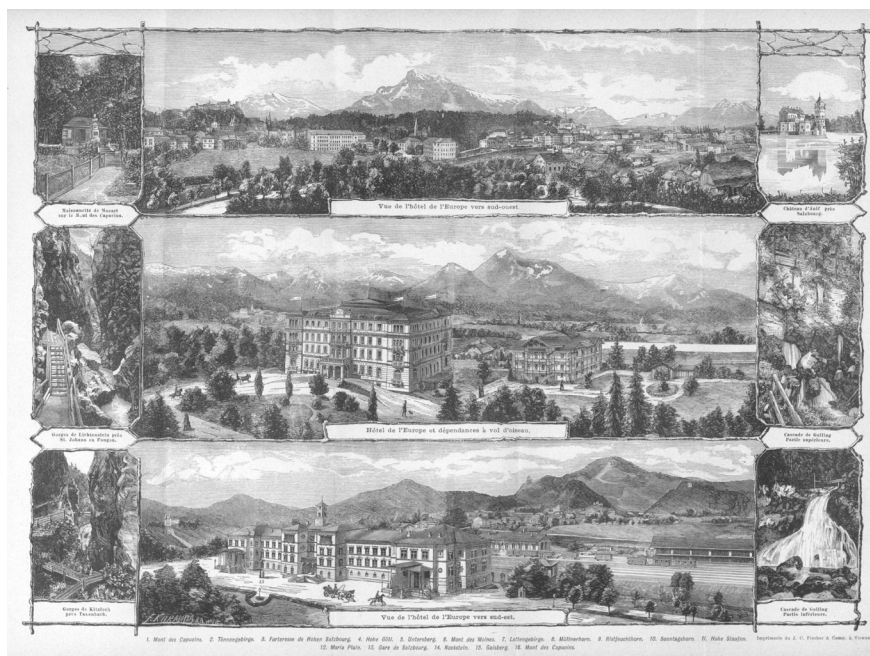

Ил. 4. «Гид для путешественников по Вене...» (Вена, ок. 1810-1815) и «Новый гид для путешественников по Вене...» (Вена, 1821)

Ил. 5. Гид по Зальцбургу и его предместьям. Посвященный путешественникам гостиницы Европа (Зальцбург, ок. 1870) и Гид по Зальцбургу и его предместьям. Посвященный путешественникам гостиницы Европа (Зальцбург, 1880)

Ил. 6. Виды гостиницы Европа (литогр. вкладка путеводителя «Гид по Зальцбургу и его предместьям. Посвященный путешественникам гостиницы Европа») (Зальцбург, 1880)

УДК 821.161.2Шевченко.09:069.015

А. В. Великодная,

главный библиотекарь Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
Тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**ШЕВЧЕНКИНИАНА В КНИЖНЫХ КОЛЛЕКЦИЯХ НАУЧНОЙ
БИБЛИОТЕКИ ОНУ: ИМЕННЫЕ ФОНДЫ М. В. ТЕРЕЩЕНКО,
Б. А. ЛУПАНОВА, Ф. Е. ПЕТРУНЯ**

Статья приурочена к 200-летию юбилею Тараса Григоровича Шевченко и посвящена изучению Шевченкинианы в именных фондах Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. Проанализированы публикации произведений Кобзаря, а также литература о Т. Шевченко в книжных коллекциях М. В. Терещенко, Б. А. Лупанова и Ф. Е. Петруня.

Ключевые слова: Шевченкиниана, именные фонды, фонд М. В. Терещенко, фонд Б. А. Лупанова, фонд Ф. Е. Петруня, Научная библиотека.

2014 год на Украине объявлен годом Тараса Григоровича Шевченко. Двухсотлетию со дня рождения великого украинского поэта, писателя, художника и мыслителя были посвящены различные мероприятия, проходившие как на Украине, так и в других странах (выставки, конференции, чтения и т. д.). В Научной библиотеке Одесского национального университета имени И. И. Мечникова были проведены книжная выставка «У просторі Шевченкової творчості – завжди сучасний Кобзар» и виртуальные выставки, посвященные жизни и творчеству Т. Г. Шевченко [15; 37]. С целью визуализации университетской Шевченкинианы были подготовлены цифровые копии наиболее редких и ценных книг с произведениями Т. Шевченко и книг о нём, которые размещены на сайте Научной библиотеки.

Шевченкиниана не раз становилась предметом изучения филологов, историков и искусствоведов. Однако данная проблематика является многогранной и представляется неисчерпаемой. На наш взгляд, книжная Шевченкиниана в именных коллекциях Научной библиотеки ОНУ заслуживает особого внимания. В ходе подготовки статьи был просмотрен состав именных фондов университетской библиотеки, которые хранятся в Отделе редких книг и рукописей (ОРКиР) Научной библиотеки. В фондах М. В. Терещенко, Б. О. Лупанова и Ф. Е. Петруня были обнаружены литературоведческие издания и историко-биографические исследования жизни и творчества великого украинского поэта, а также книги с произведениями Тараса Шевченко.

Книжное собрание Михаила Васильевича Терещенко поступило в библиотеку Новороссийского университета предположительно в 1919 г. В документации Главной библиотеки Высшей школы г. Одессы (так в 1920-е гг. называлась университетская библиотека) собрание записано 15 июля 1920 г. как дар Терещенко. В «Инвентарном каталоге» оформлено 158 томов под заголовком «Каталог пьес библ. М. В. Терещенко» (инвентарные номера 145771-145928) [1, 21 л. об.]. Данная коллекция сохраняется около 100 лет как именной фонд М. В. Терещенко. Личность владельца коллекции установлена из провенанса на книгах: подпись владельца, штампы и немногочисленные дарственные надписи Г. А. Березовского, М. В. Доманского, С. Р. Минцлова и др., адресованные Михаилу Васильевичу Терещенко. Практически на всех книгах находятся штампы «М. В. Терещенко», но встречаются и – «Михаил Васильевич Терещенко». Такие исследователи, как Е. В. Савельева, Т. С. Мейзерская и В. М. Хмарский приводят воспоминания библиотекарей о том, как книги М. Терещенко поступили в библиотеку Новороссийского университета. Согласно «устной традиции» в 1919 г. к университету подъехал юноша со стопками книг. По его словам, эти книги принадлежали его покойному отцу. Юноша должен был отправиться в ряды Красной Армии, поэтому и хотел передать книги в библиотеку [20, с. 13; 36, с. 51]. Выявлено, что последние приобретённые книги коллекции и некоторые дарственные записи на них датированы 1908 годом. Можем предположить, что Михаил Васильевич умер в период между 1908 и 1919 гг. Однако в справочных изданиях «Вся Одесса» за 1907, 1908, 1910 и 1914 гг. сведения о Михаиле Васильевиче Терещенко отсутствуют. Более достоверной и подробной информацией о владельце данной частной коллекции мы не обладаем.

Поступившая библиотека не является библиофильским собранием, она отражает интерес её владельца к драматическим произведениям и театральному искусству. В фонде собраны книги украинских, российских и зарубежных авторов, а также рукописные и машинописные варианты театральных пьес. Украинская драматургия представлена произведениями как классиков XIX–XX в., так и малоизвестных писателей. В фонде М. В. Терещенко находятся экземпляры изданий с произведениями Т. Г. Шевченко «Назар Стодоля» и «Малороссийский сборник повестей, сцен, рассказов и водевилей известных малороссийских писателей».

«Малороссийский сборник повестей, сцен, рассказов и водевилей известных малороссийских писателей» (Москва, 1899) [Прил.: 1] является своеобразной антологией украинской литературы [14, с. 184; 36, с. 52]. В сборнике напечатаны произведения известных украинских писателей XIX в., такие как «Перебендя» и «Катерина» Т. Шевченко, «Сіра кобила» и «Орися» П. Кулиша, «Через що люди бідніють та що їм треба робити?» Г. Квитки-Основьяненко, «Ледащиця» и «Викуп» Марка Вовчка, «Як бог дасть, той у вікно подасть» и «Закоханий чорт» А. Стороженко, «Наталка Полтавка» и «Москаль-чарівник» И. Котляревского, «По ревізії» М. Кропивницького, «Простак...» В. Гоголя,

«Кум-мірошник...» Д. Дмитренко и сочинения других авторов, преимущественно развлекательного содержания. «Малороссийский сборник» был напечатан А. П. Поплавским в арендованной типографии Яковлевой, которая находилась в Москве по адресу: Покровка, № 4, дом Сиротининых¹ (позже его типография переехала в Лялин переулок, № 19) [5, с. 349; 6, с. 396].

Александр Петрович Поплавский (ум. после 1917 г.) – потомственный дворянин, владелец одной из крупных московских типографий. В его типографии часто печаталась запрещенная и подпольная литература (в том числе антиправительственная литература издательского предприятия «Индивид»), а также издания украинских и русских писателей (Т. Шевченко, П. Кулиша, В. Гоголя, А. С. Пушкина, Л. Н. Толстого и др.). Книги типографии А. Поплавского отслеживались цензурой и уничтожались, однако репрессировать все наименования изданий этой типографии было невозможно. В связи с работой собственной типографии Александр Петрович не раз привлекался к судебной ответственности и однажды был осужден на «3 месяца крепости» [3, с. 11]. «Малороссийский сборник» из фонда М. Терещенко является вторым изданием (первое издание вышло в типографии А. Поплавского в 1898 г., третье – в 1900 г.). Книга, приуроченная к 85-летию со дня рождения Шевченко, предваряется фронτισписом с портретом Тараса Григорьевича и содержит его балладу «Перебендя» и поэму «Катерина». На листах университетского экземпляра проставлены штампы «**М. В. Терещенко**», а на предпоследней странице книги – штамп инвентарного номера Главной библиотеки Высшей школы «**145805**» [1, 21 л. об.].

Среди книг из фонда М. В. Терещенко находится и одесское издание известного драматического произведения Т. Г. Шевченко «**Назар Стодоля**» (Одесса, 1889) [Прил.: 2]. Пьеса являлась новаторской в украинской драматургии того времени. Она написана на рубеже первого, раннего периода творчества Кобзаря (1837-1843), для которого характерно объединение романтизма и реализма, и второго периода (так называемый период «Трех лет», предшествующий аресту, 1843-1847), когда проявляются изменения в мировоззрении и художественной системе поэта и звучат мотивы революционной борьбы. Университетский экземпляр издания напечатан в 1889 г. в типографии Е. И. Фесенко.

Ефим Иванович Фесенко (1850-1926) – почётный гражданин Одессы, известный украинский издатель, который внёс неоценимый вклад в развитие украинской культуры конца XIX – начала XX вв. Открытие типографии Е. И. Фесенко состоялось в 1883 г. в Одессе в доме негоцианта Маврокордато на Греческой улице (позже переезжает на ул. Ришельевскую, 47). Е. И. Фесенко видел перспективы развития типографского предприятия, в случае необходимости умеренно рисковал и удачно пользовался возможностями получать большие заказы и расширить дело. В начале XX века типохромолитография Е. И. Фесенко была известна во всей Российской империи и даже за её пределами. Его книжная продукция была награждена четырьмя медалями на международных выставках² [16, с. 131-147]. Ефим Фесенко отличался особой приверженностью к украинской литературе. Большая часть украинских изда-

ний Одессы до 1917 г. вышла из типографии Е. Фесенко, многие из которых Ефим Иванович издавал на собственные средства. Так, в честь празднования 75-летнего юбилея Т. Г. Шевченко были изданы пьеса «Назар Стодоля», поэмы «Катерина» и «Москалева криниця». Книги продавались во всех книжных лавках по цене 15 копеек (так отмечено на титульном листе типографским способом). Е. Фесенко выпускал издания, доступные всем, поэтому использовалась дешевая бумага и немудреная графика иллюстраций. При наборе текста в этих книгах использовалась русская орфография, так называемая «ярыжка»³.

Университетский экземпляр издания «Назар Стодоля» из коллекции М. В. Терещенко входит в состав владельческого конволюта (содержит 6 изданий)⁴. Пьеса Тараса Шевченко приплетена к водевилю Антона Велисовского «Бувальщина або На чужый коровай очей не порывай» (Киев, 1888) [Прил.: 2]. Экземпляр содержит ценные провениенции: на титульном листе пьесы, кроме штампа «**М. В. Терещенко**», стоит запись: «**М. Терещенко**». Это единственная рукописная запись владельца коллекции. На предпоследней странице университетской книги стоит штамп инвентарного номера Главной библиотеки Высшей школы Одессы «**145820**» [1, 21 л. об.]. Отдельно отметим подчёркивания различного рода: от простых росчерков карандашом до сложных суфлёрских правок (замена слов в тексте, расписанные действия актёров, шумовые эффекты, театральные звонки и т. д.). Возможно, Михаил Васильевич Терещенко был не просто любителем пьес, а имел непосредственное отношение к театральному искусству.

Книжное собрание профессора филологического факультета Бориса Александровича Лупанова (1887-1959) поступило в университетскую библиотеку в 1960 г., после смерти владельца. Коллекция Б. А. Лупанова является настоящей библиотекой учёного-филолога, которая свидетельствует о научных интересах владельца. Она состоит из 1491 названия книг (27831 ед.) и посвящена главным образом вопросам романо-германской филологии. Борис Александрович владел немецким, французским, итальянском, английским и польским языками, изучал испанский, греческий, латинский и санскрит. Книги из его собрания напечатаны на 20 языках, преобладают книги на русском, французском и немецком языках [22, с. 136; 35, с. 11-13]. Среди книг из фонда Б. А. Лупанова выделяются художественная литература, представленная полными собраниями произведений российских и зарубежных классиков, и литературоведческие издания, в том числе – украинские (всего 566 названий). Интересными являются библиографические издания, посвящённые жизни и творчеству Т. Г. Шевченко. Это критико-биографический очерк В. П. Кранихфельда «Т. Г. Шевченко певец Украины» и издание Т. Г. Шевченко «Т. Г. Шевченко. Его жизнь и поэзия». Экземпляры этих изданий содержат собственноручные записи владельца: «**Б. Лупанов**».

Биографический очерк «*Т. Г. Шевченко певец Украины*» (СПб., 1911) – один из уникальных литературоведческих документов [Прил.: 3]. Автором книги является Владимир Павлович Кранихфельд (1865-1918) – писатель,

профессиональный литератор, штатный литературный критик популярного в то время журнала «Русское богатство». В 1900 г. в Санкт-Петербурге Владимир Кранихфельд принимал деятельное участие в издании «Северного Курьера», «Образования» и «Журнала для всех» («Внутреннее Обозрение») ⁵ [23, с. 207]. Очерк «Т. Г. Шевченко певец Украины» был написан в 1901 г., а издан в 1911 г. «Новым журналом для всех» ⁶ в Санкт-Петербурге. Издание напечатано в паровой типографии Л. В. Гутмана, которая находилась по адресу: Калашниковский проспект, № 13 [См. подробнее: 27, с. 27]. В типографии печаталось множество книг универсальной тематики, в том числе литературоведческие издания и периодическая литература. Критико-биографическому очерку предшествует предисловие, в котором рассказана история появления данной работы и обоснована связь жизни и творчества Т. Шевченко с историей украинского народа. В следующих разделах рассмотрены биография Тараса Григорьевича (детские годы, выкуп из крепостных, ссылка в Орск, Аральская экспедиция, Новопетровская крепость, освобождение, сватовство, болезнь и смерть), общественная и литературная деятельность поэта, связанные с Украиной и казачеством. Свои предположения и выводы В. Кранихфельд подтверждает цитатами. Одним из интересных фактов, представленных в данном издании, является упоминание о пропавшей картине Т. Шевченко-художника «Карикатура на министра образования С. С. Уварова» (с. 34). Т. Шевченко написал эту картину в 1847 г. во время ссылки в городе Орске Оренбургской губернии. Тарас Григорьевич был отправлен в ссылку за то, что «сочинял стихи на малороссийском языке самого возмутительного содержания». В Орской крепости, где находился с 22 июня 1847 года по 11 мая 1848 года, Т. Шевченко жил не в казарме, а на «вольной» квартире, этому поспособствовали друзья и земляки поэта. Несмотря на строжайший царский запрет «писать и рисовать», работа Т. Шевченко как поэта и как художника не прекращалась. По сведениям В. Кранихфельда, тут и была написана «Карикатура на министра образования С. С. Уварова», которая послужила причиной перевода Т. Шевченко из квартиры в казарму, а сама картина была уничтожена. Известный искусствовед Е. М. Кузьмин (1871-1942) – исследователь живописного творчества Тараса Григорьевича, писал, что «Шевченку по справедливости может быть приписана слава едва ли не первого русского офортиста в современном значении этого слова».

К 100-летию юбилею со дня рождения поэта Т. Г. Шевченко в одесской типографии «Южно-Русского общества печатного дела» в 1914 г. вышла книга «Т. Г. Шевченко. Его жизнь и поэзия». Эта типография считалась не только старейшей, но и самой лучшей в городе. Она была образована на базе типографии Петра Фёдоровича Францова (1804-1884), открытой в Одессе 31 января 1851 года ⁷ [31, с. 129]. В типографии, созданной с учётом новейших полиграфических образцов, с богатейшим выбором шрифтов, издавалось множество превосходных исторических и литературоведческих книг [16, с. 136-138]. Около двух с половиной десятилетий типолитографское производство П. Ф. Фран-

цова размещалось в разных арендуемых им помещениях на Екатерининской улице, пока с середины 1870-х годов не обосновалось в дворовом трехэтажном флигеле его собственного дома на улице Итальянской, № 20 (ныне – Пушкинская, № 18). К концу XIX в. дом на улице Пушкинской вместе с типографией П. Ф. Францова стал собственностью Общества Южно-Русского печатного дела, образованного в 1894 году [31, с. 132]. На момент издания книги «Т. Г. Шевченко. Его жизнь и поэзия» (1914 г.) директором Южно-Русского общества печатного дела был Варфолом Анжел Анатра – потомственный почётный гражданин, член правления английского клуба, вице-президент Одесского учётного банка, товарищ председателя мельнично-технического училища и распорядитель торгового дома в Одессе «Братья Анатра» (мукомольная мельница); активный деятель и организатор благотворительности в Одессе (он был председателем Общества взаимного страхования фабричных ремёсел, членом ревизионной комиссии Общества попечения о больных детях г. Одессы) [9, с. 72; 24, К. 4, Ед. хр. 9, Л. 88]. В типографии акционерного Южно-Русского общества печатного дела издавались лучшие на юге России по художественному исполнению книги.

Университетское издание «Т. Г. Шевченко. Его жизнь и поэзия» было напечатано в пользу Одесского педагогического общества взаимопомощи – одной из первых профессиональных организаций педагогов и воспитателей в Одессе (находилось по адресу: ул. Кузнечная, № 30)⁸. Общество взаимопомощи состояло из членов обоего пола, имеющих по службе и занятиям отношение к делу народного просвещения. Общество оказывало помощь своим членам в удовлетворении материальных и духовных нужд, заботилось о предоставлении удешевлённой медицинской и юридической помощи, а также выдавало ежемесячные и единовременные безвозвратные пособия в виде ссуд [12, с. 147]. Одесское педагогическое общество содержалось на взносы действительных членов, а также на доходы от реализации различных печатных изданий. Так, средства от продажи книг «Т. Г. Шевченко. Его жизнь и поэзия», стоивших 25 копеек, предназначались для помощи учителям города Одессы. Издание начинается «Заповітом» Тараса Шевченко, а продолжает его библиографический очерк Константина Антоновича Иващенко о жизни и творчестве поэта [Прил.: 4]. Константин Иващенко – надворный советник, учитель-инспектор Одесского училища «Ефрусси» (1901 г.), позже (до 1913 г.) он занимал должность инспектора народных училищ 4-го района Херсонской губернии в Тирасполе, а в 1914 г. преподавал в Одесской гимназии А. В. Горяевой [12, с. 168; 30, с. 95]. В небольшой, но интересной статье «Берегите могилы» Алексей Филиппович Петровский рассказывает о том, как он в 1912 году побывал в городе Каневе и посетил могилу Тараса Григорьевича на высоком берегу Днепра. Алексей Петровский был преподавателем в Одесской женской гимназии Л. Ф. Байер и женской гимназии Ю. Шилейко и М. Рихтер [12, с. 317]. Как свидетельствует издание «Вся Одесса» за 1914 г., соавторы книги К. А. Иващенко

и А. Ф. Петровский проживали в Одессе и были членами Одесского педагогического общества взаимопомощи⁹. На последней странице книги помещено стихотворение известного российского поэта Николая Алексеевича Некрасова «На смерть Шевченко». По словам Бориса Дмитриевича Чельшнёва, преподавателя Приднестровского государственного университета имени Т. Г. Шевченко, «книжка «Т. Г. Шевченко. Его жизнь и поэзия», изданная в пользу Тираспольского педагогического общества взаимопомощи, дошла до наших дней в одном экземпляре. Её нет в крупных книгохранилищах и музеях России, Украины и Приднестровья» [См.: 29]. Известно, что экземпляры изданий напечатанных в пользу Одесского Педагогического Общества сохранились в Научной библиотеке Одесского национального университета имени И. И. Мечникова (1 экз.), Одесской государственной научной библиотеке имени М. Горького (1 экз.), Научной библиотеке им. М. Максимовича Киевского национального университета имени Тараса Шевченко (1 экз.) и в Российской государственной библиотеке (2 экз.).

Книжная коллекция Фёдора Евстафьевича Петруня¹⁰ (1894-1963) – известного одесского географа, историка, библиографа и коллекционера, знатока архивных и картографических материалов, поступила в библиотеку Одесского государственного университета в 1963 г. [7, с. 13-17; 22, с. 137-140]. Ф. Е. Петрунь в 1920-1930-х гг. работал в Центральной научной библиотеке Высшей школы Одессы, преподавал историю Украины и историю культуры в Одесском институте народного образования, был заведующим Музея изящных искусств [26, с. 300-301]. Книги из фонда Ф. Е. Петруня так или иначе связаны с географией или историей юга Украины. В коллекции представлены издания на одиннадцати языках. Книжное собрание Ф. Е. Петруня содержит множество украиноведческой литературы, в их числе статьи известных украинских деятелей культуры. Шевченкиниана в именном фонде Ф. Е. Петруня представлена отдельными оттисками статей сборников и журналов: «До історії відношень між П. О. Кулішем та Т. Г. Шевченком» М. Е. Слабченко, «З минулого Шевченкового села» И. Ю. Гермайзе, «В 69 роковини Т. Шевченка» и «Спогади Агати Ускової про Тараса Шевченка» М. С. Возняка.

Так, в коллекции находится отдельный оттиск статьи М. Е. Слабченко «*До історії відношень між П. О. Кулішем та Т. Г. Шевченком*» (Харьков, 1909) [Прил.: 5]. Михаил Елисеевич Слабченко (1882-1952) – одесский историк права и экономики Украины XVI – начала XIX вв., публицист, общественный деятель, преподаватель Новороссийского университета и Института народного образования, автор историко-юридических статей и научных трудов по истории Украины [2, с. 37; 26, с. 363-364]. Статья М. Е. Слабченко «До історії відношень між П. О. Кулішем з Т. Г. Шевченком» вошла в 18-й том сборника научных трудов «Сборник Харьковского историко-филологического общества» при Харьковском университете. «Сборник» вышел в 1909 г. в типографии «Печатное дело» под редакцией Дмитрия Ивановича Багалея (1857-1932) и при содей-

стии украинского фольклориста, этнографа, литературоведа и общественного деятеля Николая Фёдоровича Сумцова (1854-1922). Можем предположить, что статья М. Слабченко появилась в коллекции Ф. Петруня во многом благодаря знакомству этих двух одесских учёных. Оба работали в Одесском институте народного образования (ОИНО) в 1920-1930-х гг., были членами Одесского научного общества, Одесского филиала Всеукраинской Научной Ассоциации Востоковедения, входили в состав правления Украинского библиографического общества в Одессе¹¹ [26, с. 300-301, 363-364], таким образом, принимали активное участие в научной жизни Одессы и способствовали распространению украинской культуры.

В 1926 г. М. С. Возняк опубликовал «*Спогади Агати Ускової про Тараса Шевченка*» в научном сборнике «Записки Українського наукового товариства в Києві» (Т. 21) [Прил.: б]. Михаил Степанович Возняк (1881-1954) – украинский литературовед и фольклорист, академик АН УРСР (с 1929 г.), заведующий кафедрой украинской литературы во Львовском университете (с 1944 г.), автор многих научных трудов, посвящённых жизни и творчеству украинских писателей, украинскому фольклору и театру, культурным взаимосвязям славянских народов. Его научный путь был связан и с шевченковской тематикой. Так, именно М. С. Возняк подготовил к печати «*Спогади Агати Ускової про Тараса Шевченка*». Книга вышла в русле многочисленных изданий женских воспоминаний, которые начали издаваться в периодической печати в 20-30 гг. XX в. по инициативе Михаила Грушевского¹². М. С. Возняк опубликовал воспоминания Агаты Емельяновны Усковой (1828-1899) – жены подполковника, коменданта Новопетровского укрепления Ираклия Александровича Ускова (1810-1882). Именно в Новопетровском укреплении Т. Шевченко в 1850-1857 гг. отбывал ссылку, где познакомился с семьёй Усковых и до конца ссылки поддерживал с ними дружеские отношения [11, с. 279-282]. Ираклий Усков сыграл большую роль в жизни Т. Шевченко. Несмотря на явную угрозу своей карьере и благополучию семьи, не имевшей никаких иных источников существования, кроме должностного оклада, комендант И. Е. Усков фактически вернул Т. Г. Шевченко право писать и рисовать, раскрыл перед ним двери своего дома, освободил от муштры. Делалось это не только по просьбам оренбургских друзей поэта, но, прежде всего, по собственным душевным побуждениям [28]. Воспоминания Агаты Усковой были написаны по просьбе биографа Т. Шевченко Александра Яковлевича Кониского (1836-1900). Они содержат ценнейшую информацию о жизни Т. Шевченко в ссылке в Новопетровском укреплении, о дружбе поэта с семьёй Усковых, о его занятиях живописью и скульптурой. Воспоминания, изданные М. Возняком, стали своеобразным продолжением воспоминаний её дочери Наталии Усковой, в замужестве Зарянка, в своё время опубликованных в «Киевской старине» за 1889 г. [См.: 17, с. 297-313].

В коллекции Ф. Петруня сохраняется и отдельный оттиск очерка «*В 69 років Т. Шевченка*» (Киев, 1930), который был напечатан в научном журнале

«Україна» № 3-4 за 1930 г. Журнал «Україна» виходив в Києві в 1914-1930 гг. (с перерывами в 1915-1916 гг. и 1919-1923 гг.). Журнал издавався под редакцією Михайла Грушевського: в 1914-1918 г. – как орган Української Научного Общества в Києві, и в 1924-1930 г. – как орган Исторической Секции Всеукраинской Академии Наук¹³ [13, с. 5-6]. Специальные выпуски журналу «Україна» були посвящені видаючимся культурним діятелям или историческим событиям. М. Грушевський уделяв велике уваження проблематиці шевченковедення на протязенні всего существованія журналу. В 64-ю годовщину со дня смерти Т. Шевченко ему была посвящена одинадцятая книга (февраль 1925 г.), в которой исследования о жизни поэта содержат два отдела: статейный и отдел материалов [13, с. 8-9]. Огромное число исследований и очерков появилось в 69-ю годовщину смерти Т. Г. Шевченко (1930 г., кн. 40). Так, в марте-апреле 1930 г. в журнале был опубликован очерк «В 69 роковини Т. Шевченка», в который вошли семь статей известных українських літературоведов: «Шевченко і Галичина (Слід зацікавлення Шевченка Галичиною в 1843 р.)» Михайла Возняка (с. 66-72), «Забуті рецензії сорокових років на Шевченкові твори» Павла Филиповича (с. 72-80), «Культ дерева й сокири в Шевченковій поемі» Михайла Мочульського (с. 80-88), «Шевченків «Холодний Яр» Платона Лушпинського (с. 89-105), «Зі споминів про Тараса Шевченка» Івана Щетковського (с. 105-113), «Шевченківська бібліографія та її завдання» Михайла Ясинського (с. 113-132), «Відомості про Т. Г. Шевченка в неопублікованій кореспонденції Бодяньського» Фёдора Савченко (с. 132-137).

Научний журнал «Україна» за 1930 г. являється бібліографічною рідкістю. Статті, розміщені в цей журнал, представляють собою виключительно цінний матеріал для вивчення творчості та біографії Т. Г. Шевченко. В статті «Забуті рецензії сорокових років на Шевченкові твори» талантливий поет і перекладач, філолог і літературознавець Павел Петрович Филипович (1891-1937) пише про насмішливе порівняння О. І. Сенковського (редактора «Бібліотеки для читання») «Гамалей» Т. Шевченко з «Мертвими душами» Н. Гоголя [34, с. 52]. Досліджував відгуки російських критиків 40-х гг. XIX в. на творчість Тараса Шевченко, автор опроверг утвердження націоналістическої критики об виключительно негативному характері цих рецензій. А літературознавець, письменник, перекладач і громадський діяч Михайл Михайлович Мочульський (1875-1940) являється автором статті «Культ дерева й сокири в Шевченковій поемі», де висказав думку про те, що Т. Шевченко в стихотворенні «У Бога за дверима лежала сокира» використовував ще не зафіксовану фольклористами казахську легенду про походження пустині та «священного дерева», не вкладаючи в її образи аллегорического змісту. Легенду про самотнє дерево Т. Шевченко міг чути від місцевих жителів села Раїм (Казахстан), які супроводжували транспорт Аральської експедиції від Орська до Аральського моря¹⁴.

Інтересним краєведческим трудом в зборенні Ф. Е. Петруня являється дослідження І. Ю. Гермайзе «З минулого Шевченкового села». Йосиф Юрьє-

вич Гермайзе (наст.: Самуил-Иосиф Георгиевич; 1892-1958) – украинский историк еврейского происхождения, археограф, профессор Киевского института народного образования [8, с. 19] [Прил.: 7]. Учёный был постоянным членом комиссии по составлению историко-географического словаря украинской земли при Украинской Академии наук, подготовил монографию об истории населённых пунктов Полтавщины, работал над составлением карты административного деления Гетманщины. Особый интерес для нас представляют его исследования жизни и творчества выдающегося украинского поэта, писателя и художника Т. Г. Шевченко. И. Ю. Гермайзе посвятил статью «З минулого Шевченкового села» родному селу поэта Моринцы, где родился Тарас Григорьевич, и селу Кирилловка (теперь село Шевченково)¹⁵, где находится дом его родителей и прошло детство Кобзаря. Исследование имеет историко-социологическую направленность. И. Ю. Гермайзе отмечает, что статья написана с использованием материалов архивного дела за 1850-1853 гг. Автор поднимает в ней вопросы экономической жизни Правобережной Украины и быта украинского крестьянства, отмечая факты социальных взаимоотношений в Кирилловке: эксплуатация труда крепостных, недопустимое отношение помещиков к крепостным, повлекшее за собой смерть и т. д. Опубликована статья была в 1926 г. в первом томе «Записок Київського Інституту Народної Освіти».

В результате изучения Шевченкинианы в именных коллекциях университетской библиотеки мы уделили внимание главным образом трём фондам: М. В. Терещенко, Б. О. Лупанова и Ф. Е. Петруня. В состав этих фондов входят редкие и ценные книги и оттиски статей, изданные в Одессе, Киеве, Харькове, Москве, Санкт-Петербурге в 1889-1930 гг. Издания были напечатаны на украинском и русском языках и имеют различную тематическую направленность. Особо выделим: 1) издания конца XIX в. с произведениями Т. Г. Шевченко из фонда М. В. Терещенко; 2) издания начала XX в. о жизни и творчестве гениального поэта из фонда Б. О. Лупанова; 3) издания первой четверти XX в., в которых раскрываются и изучаются взаимоотношения между украинскими писателями (Т. Г. Шевченко и П. А. Кулиш), а также содержатся воспоминания о ссылках Кобзаря, история бытования и социальных отношений в Шевченковом селе из фонда Ф. Е. Петруня.

Особое внимание было уделено малоизученному именованному фонду М. В. Терещенко. Факты, приведённые в статье, о поступлении данной книжной коллекции в университетскую библиотеку были изложены в соответствии с документацией – «Инвентарной книгой» Главной библиотеки Высшей школы г. Одессы. Книги с произведениями Т. Шевченко в коллекции М. Терещенко представлены известными одесскими и Санкт-Петербургскими изданиями пьес и поэм. В результате анализа книжной коллекции можно прийти к выводу, что Михаил Васильевич имел непосредственное отношение к театральному искусству.

В одесском издании из коллекции Б. О. Лупанова, напечатанном в пользу Одесского педагогического общества взаимопомощи, выявлена взаимо-

связь авторов издания К. А. Иващенко и А. Ф. Петровского с данным обществом; проведена параллель между университетским изданием и изданием, напечатанным в пользу Тираспольского педагогического общества взаимопомощи. В результате изучения Шевченкинианы в именном фонде Ф. Е. Петруня, было также высказано несколько предположений о мотивах пополнения книжной коллекции владельцем. Так, издание М. Слабченко могло оказаться в собрании Ф. Е. Петруня в результате их знакомства и активной деятельности по «украинизации» Одессы. Издание же И. Геймайзе, написанное на материалах архивного дела, послужило Фёдору Евстафьевичу одним из источников для проведения дальнейших исследований по исторической географии Украины.

Проанализированные нами книги из именных фондов Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова говорят о живом интересе их владельцев к украинской литературе, в частности, к жизни и творчеству Тараса Григорьевича Шевченко. Эти издания представляют собой ценнейшие биографические и библиографические источники для изучения личности Тараса Шевченко, а также историко-географический и краеведческий материалы для исследований по истории и литературы Украины.

Примечания

¹ Владельцем доходного дома № 4 на Покровке с 1857 года был потомственный почётный гражданин Василий Алексеевич Сиротинин (1818-1874). Он начал сдавать здесь квартиры семьям небогатых мещан. С тех пор здание стали именовать «Дом Сиротининых» [32, с. 360].

² Предприятие всегда было оснащено лучшим, новейшим оборудованием, которое Ефим Иванович и его сыновья тщательно подбирали и покупали в Европе. Его книжная продукция выходила тысячами тиражами и быстро распространялась по всей Российской империи. При Советской власти предприятие было национализировано, но Ефим Иванович Фесенко оставался его бессменным директором [4, с. 47-48; 16, с. 131-147].

³ «Яръжка» (от славянских названий буквы «Ѣ» — еры) – название фонетических систем записи украинского языка русской азбукой (гражданский шрифт). Яръжка применялась в 1876-1905 гг. Ею пользовались, например, И. П. Котляревский и Т. Г. Шевченко. Эмским указом 1876 года, среди прочих ограничений, она (в ущерб системам с переменами в азбуке) была объявлена обязательной к применению для украинской печати в царской России (дабы «не было допускаемо никаких отступлений от общепринятого русского правописания»), что было одной из причин её отторжения национально ориентированными кругами. В Петербургской Академии наук поднимался вопрос о несостоятельности «Яръжки», в частности в принятой (в феврале 1903 г.) общественным собранием Академии докладной записке специальной комиссии во главе с академиком Ф. Коршем «Об отмене ограничений малорусского печатного слова». После 1905 года «Яръжка» вышла из употребления [33, с. 813-814].

⁴ Владельческий конволют: Велисовский А. Бувальщина, або На чужий коровай очей не порывай : жарт в одній дії. – Київ : изд. книгопродавца С. И. Гомолинского, 1888. – Припл.: 1) Старицький М. П. Як ковбаса та чарка, то мьнется сварка : комедія з спивамы в І дії. З старої події / М. П. Старицького. – Київ : склад издания у И. И. Самоненко, 1902; 2) Шевченко Т. Г. Назар Стодоля : малоросійська дія / Т. Г. Шевченко. – Одесса : тип. Е. И. Фесенко, 1889; 3) Островский А. Н. Бедность не порок : комедія в трех действиях / А. Н. Островского. – Москва : тип. Товарищества И. Д. Сытина, 1900; 4) Гольдштейн М. «На бобах» : шутка в 1-м действии / Сочинение Марка Гольдштейна (Митяя). – Одесса : «Книгоиздат.» тип. Я. Х. Шермана, 1898; 5) Минцлов С. Р. Женихи : комедія в 4-х действиях. – Одесса : «Экономическая» тип., 1898.

⁵ В. П. Кранихфельд учился в Пинском реальном училище; не закончив обучения, был арестован. В 1888 г. арестован вторично и просидел полтора года в предварительном заключении, затем два года отбывал наказание в Петербургской тюрьме. После освобождения В. Кранихфельд редактировал газету «Уралец», печатался в различных изданиях [23, с. 207].

⁶ «Новый журнал для всех» – иллюстрированный литературно-художественный и научно-популярный журнал, который начал выходить в Санкт-Петербурге с 1908 г. благодаря Н. А. Бенштейну на основе популярного «Журнала для всех» (закрытого в 1907 г.) и просуществовал до 1916 г. Издавался журнал при участии А. К. Боане, Л. И. Андрусона, В. А. Поссе и Я. Д. Николаева [19, т. 2, стб. 963-964].

⁷ П. Ф. Францов был вызван из Санкт-Петербурга и назначен генерал-губернатором М. С. Воронцовым на должность первого заведующего городской типографией. Типография располагала большим набором шрифтов, как собственных, так и выписанных «от Плюшара» – известного петербургского издателя и типографа середины XIX века. Печатная продукция типографии включала в себя разного рода отчёты, каталоги, а также большое количество книг и брошюр на многих европейских языках [31, с. 128-132].

⁸ Педагогическое общество взаимной помощи в Петербурге, Педагогическое общество при Московском университете, педагогические общества в Казани, Орле, Риге, Одессе, Томске и других городах образованы в конце XIX – начале XX вв. Организации взаимопомощи – это объединения благотворительные, поскольку оказывали материальное содействие нуждающимся. Но, в то же время, организации взаимопомощи были первыми легальными профессиональными объединениями [25].

⁹ В числе правления Одесского педагогического общества взаимопомощи на 1914 г. были: председатель – Корш А. В.; товарищеский представитель – Юргенсон Ф. К.; члены: Сосновский Н. В., Вандрачек Г. Н. (он же секретарь), Бабичев Ф. А. (он же казначей), Малиновская А. И., Степанов Т. С., Циммерман П. А., Шилейко Ю. А., Алымов В. И., Петровский А. Ф., Цомакион Б. Ф., Орбинский А. В.; кандидаты в члены правления: Горьева А. В., Вулודимо И. Х., Иващенко К. А. [12, с. 147].

¹⁰ В этом году исполнилось 120 лет со дня рождения Фёдора Евстафьевича Петруня [38].

¹¹ Украинское библиографическое общество в Одессе было основано 15 мая 1925 г. (УБОО) и стало первым объединением украинских учёных Одессы. В первый состав правления общества входил Ф. Петрунь, с 1928 г. главой общества стал М. Слабченко. УБОО способствовало развитию традиции популяризации украинской культуры [21, с. 84-89].

¹² Большая часть женских воспоминаний была подготовлена и издана в научном журнале «Україна» под редакцией М. Грушевского. Это воспоминания Марии Гринченко о И. Нечуе-Левицком и М. Ковалевском, Елены Пчёлки и Ирины Антонович – о М. Драгоманове, Софии Егуновой-Щербиной – о В. Антоновиче, Веры Александрович – о Н. Костомарове и Д. Мордовце, а также ряд воспоминаний Анны Берло, в которых среди других деятелей особое место отводилось П. Чубинскому. Часть воспоминаний была напечатана в сборнике материалов «За сто лет» также под редакцией М. Грушевского. В их числе воспоминания Софии Русовой, Марии Беренштам-Кистяковской, Людмилы Мищенко и Антонины Трегубовой. В сборнике содержались обстоятельные научные исследования о творчестве украинских писателей (начиная от И. Котляревского и Т. Шевченко), написанные И. Житецким, К. Студинским, А. Дорошкевичем, М. Возняком и др. [См.: 10].

¹³ Журнал «Україна» делился на три раздела: статьи, материалы и критика. Статейный отдел составляли масштабные исследования, а в двух других частях журнала были задействованы многочисленные авторы, что обогащало круг сотрудников [13, с. 7]. Среди сотрудников «Україны» до 1918 г. были: Н. П. Василенко, М. С. Возняк, А. С. Грушевский, В. В. Дорошенко, И. М. Каманин, Орест Левицкий (член редакционной коллегии), К. П. Михальчук (в 1914 г. был соответствующим редактором), М. М. Мочульский, Е. Д. Онацкий, В. Н. Перетц, Е. Ю. Перфецкий, Г. А. Ильинский, Ф. Е. Корш и А. А. Шахматов [13, с. 8].

¹⁴ В 1848-1849 гг. во время экспедиции на Аральское море под руководством известного русского мореплавателя капитан-лейтенанта Алексея Ивановича Бутакова впервые было обследовано море, измерены его глубины, определены широты, проведено астрономические наблюдения и открыт целый ряд новых островов. В это время были собраны материалы о быте казахского населения, проведены геологические исследования местности, сделано описание флоры и фауны побережья, а

тажже островов Аральского моря. А. И. Бутаков ходатайствовал перед командиром Отдельного Оренбургского корпуса Владимиром Обручевым о введении в состав экспедиции Тараса Шевченко как художника. Несмотря на запрет Т. Шевченко рисовать, В. Обручев удовлетворил это ходатайство. Транспорт, в составе которого была флотская команда Алексея Бутакова, отправился с Орской крепости в Раимское укрепление 11 мая 1848 г. По заданию А. И. Бутакова Т. Г. Шевченко выполнил многочисленные зарисовки, рисунки и акварели. Значительная часть натуральных зарисовок и эскизов, выполненных во время Аральской экспедиции, находится в альбомах рисунков Тараса Шевченко 1846-1850 гг. [18, с. 198-259].

¹⁵ Село Моринцы Звенигородского уезда Киевской губернии известно на весь мир тем, что здесь родился великий гений украинского народа – Тарас Григорьевич Шевченко. Здесь находится усадьба-музей Т. Г. Шевченко. Село Кирилловка до начала XIX в. именовалось Кереловка, а с 1929 г. – Шевченково. Тарас Григорьевич неоднократно упоминал Кирилловку в автобиографии, письмах, поэтических и прозаических произведениях.

Список использованной литературы

1. Инвентарный каталог Главной Библиотеки Высшей школы г. Одессы с 15 июня 1920 года (каталог № XII) [Рукопись]. – 175 л.
2. Академік Михайло Єлисейович Слабченко : наукова спадщина і життєвий шлях [Текст] : зб. ст. / відп. ред. Ф. О. Самойлов ; Одес. держ. ун-т ім. І. І. Мечникова, Іст. ф-т, Каф. історії України ; Одес. т-во краєзнавців. – Одеса, 1995. – 124 с. – (Серія «Реабілітовані історією»).
3. *Аладышкин И. В.* Анархо-индивидуализм в среде отечественной интеллигенции второй половины XIX – первой декады XX века: на материалах гг. Москва и Санкт-Петербург [Текст] : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Иван Владимирович Аладышкин. – Иваново, 2006. – 22 с.
4. *Александров Р.* Визитные карточки Одессы [Текст] / Ростислав Александров // Дерибасовская-Ришельевская : одесский альманах. – 2010. – № 43. – С. 46-54.
5. Алфавитный указатель адресов жителей г. Москвы и её пригородов [Текст]. – М., 1901. – 525 с.
6. Алфавитный указатель адресов жителей г. Москвы и её пригородов [Текст]. – М., 1917. – 571 с.
7. *Амброз Ю. А.* Именная книжная коллекция Ф. Е. Петруня и история её формирования [Текст] / Ю. А. Амброз // Іменні колекції професорів Одеського (Новоросійського) університету в Науковій бібліотеці ОНУ – національне надбання держави (м. Одеса, 25-26 квіт. 2000 р.) : матеріали наук.-практ. конф. / відп. ред. В. А. Сминтина. – Одеса : Астропринт, 2001. – С. 13-17.
8. *Білокінь С. І.* Репресовані шевченкознавці [Текст] / Сергій Іванович Білокінь // Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 85-річчю Літературно-меморіального будинку-музею Тараса Шевченка, (м. Київ, 4 лист. 2013 р.) : зб. матеріалів. – Київ : ТОВ «Сітіпрінт», 2013. – С. 17-36.
9. *Боханов А. Н.* Деловая элита России 1914 г. [Текст] / А. Н. Боханов. – М. : ИРИ, 1994. – 272 с.
10. *Буряк Л. І.* Українська фемінологія в історіографічному процесі другої половини XIX – першої третини XX ст. [Текст] : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.06 / Лариса Іванівна Буряк ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2011. – 30 с.
11. Воспоминания о Тарасе Шевченко [Текст] / сост. и примеч.: В. С. Бородин, Н. Н. Павлюка, предисл. В. Е. Шубравского. – Киев : Днипро, 1988. – 606 с.
12. Вся Одесса : адресная и справочная книга всей Одессы с отделом Одесский уезд на 1914 г. [Текст]. – Год издания 4-й. – Одесса : издательство «Одесские новости» ; тип. «Порядок», 1914. – [4], 64, XXVIII, 188, [2], VI, 319, [3], 487, [1] с., 424 стб., 116, 3-16, [4] с.
13. *Жуковський А. І.* Михайло Грушевський і журнал «Україна» [Текст] / Аркадій Іларіонович Жуковський // Український історик. – 1986. – № 1/2. – С. 5-20.
14. Історія української культури [Текст] : у 5 т. – Київ : Наукова думка, 2005. – Т. 4, кн. 2 : Українська культура другої половини XIX століття / М. П. Бондар [та ін.] ; гол. ред. Г. А. Скрипник, 2005. – 1292, [4] с.
15. Завжди сучасний Кобзар : новітні шевченкознавчі студії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://libonu.od.ua/ua/Virtgalery/shevchenko4> (дата обращения 03.09.2014). – Загл. з екрана.
16. *Закіпна Г. В.* Перший український друкар Одеси [Текст] / Г. В. Закіпна // Дім князя Гагаріна : зб. наук. ст. і публікацій / Одеський літературний музей. – Одеса : ЗАТ «Пласке», 2004. – Вип. 3, ч. 1. – 264 с. : іл.
17. *Заряно Н. С.* Воспоминания Н. И. Усковой о Т. Г. Шевченке. [Текст] / Н. С. Заряно ; с прим. М. К. Чалого // Киевская старина. – 1889. – Т. 24, Февраль. – С. 297-313.
18. Заслання (Орська фортеця – Аральська експедиція – Оренбург. 1847-1850) [Текст] // Т. Г. Шевченко. Біографія. – Київ : Наукова думка, 1984. – С. 198-259.

19. Краткая литературная энциклопедия [Текст] : [в 9 т.] / ред. А. А. Сурков. – М. : Изд-во «Советская энциклопедия», 1964. – Т. 2 : Гаврилюк – Зюльфиргар Ширвани. – 1056 стб., 8 л. ил.
20. Мейзерська Т. С. Про українську книгу і іменні фонди НБ ОДУ [Текст] / Т. С. Мейзерська, В. М. Хмарський // Українська книга в іменних фондах Наукової бібліотеки Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова : бібліогр. покажчик / упоряд. : Є. Савельєва, О. Полєвщикова, І. Щепельська ; відп. ред. В. Сминтина ; наук. ред., авт. вступ. ст. : Т. Мейзерська, В. Хмарський ; бібліогр. ред. : М. Подрезова, В. Самодурова. – Одеса : Астропринт, 1999. – С. 6-16.
21. Музичко О. С. Українське бібліографічне товариство в Одесі (1925-1930): ініціатива інтелігенції, жертва влади [Текст] / Олександр Євгенович Музичко // Інтелігенція і влада. – 2011. – Вип. 23 : Історія. – С. 84-89.
22. Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова [Текст] : історичний нарис : до 185-річчя заснування / відп. ред. В. А. Сминтина, заст. відп. ред. М. О. Подрезова. – Одеса : Астропринт, 2002. – 248 с., 10 арк. кол. іл.
23. Неизвестный М. И. Туган-Барановский [Текст] : сб. материалов / отв. ред.: Л. Д. Широкоград, А. Л. Дмитриев. – СПб. : Нестор-История, 2008. – 284 с.
24. Ноткина О. Ю. Благотворительность в Одессе с 1895 г. по 1916 г. [Текст] / О. Ю. Ноткина, В. С. Фельдман // Архив В. С. Фельдмана и О. Ю. Ноткиной. – Картон 4. № 9. Л. 88.
25. Общества педагогические и просветительные [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ped.vslava.ru/1247.html> (дата обращения 03.09.2014). – Загл. с экрана.
26. Одеські історики : енциклопедичне видання. Т. 1 : Початок ХІХ – середина ХХ ст. [Текст] / відп. ред. В. А. Савченко ; Асоціація Європейської культури ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – 480 с.
27. Ольминский М. С. Из эпохи «Звезды» и «Правды» (статьи 1911-1914 гг.) [Текст] / Михаил Степанович Ольминский. – М. : Гос. изд-во полит. лит-ры, 1956. – 166 с.
28. Оренбургская шевченковская энциклопедия [Электронный ресурс] : Тюрьма. Солдатчина. Ссылка : энциклопедия ул.igent лет, 1847-1858 / авт. и сост. Л. Н. Большаков. – Оренбург : Димур, 1997. – 511, [2] с., [12] л. цв. ил., портр. – Режим доступа: <http://kraeved.opck.org/biblioteka/enciklopedii/ose/u.php> (дата обращения 03.09.2014). – Загл. с экрана.
29. Осадчук В. Имена в истории : Великий Кобзарь [Электронный ресурс] / Валентина Осадчук // Приднестровье. – 2009. – 14 марта. – Режим доступа: <http://www.pridnestrovie-daily.net/gazeta/articles/view.aspx?ArticleID=12893> (дата обращения 03.09.2014). – Загл. с экрана.
30. Памятная книжка (адрес-календарь) Херсонской губернии за 1901 год [Текст] / сост. Херсонским Губернским Правлением. – Херсон : тип. Херсонского Губернского Правления, 1901. – XXXIX, [1], 32, [2] с.
31. Плесская-Зебольд Э. Г. Одесские немцы, 1803-1920 [Текст] / Э. Г. Плесская-Зебольд ; Ин-т германских и восточноевропейских исследований. – Одесса : «ТЭС», 1999. – 520 с. : ил.
32. Писарькова Л. Ф. Московская Городская Дума, 1863-1917 [Текст] / Л. Ф. Писарькова. – М. : «Мосгорархив», 1998. – 567 с.
33. Півторак Г. П. Ярижка [Текст] / Г. П. Півторак // Українська мова : енциклопедія / ред. кол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – Київ : вид-во «Укр. енциклопедія», 2004. – С. 813-814.
34. Поліщук В. Гоголезнавчі студії Павла Филиповича [Текст] / Володимир Поліщук // Вісн. Черкаського ун-ту. Серія : Філол. науки. – 2009. – Вип. 158. – С. 45-56.
35. Савельєва Є. В. Бібліотека професора Б. О. Лупанова у фондах Наукової бібліотеки Одеського університету [Текст] / Є. В. Савельєва // Іменні колекції професорів Одеського (Новоросійського) університету в Науковій бібліотеці ОНУ – національне надбання держави : матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25-26 квітня 2000 р.) / відп. ред. В. А. Сминтина. – Одеса : Астропринт, 2001. – С. 11-13.
36. Савельєва Є. В. Драматургічний фонд Наукової бібліотеки Одеського університету (іменний фонд М. В. Терещенка) [Текст] / Є. В. Савельєва // Побратими Українського Театру Корифеїв (Марко Кропивницький, Іван Карпенко-Карий, Михайло Старицький) : тези доп. та повідомлень регіональної науково-творчої конф. (м. Одеса, 14-16 груд. 1990 р.). – Одеса, 1990. – С. 51-54.
37. У просторі Шевченкової творчості [Электронный ресурс] : [виртуальна виставка на офіційному сайті НБ ОНУ]. – Режим доступа: <http://libonu.od.ua/ua/Virtgalery/shevchenko1> (дата обращения 03.09.2014). – Загл. с экрана.
38. Федір Євстафійович Петрунь (1894-1963): історик та географ (до 120-річчя з дня народження) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lib.onu.edu.ua/ua/Virtgalery/petrun> (дата обращения 03.09.2014). – Загл. с экрана.

Поступила 20.08.2014 г.

Приложение

1. Малороссийский сборник повестей, сцен, рассказов и водевилей известных малороссийских писателей. – [Изд. 2]. – Москва : Ар[енд]. типо-литография Яковлевой А. П. Поплавский (Покровка, дом Сиротининых), 1899. – 381, [3] с., портр. – Пров.: **М. В. Терещенко** [штампы на форзаце, тит. л., с. 64, 126, 293, 310, 322]; **145805** [штамп инв. номера Главной б-ки высшей шк. на предпослед. с.]; **Библиотека Новороссийского Университета** [штамп на об. тит. л., на предпослед. с.]; **1948** [штамп года инв. на предпослед. с.]. Подчеркивания карандашом (возможно М. В. Терещенко) (*Терещенко/35*).
2. Шевченко Т. Г. Назар Стодоля : малоросійська дія / Т. Г. Шевченко. – Одесса : тип. Е. И. Фесенко (Ришельевская ул., соб. д. № 47), 1889. – 64 с. – Пров.: **М. Терещенко** [запись влад. на тит. л.]; **М. В. Терещенко** [штампы на тит. л., с. 3, 64]; **145820** [штамп инв. номера Главной б-ки высшей шк. на предпослед. с., перечёркн.], **Библиотека Новороссийского университета** [штамп на послед. с.], **1948** [штамп года инв. на предпослед. с.]. Подчеркивания карандашом (возможно М. В. Терещенко). – Влад. конвюлот. Припл. к. : Велисовский А. Бувальщина, або На чужий коровай очей не порывай : жарт в одній дії. – Киев : изд. книгопродавца С. И. Гомолинского, 1888. (*Терещенко/50*).
3. Кранихфельд В. П. Т. Г. Шевченко певец Украины : критико-биографический очерк : [1861-1911] / В. П. Кранихфельд. – СПб. : изд. «Нов. журнал для всех» [Паровая тип. Л. В. Гутмана], 1911. – 95, [5] с. – Пров.: **Б. Лупанов** [запись влад. на с. 5], **Наукова бібліотека Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова** [штампы на об. тит. л., с. 17, [2]] (*Лупанов/496*).
4. Шевченко Т. Г. Т. Г. Шевченко. Его жизнь и поэзия (К 100 летн. юбилею со дня рожд. поэта) / Т. Г. Шевченко. – Изд. в пользу Одесского педагогического о-ва взаимопомощи. – [Одесса : тип. Акционерного Южно-русского Общества Печатного Дела, 1914]. – 79, [3] с., 3 л. ил. – Пров.: **Б. Лупанов** [запись влад. на тит. л.], **Наукова бібліотека Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова** [штампы на об. тит. л., с. 17, 64, предпослед. с.] (*Лупанов/519*).
5. Слабченко М. Є. До історії відношень між П. О. Кулішем та Т. Г. Шевченком / М. Є. Слабченко. – [Харьков : тип. «Печатное дело», 1909]. – С. 557-559. – Отд. отт. из кн. «Сборник харьковского историко-филологического общества», 1909, т. XVIII. (*Петрунь/3738*).
6. Возняк М. С. Спогади Агати Ускової про Тараса Шевченка / М. С. Возняк. – [К. : Держвидав, 1926]. – С. 168-173. – Отд. отт. из кн. «Записки Українського наукового товариства в Києві», 1926, т. 21. (*Петрунь/3560*).
7. В 69 роковини Т. Шевченка / М. Возняк ; [и др.]. – [К. : б. и., 1930]. – С. 66-137. – Отд. отт. из журн. «Україна», 1930, № 3-4. (*Петрунь/3748*).
8. Гермайзе Й. Ю. З минулого Шевченкового села / Й. Ю. Гермайзе. – [К., 1926] – С. 54-61. – Отд. отт. из кн. «Записки Київського Інституту Народної Освіти (КІНО)», 1926, т. 1. – Пров.: **Дар Ф. Е. Петруня** [штампы на с. 54, 61] (*Петрунь/3090*).

Г. В. Великодна,

головний бібліотекар Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
Тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**ШЕВЧЕНКІАНА В КНИЖКОВИХ КОЛЕКЦІЯХ НАУКОВОЇ
БІБЛІОТЕКИ ОНУ: ІМЕННІ ФОНДИ М. В. ТЕРЕЩЕНКА,
Б. О. ЛУПАНОВА, Ф. Є. ПЕТРУНЯ**

Анотація

Стаття приурочена до 200-річного ювілею Тараса Григоровича Шевченка і присвячена вивченню Шевченкіани в іменних фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Проаналізовані публікації видань творів Кобзаря, а також література про Т. Шевченка в книжкових колекціях М. В. Терещенка, Б. О. Лупанова і Ф. Є. Петруня.

Ключові слова: Шевченкіана, іменні фонди, фонд М. В. Терещенка, фонд Б. О. Лупанова, фонд Ф. Є. Петруня, Наукова бібліотека.

A. V. Velikodnaya,

Chiefe Librarian of the Scientific Library
Odesa I. I. Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odesa, 65082, Ukraine
Tel. (0482) 34 80 11
e-mail: library@onu.edu.ua

**SHEVCHENKIANA IN PRIVATE BOOK OF THE COLLECTIONS
SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESA NATIONAL UNIVERSITY:
OF COLLECTIONS M. V. TERESHCHENKO, B. A. LUPANOV,
F. E. PETRUN**

Summary

The article is dedicated to 200th anniversary of birth of the great Ukrainian poet, writer, artist and thinker T. H. Shevchenko. The purpose of the paper is to study Shevchenkiana from special collections of the Scientific Library of the Odesa I. I. Mechnikov National University. The author used historical, bibliographical and systematic methods for accumulation of facts, its systematization and theoretical processing. Shevchenkiana of the Rare Books and Manuscripts Department of the Scientific Library of the ONU is represented in M. V. Tereschenko, B. O. Lupanov and F. E. Petrun special collections. Rare and valuable books and article reprints with different thematic focuses belong to these collections. The article deals with: 1) editions of the end 19th century from M. V. Tereschenko special collection; 2) editions of the beginning of 20th century on life and works by the prominent poet from B. O. Lupanov special collection; 3) editions of the first quarter of 20th century from F. E. Petrun special collection which discover relations between Ukrainian writers

(T. H. Shevchenko and P. A. Kulish), the history of Shevchenko's village as well as memories about Kobzar's exile. University copies of editions contains valuable provenance: stamps, autographs by owners etc. The finding results may be useful for philologists, historians and bibliographers and promote study of history, literature and culture of Ukraine. Analyzed books tell about keen interest of M. V. Tereshchenko, B. O. Lupanov and F. E. Petrun to Ukrainian culture so as T. Shevchenko is its part. University Shevchenkiana from special collections contains important sources for studying personality of T. H. Shevchenko as well as historical, geographical and local lore materials for studying of the Ukrainian literature and history.

Keywords: Shevchenkiana, special collections, M. V. Tereshchenko special collection, B. O. Lupanov special collection, F. E. Petrun special collection, Scientific Library

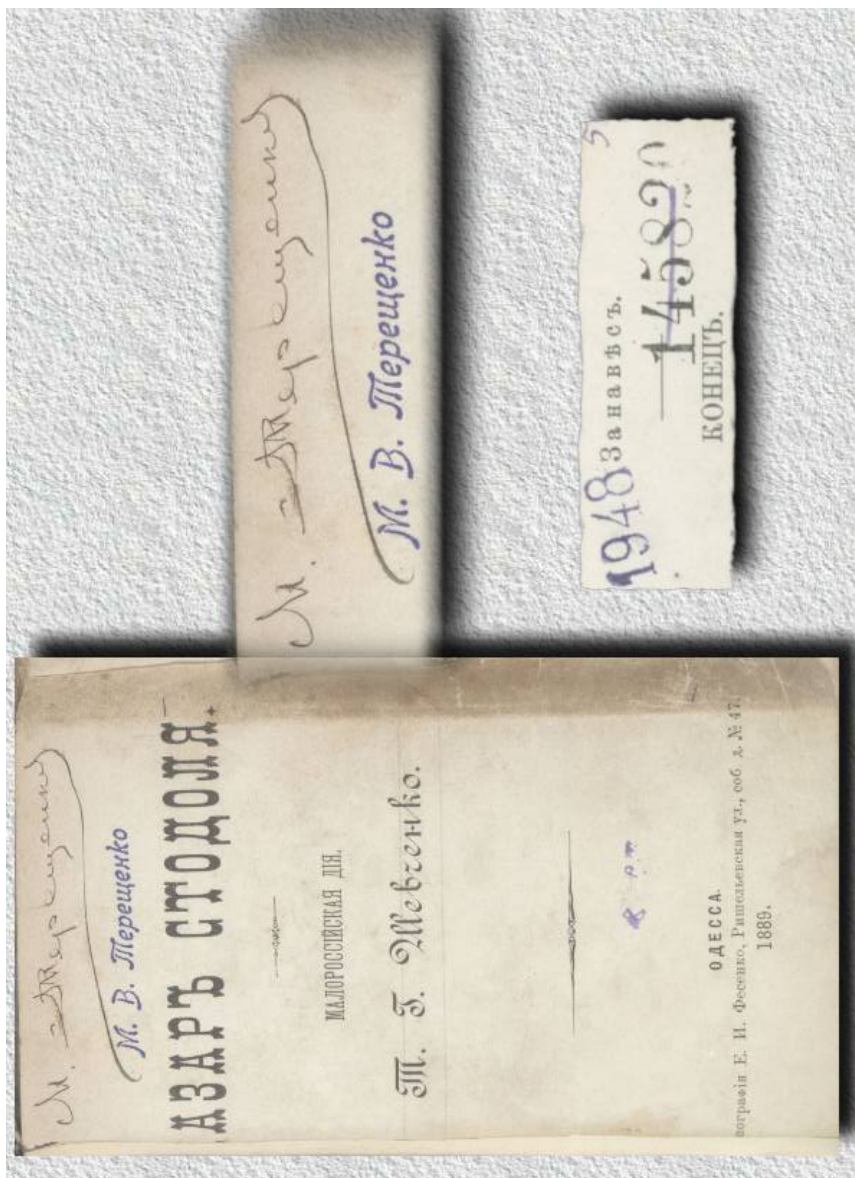
References

- [1] *Inventarnyy katalog Glavnoy Biblioteki Vysshey shkoly g. Odessy s 15 iyunya 1920 goda (katalog no XII) [Inventory catalogue of the Principal Library of the Higher School of Odesa from 15th of June of 1920].* 175 p.
- [2] *Akademik Mykhailo Yelyseiovych Slabchenko : naukova spadshchyna i zhyttievyi shliakh [Academician Mykhailo Yelyseiovych Slabchenko : scientific heritage and course of life].* Odesa, 1995, 124 p.
- [3] Aladyshkyn Y. V. *Anarkho-individualizm v srede otechestvennoy inteligentsii vtoroy poloviny XIX pervoy dekadyy XX veka : na materialakh gg. Moskva i Sankt-Peterburg. Avtoref. dis. kand. ist. nauk [Anarchical individualism in domestic intelligentsia surroundings of the second half of 19th – first quarter of 20th centuries].* Ivanovo, 2006, 22 p.
- [4] Aleksandrov R. *Vizitnyye kartochki Odessy [Visiting cards of Odesa]. Derybasovskaya-Rishelevskaya,* 2010, no. 43, pp. 46-54.
- [5] *Alfavitnyy ukazatel adresov zhyteley g. Moskvy i yeyo prigorodov [An alphabetical address book of the citizens of Moscow and its suburbia].* Moscow, 1901, 525 p.
- [6] *Alfavitnyy ukazatel adresov zhyteley g. Moskvy y ee pryhorodov [An alphabetical address book of the citizens of Moscow and its suburbia].* Moscow, 1917, 571 p.
- [7] **Ambroz Yu. A. Imennaya knizhnaya kolleksiya F. E. Petrunya i istoriya yeye formirovaniya [F. E. Petrun special book collection and the history of its collecting]. Imenni koleksii profesoriv Odeskoho (Novorosiiskoho) universytetu v Naukovii bibliotetsi ONU – natsionalne nadbannia derzhavy : materialy naukovy-praktychnoi konferentsii [Special collections of the professors of Odesa (Novorosiiski) University in the Scientific Library of the ONU – state national heritage: materials of scientific and practical conference].** Odesa, 2001, pp. 13-17.
- [8] Bilokin S. I. *Represovani shevchenkoznavtsi [Repressed specialists in Shevchenko studies]. Mizhnarodna naukovy-praktychna konferentsiia, prysviachena 85-richchuu Literaturno-memorialnoho budynku-muzeiu Tarasa Shevchenka. [International scientific and practical conference devoted to 85th anniversary of Literary Memorial Taras Shevchenko's House Museum]* Kiev, 2013, pp. 17-36.
- [9] Bokhanov A. N. *Delovaya elita Rossii 1914 g. [The business elite of Russia of 1914].* Moscow, 1994, 272 p.
- [10] Buryak L. I. *Ukrainska feminolohiia v istoriografichnomu protsesi druhoi polovyny XIX – pershoi tretyny XX st. Avtoref. dys. d-ra ist. nauk [Ukrainian feminology in historiographic process of the second half of 19th – the first third of 20th centuries: abstract of doctor of science dissertation].* Kiev, 2011, 30 p.
- [11] *Vospominaniya o Tarase Shevchenko [Memoirs about Taras Shevchenko].* Kiev, 1988, 606 p.
- [12] *Vsya Odessa : adresnaya i spravochnaya kniga vseyy Odessy s otdelom Odesskiy uyezd na 1914 g. [All Odesa: address directory of all Odesa with the part Odesa uyezd for 1914].* Odesa, 1914, [4], 64, XXVIII, 188, [2], VI, 319, [3], 487, [1] p., 424 col., 116, 3-16, [4] p.
- [13] Zhukovskiy A. I. *Mykhailo Hrushevskiy i zhurnal «Ukraina» [Mykhailo Hrushevskiy and magazine “Ukraine”].* *Ukrainskyi istoryk*, 1986, no. 1-2, pp. 5-20.
- [14] *Istoriia ukrayinskoï kultury [The history of Ukrainian culture].* Kyiv, 2005, vol. 4 : Ukrainian culture second half of the 19th century, pp. 4.
- [15] *Zavzhdy suchasnyi Kobzar : novitni shevchenkoznavchi studii [Forever modern Kobzar: contemporary studies on Shevchenko].* Available at: <http://libonu.od.ua/ua/Virtgalery/shevchenko4> (accessed on 3 September 2014).
- [16] Zakipna H. V. *Pershyi ukrayinskyi drukar Odessy [The first Ukrainian printer in Odesa]. Dim knyazia Haharina.* Odesa, 2004, no. 3, p. I, 264 p., ill.

- [17] Zaryanko N. S. Vospominaniya N. Y. Uskovoy o T. H. Shevchenke. [Memoirs about T. H. Shevchenko of N. I. Uskova. With commentaries by M. K. Chalyy]. *Kyevskaya staryna*. Kiev, 1889, vol. 24, pp. 297-313.
- [18] Zaslannia (Orska fortetsia – Aralska ekspedytsiia – Orenburh. 1847-1850) [Exile. Orsk fortress – Aral expedition – Orenburg]. *T. H. Shevchenko. Biografiia*. [T. H. Shevchenko. Biography]. Kyiv, 1984, pp. 198-259.
- [19] *Kratkaya literaturnaya entsiklopediya* [The short literary encyclopedia]. Moscow, 1964, vol. 2, 1056 col., 8 p.
- [20] Meyzerska T. S. Pro ukrainsku knyhu i imenni fondy NB ODU [About Ukrainian book and special collections of the SL of the OSU]. *Ukrainska knyha v imennykh fondakh Naukovoï biblioteki Odeskoho derzhavnoho universytetu im. I. I. Mechnykova : bibliografichni pokazhchyk*. [Ukrainian book in the special collections of the Scientific Library of the Odesa I. I. Mechnikov National University]. Odesa, 1999, pp. 6-16.
- [21] Muzychko O. Ye. Ukrainske bibliografichne tovarystvo v Odesi (1925-1930) : initsiatyva intelihentsii, zhertva vlady [The Ukrainian bibliographic society in Odesa (1925-1930): initiative of intelegentsia, victim of regime]. *Intelihentsiia i vlada*, 2011, no. 23, pp. 84-89.
- [22] *Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu im. I. I. Mechnykova : istorychni narys : do 185-richchia zasnuvannia* [The Scientific Library of the Odesa I. I. Mechnikov National University : historical sketch : to 185th anniversary of founding]. Odesa, 2002, 248 p., 10 p. ill.
- [23] *Neizvestniy M. I. Tugan-Baranovskiy* [Unknown M. I. Tugan-Baranovskiy]. St. Petersburg, 2008, 284 p.
- [24] Notkina O. Yu., Feldman V. S. Blagotvoritelnost v Odesse s 1895 g. po 1916 g. [Charity in Odesa from 1895 till 1916]. *Arkhiv V. S. Feldmana I. O. Yu. Notkinoy* [Scientific library of Odesa I. I. Mechnikov National University. V. S. Feldman's and O. Yu. Notkina arkhiv], K. 4, no 9, p. 88.
- [25] *Obshchestva pedagogicheskoye i prosvetitelniye* [Pedagogic and educational societies]. Available at: <http://www.ped.vslor.ru/1247.html> (accessed on 3 September 2014).
- [26] *Odeski istoryky. T. 1 (pochatok XIX – seredyna XX st.)* [Historians of Odesa. T. 1 (the beginning of 19th – middle of 20th centuries)]. Odesa, 2009, 480 p.
- [27] Olminskiy M. S. *Iz epokhi «Zvezdy» i «Pravdy» (stati 1911-1914 gg.)* [From the epoch of “Zvezda” and “Pravda”]. Moscow, 1956, 166 p.
- [28] Bolshakov L. N. *Orenburgskaya shevchenkovskaya entsyklopediya : Tyurma. Soldatchina. Ssylka : entsyklopediya odinadtsati let, 1847-1858*, [Orenburg Shevchenko encyclopedia : Prison. Recrutement. Exile : encyclopedia of eleven years]. Orenburg, 1997, 511, [2] p., [12] p. Available at: <http://kraeved.opck.org/biblioteka/enciklopedii/ose/u.php> (accessed on 3 September 2014).
- [29] Osadchuk V. *Imena v istorii : Velykyi Kobzar* [Names in the history: Great Kobzar]. Prydnestrove. 2009. Available at: <http://www.pridnestrovie-daily.net/gazeta/articles/view.aspx?ArticleID=12893> (accessed on 3 September 2014).
- [30] *Pamyatnaya knizhka (adres-kalendar) Khersonskoy gubernii za 1901 god* [Memorandum-book and calendar of Kherson guberniya for 1901]. Kherson, 1901, XXXIX, [1], 32, [2] p.
- [31] Plesskaya-Zebold E. H. *Odesskie nemtsy, 1803-1920* [Odesa Germans]. Odesa, 1999, 520 p.
- [32] Pysarkova L. F. *Moskovskaya Horodskaya Duma, 1863-1917* [Moscow Municipal Duma, 1863-1917]. Moscow, 1998, 567 p.
- [33] Pivtorak H. P. Yaryzhka [Yaryzhka]. *Ukrainska mova*. Kyiv, 2004, pp. 813-814.
- [34] Polishchuk V. Hoholeznavchi studii Pavla Fylypovycha [Gogol studies by Pavlo Fylypovych]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya Filolohichni Nauky*, 2009, no. 158, pp. 45-56.
- [35] Savelieva Ye. V. Biblioteka profesora B. O. Lupanova u fondakh Naukovoï biblioteki Odeskoho universytetu [Professor B. O. Lupanov's book collection in the stacks of the Scientific Library of Odesa University]. *Imenni kolektzii profesoriv Odeskoho (Novorosiiskoho) universytetu v Naukovii bibliotetsi ONU – natsionalne nadbannia derzhavy : materialy naukovo-praktychnoi konferentsii* [Special collections of the professors of Odesa (Novorosiiski) University in the Scientific Library of the ONU – state national heritage: materials of scientific and practical conference]. Odesa, 2001, pp. 11-13.
- [36] Savelieva Ye. V. Dramaturhichniy fond Naukovoï biblioteki Odeskoho universytetu (imennyi fond M. V. Tereshchenka) [Collection of dramaturgic editions in the Scientific Library of Odesa University (M. V. Tereshchenko's special collection)]. *Pobratymy Ukrayinskoho Teatru Koryfeiv (Marko Kropyvnytskyi, Ivan Karpenko-Karyi, Mykhailo Starytskyi)* [Chums of Ukrainian coryphaeus theatre]. Odesa, 1990, pp. 51-54.
- [37] *U prostori Shevchenkovoyi tvorchosti* [In the space of Shevchenko's talent]. Available at: <http://libonu.od.ua/ua/Virtgalery/shevchenko1> (accessed on 3 September 2014).
- [38] *Fedir Yevstafiyovych Petrun (1894-1963) : istoryk ta heohraf (do 120-richchya z dnya narodzhennya)* [Fedir Yevstafiyovych Petrun (1894-1963) : historian and geographer]. Available at: <http://lib.onu.edu.ua/ua/Virtgalery/petrun> (accessed on 3 September 2014).

Ил. 1. Титульный лист издания «Малоросійский сборник повестей, сцен, рассказов и водевилей известных малоросійских писателей» (Москва, 1899) с фрагментами произведений Т. Шевченко. Штамп М. В. Терещенко; инвентарный номер.

Ил. 2. Титульный лист издания «Назар Стодоля» Т. Г. Шевченко (Одесса, 1889). Автограф и штамп М. В. Терещенко; инвентарный номер.

Ил. 3. Титульные листы изданий из фонда Б. А. Лупанова. Автограф владельца.

Ил. 4. Страницы оттисков статей из фонда Ф. Е. Петруня. Автограф и дарственный штамп владельца.

УДК 821.161.2-14Шевченко:02(477.74-21)

О. Л. Ляшенко,

головний бібліотекар Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, Одеса, 65082, Україна
тел. (0482) 34-80-11
e-mail: library@onu.edu.ua

ВІД БЕРЕГІВ НЕВИ ДО ЧОРНОМОРСЬКОГО УЗБЕРЕЖЖЯ: МАНДРІВКА ПЕТЕРБУРЗЬКОГО «ВАРНАКА» ОДЕСЬКИМИ КНИГОЗБІРНЯМИ

У статті подано характеристику та історію побутування примірника видання поеми Т. Шевченка «Варнак» із серії «Ілюстрована Шевченківська бібліотека», що в різний час входив до зібрань приватних колекціонерів та офіційних установ м. Одеси.

Ключові слова: провенієнції, Олександр Кожин, ієромонах Микита, Одеська українська національна книгозбірня, Богдан Єлисейович Волянський, Українська державна бібліотека ім. Шевченка в Одесі.

Тарас Григорович Шевченко – зі слів Є. Маланюка «той, ким зайнялось та запалало» – давно став одним із символів української культури. Важко переоцінити роль Шевченкової спадщини в розвитку не тільки естетичної, а й соціальної і національної свідомості українського народу. Цього року Україна святкує 200-літній ювілей з дня народження Великого Кобзаря. Слід зазначити, що комеморативні практики, пов'язані з шевченківськими ювілеями та роковинами, часто виростали в справжні культурні події і безумовно спричиняли сплеск різнобічного зацікавлення довкола постаті митця та його творчого доробку. З подібним сплеском пов'язані пам'ятні заходи на честь п'ятдесятих роковин з дня смерті поета в 1911 р., у тому числі нові видання його творів. Серед них знаменним є вихід цілої серії – «Ілюстрована Шевченківська бібліотека», виданої в Петербурзі за редакцією В. І. Яковенка. Примірники серійних видань із зібрання Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова привернули до себе увагу під час підготовки виставки «У просторі Шевченкової творчості – завжди сучасний Кобзар». Для розширення історичного тла, на якому було видано згадану серію, звернімося коротко до подій відзначення 50-х роковин смерті Т. Г. Шевченка в 1911 р. на території Російської імперії.

Незважаючи на тиск, який застосовувала влада, у багатьох містах та селах України все ж таки намагалися відправляти панахиди, виголошувати промови та влаштовувати у вузькому колі вечори, присвячені пам'яті Кобзаря. Були успішні спроби й велелюдних святкувань, що проходили в Харкові, Кам'янці-

Подільському, Черкасах, Каневі, Умані, Смілі та в інших містах та містечках, селах України і за її межами [13, с. 321; 19, с. 227]. Прикрим епізодом є фактичний провал гідного вшанування пам'яті Т. Шевченка в Києві. Відзначення 50-ї річниці від дня смерті Шевченка мало відбутися в київській опері, однак «програму того вшанування було обмежено (перше всього заборонено приїзд галицьких гостей), а через те «Український Клуб» зрікся святкування зовсім. Внаслідок того зреклося всякого урочистого пошанування Кобзареві пам'яті й київське «Наукове Товариство». [...] Отже, відбулася тільки панахида, замовлена «Українським Клубом», дуже урочиста, в Софійському соборі, з гарними хорами. Більше в Києві не було в 50-ті роковини смерті Кобзареві – ніде нічого! Кобзаря спом'янули тільки «яко раба Божого Тараса» [цит. за 17, с. 65]. Власне, заборона була пов'язана з політичним протистоянням: київські монархісти (члени Київського клубу російських націоналістів) виступали проти відзначення роковин Т. Шевченка, оскільки вбачали в постаті поета символ «українського сепаратизму» та борця за виділення «малоросів» з «великого російського народу». Підтримка відзначення роковин поета з боку європейських і польських громадських діячів була в очах монархістів доказом антиросійської змови «сепаратистів», євреїв та поляків. Місцева адміністрація під впливом правої преси розглядала майбутні врочистості з приводу роковин Т. Шевченка як антиросійську демонстрацію [3, с. 24]. Окрім того, ідеолог клубу А. Савенко в пресі називав Шевченка другорядним поетом, який писав на місцевому діалекті, тому ставити пам'ятник такому поетові, не маючи в Києві пам'ятників княгині Ользі, Ярославу Мудрому та Володимирі Мономаху, означало б не що інше, як демонстрацію ідей українофільства серед найширших мас громадськості [1, с. 398]. Після бесіди київського губернатора О. Гірса з М. Лисенком у січні 1911 р. про небажаність відзначення роковин поета, організаційний комітет оголосив про скасування заходів, щоб не викликати нових репресій. Київський губернатор у записці київському генерал-губернатору оцінив власні зусилля щодо зриву відзначення роковин смерті Т. Шевченка як «своєчасно прийняті адміністрацією заходи» [3, с. 24].

Не зустрівши подібних ускладнень, заходи з вшанування пам'яті поета в 1911 р. в Москві та в Петербурзі відбулися на надзвичайно високому рівні. Член української петербурзької громади М. Славінський твердить, що «зробити те все стало можливим не тільки тому, що за це взяли відповідні люди, але й головно тому, що то був час, коли українська проблема встала на увесь зріст перед очима цілого російського громадянства, викликаючи в різних його верствах різні почуття: де в кого жах чи недовірливість, де в кого, однак, і співчуття, і бажання можливої співпраці. Спричинилися до того, – вкажемо лише деякі факти, – перша й друга Державні Думи з їх численними українськими фракціями, Євангелія українською мовою, видана св. Синодом, меморандум Санкт-Петербурзької Академії наук про самостійність української мови, поява українських політичних партій і численної української преси, видання повного

«Кобзаря» і т. ін.» [22, с. 634]. У Шевченківські пам'ятні дні в Петербурзі було виголошено дві доповіді про Кобзаря – М. Ковалевським та М. Славінським – в залі історичного будинку петербурзького дворянства, що вміщувала до трьох тисяч людей. Але за кілька днів після проведення цих лекцій відбулася ще значніша подія – урочисте засідання членів Імператорської Академії наук, присвячене пам'яті великого українського поета. Отже, Академія наук офіційно святкувала дні українського Кобзаря. Академічна сенсація була підхоплена російською та іноземною пресою, і в більшості відгуки мали дуже сприятливий характер для українства [22, с. 636].

Петербурзька громада виявила не лише науковий інтерес до життєпису і мистецької спадщини Тараса Шевченка. 1911 р. позначений як рік сплеску видавничої діяльності, пов'язаної з публікацією творів поета. У Науковій бібліотеці Одеського національного університету зберігається цілий комплекс подібних видань. Особливу увагу серед них привертають вже згадувані книжки з серії «Ілюстрована Шевченківська бібліотека», що вийшли з типографії Ю. Ерліха. Видавцем серії виступив Валентин Іванович Яковенко (1859-1915) – російський публіцист, літератор, земський статистик, перекладач. Він народився в містечку Шишаки Полтавської губернії в родині військового. Деякий час навчався в Брестській гімназії, про що свідчать поліцейські формуляри. Але у зв'язку з напруженістю ситуації середини шістдесятих років XIX ст. у тій місцевості, Валентин був переведений до Бельської гімназії Седлецької губернії за місцем служби батька. Після її закінчення юнак вступив до Московського технічного училища, звідки його було відраховано за несплату. Пізніше Валентин Яковенко навчався в Петербурзькій Медико-хірургічній академії. Однак взимку 1879 року, помічений на студентській сходці з номером газети «Земля і воля», був заарештований та висланий до Архангельської губернії під гласний контроль. Повернувшись через рік з заслання, одружився з Клавдією Мурашкінцевою в Москві. Швидко знову був заарештований – на цей раз за участь в організації «Чорний переділ». З початку 1880-х рр. почав займатися статистикою, оселився з родиною в Твері. У 1893 р. був запрошений завідувати статистичним управлінням до Смоленської губернії, але дуже швидко переїхав до Петербургу й продовжив заняття статистикою там [4, с. 20; 21, с. 405]. Паралельно був співробітником кількох журналів: спочатку «Російських відомостей» (Русских ведомостей) та «Вітчизняних записок» (Отечественных записок), потім – «Північного вісника» (Северного вестника). Знайомство Валентина Івановича з видавцем Флорентієм Федоровичем Павленковим відбулося в Петербурзі на початку 1890-х рр. Пізніше воно переросло в тісне співробітництво, а згодом – в міцну дружбу. Павленков почав видавати біографічну серію «Життя чудових людей» (Жизнь замечательных людей) з 1890 р. З-під пера В. Яковенка до неї увійшли сім життєписів, серед них і біографія Т. Г. Шевченка [30]. Вже після смерті Флорентія Федоровича в 1900 році, згідно до його заповіту, Валентин Іванович зайнявся устроєм безкоштовних бібліотек та читалень в селах. Усього

в 1901-1911 рр. завдяки безпосереднім зусиллям В. Яковенка було відкрито дві тисячі (!) безкоштовних бібліотек-читалень [4, с. 20].

До серії «Ілюстрована Шевченківська бібліотека» увійшло 24 видання. Десять з них включає університетська Шевченкіана: «Причинна» (№ 1), «Тополя» (№ 3), «Утоплена» (№ 6), «Єретик або Іван Гус» (№ 9), «Невольник» (№ 10), «Княжна» (№ 13), «Варнак» (№ 15), «Марина» (№ 17), «Тарасова ніч. Іван Підкова. Перебендя» (№ 20), «Русалка. Як би тобі довелося» (№ 21). Кожна книга містить портрет Т. Г. Шевченка, а також один або два малюнка, пов'язані з сюжетом уміщеного в ній твору. На особливу увагу заслуговує примірник видання поеми «Варнак» [28] – на обкладинці та титульному аркуші містяться власницький запис: «Разуменко», дарчі записи: «Ялинка дарує напам'ять Єромонах **Микита 30/XII-918**» і «**7.V.27 Від Б. Волянського Gratis**» та штампи: «Одеська українська національна книгозбірня» і «Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка» (іл. 1). На жаль, атрибутувати особу власника, прихованого за прізвиськом Разуменко, наразі не вдалося. Однак припускаємо, що саме від нього книга з часом перейшла до ієромонаха Микити і Одеської української національної книгозбірні.

Сучасник ієромонаха Микити (світське ім'я Олександр Кожин) М. Костирко згадує, що той «як світла зірка пройшов над обрієм Одеси ... залишивши по собі глибоку пам'ять у серцях молоді, а також дорослих того часу» [9, с. 99]. За словами того ж М. Костирка, отець Микита народився на Слобожанщині, в Глухівському повіті. Одеський історик О. Музичко уточнює місце народження – м. Богучар теперішньої Воронезької області Російської Федерації [15, с. 484]. О. Кожин твердив, що в його жилах тече козацька кров, і це справді було помітно за його рухами та вчинками. В Одесі жив брат о. Микити Афанасій Кожин – керівник канцелярії Одеського комерційного училища. У 1915 або 1916 р. до його помешкання з фронту прибув «героїчний кавалерійський священник-чернець, що верхи на коні, з хрестом в руці, завжди летів попереду свого полку, мабуть, козацька кров не була спокійною під чернечою рясною» [9, с. 100]. Зовнішність ієромонаха Микити у своїх мемуарах описує В. Мошинський: «худе обличчя, обрамоване чорною бородою, чорне волосся із сивиною на скронях... Його очі горіли вогнем фанатика. Суворий аскет, тип ченця-аскета часів св. Антонія й Теодосія Печерських» [14, с. 1262]. В Одесі священник активно займався просвітницькою діяльністю. Отець Микита брав участь в організації різного роду вечорів, урочистих зібрань, сходин, вечірок, забав і т. ін. Вже пізніше, на допиті, о. Микита скаже, що ніколи не займався політичною діяльністю, однак «якщо хтось лаяв Україну, я її захищав» [15, с. 494; 16]. Громадську працю о. Микита поєднував зі священничим служінням. Церква, у якій о. Микита відправляв богослужіння, розташовувалась на вул. Жуковського, недалеко від Преображенської. Вона містилася на другому поверсі, не була просторою, але коли не могла вмістити молільників, то відчинялися широкі двері до сусідньої великої зали. На службах Божих, які ієромонах Микита провадив надзвичайно урочисто, захоплюючи парафіян своїми проповідями, церква зав-

жди була переповнена. Отець Микита одним з перших священників в Одесі долучився до лона Української Автокефальної Православної Церкви [9, с. 105].

Наприкінці 1917 р. отець Микита заснував Одеську українську національну книгозбірню, отримавши необхідні кошти від членів української громади міста [9, с. 100; 12, с. 49; 15, с. 490]. Зокрема участь в заснуванні книгозбірні брав Іван Митрофанович Луценко, до якої він віддав частину власної бібліотеки [6]. Частина книжок, що була набута ще до 1917 р. – це в більшості львівські видання, які потрапили до Одеси через грабунки у Львові російськими військами починаючи з 1914 р. [9, с. 101].

М. Костирко так описує вигляд бібліотеки, що знаходилася на вул. Ніжинській: «велика зала, колись вітальня, була заставлена столами, а на них – багато книжок, особливо підручників для середньої школи. Були там підручники з хемії, фізики, альгебри та інші... Книги в рідких випадках випозичалися додому, а повністю можна було користати з них тут же на місці. Для цього тут були й вигідні фотелі. Згодом книгозбірню перенесено до іншого приміщення, де було більше книжок, але вже без таких вигод для читачів». На початку 1918 р. влада забрала старе приміщення книгозбірні і її було перенесено на риг Княжеської та Кінної вулиць. Тепер вона розташовувалась у двох кімнатах позаду крамниці Українського споживчого товариства. За спогадами того ж Костирка в першій кімнаті було розташовано полиці з книжками, відділені дерев'яним параваником. Між полицями та параваником стояло ліжко о. Микити, що було одночасно його «помешканням». Це ліжко хлопці жартівливо звали «прокрустовим ложем» і коли випадково доводилось на нього сісти, відчувалося, що це було ліжко аскета [9, с. 101]. На примірнику видання «Тарасова ніч. Іван Підкова. Перебендя» з серії «Ілюстрована Шевченківська бібліотека» міститься штамп, що розповідає про ще одну адресу, за якою знаходився відділ Одеської української національної книгозбірні: «Відділ Книгозбірні Градоначальницька, 20» [29]. За цією адресою знаходилася одна з перших україномовних шкіл в Одесі [25, с. 568]. Цілком вірогідно, що при ній і існувала філія національної книгозбірні.

Як з'ясував О. Музичко, Одеська українська національна книгозбірня була відчинена щодня для читання книжок з 18.00, часописів – з 19.00. Зачинялася бібліотека о 22.00. Від 3 жовтня 1918 р. книжки видавались додому за платню, а в книгозбірні – безкоштовно. У бібліотеці було понад 5000 книг та часописів. Більше 200 громадян брали книжки додому. Від 1 грудня 1918 року книгозбірня почала давати книжки дітям додому, і понад 800 дітей різних національностей брали по дві й більше книжок. Від початку грудня 1918 р. до 29 квітня 1920 р. читачів-дітей було 8 тис., та дорослих – 1500. Засновник бібліотеки тішився: «Радісна енергія панує в книгозбірні, і се є найліпшим доказом, що діло це розвиватиметься й поширюватиметься» [цит. за 15, с. 491].

Однак Одеська українська національна книгозбірня стала явищем більшим, ніж звичайна бібліотека. Увійшовши сюди, можна було довідатись про останні новини міста та країни, як часто робили й місцева, і приїжджа публіка [14,

с. 871-872]. У приміщенні бібліотеки збиралась українська молодь, оскільки саме на контакти з молодими і «найменшими» був націлений керівник книгозбірні о. Микита. Так за спогадами В. Мошинського, у 1919 р. «чрезвычайка» провела заарештування членів товариства учнівської молоді «Зоря» у час його зборів у приміщенні Української національно книгозбірні. Було заарештовано понад 160 осіб – хлопців і дівчат, учнів середніх шкіл та дев'ять кооператорів [14, с. 1266]. У 1920 р., незважаючи на підтримку робітників, з якою до певного моменту рахувалася більшовицька влада, був кількаразово заарештований і сам отець Микита. Останній раз він провів у в'язниці біля трьох місяців, і вийшов звідти знищений до невпізнання. «Худий, вкритий струпом, голова оголена, а підростаюче волосся – цілком сиве» [9, с. 105]. Більшовики не наважилися розстріляти о. Микиту, бо ряса ченця і його величезна популярність на той час ще захищали його. На якийсь час отець Микита перетворився на букініста, влаштувавшись на Новому базарі, де купував і продавав книжки. Свою діяльність в Одесі він достеменно продовжував до 1927 р. Тоді він знову був заарештований за звинуваченням у створенні антибільшовицького гуртка. Слідчі не змогли довести цього факту, однак як соціально-небезпечну особу засудили до заслання на Соловки на 3 роки. Дослідникам невідомо як складалася його доля наступні 10 років, але 14 вересня 1937 р. його заарештували та засудили до розстрілу. 25 вересня 1937 р. вирок було виконано [9, с. 105; 15, с. 495].

Університетський примірник видання перебував в Одеській українській національній книгозбірні близько року. З дарчого напису ієромонаха Микити достеменно невідомо, хто саме дістав цю книгу на новий 1919 рік. Однак з подальших провенієнцій можна зробити висновок, що це був якщо не сам Богдан Єлисейович Волянський, то хтось зі знаменитої родини Комарових-Волянських.

Богдан Волянський народився 24 травня 1901 року в місті Одесі в сім'ї військового лікаря Єлисея Волянського, родом з Поділля, та доньки відомого письменника, бібліографа, критика, фольклориста, перекладача і лексикографа Михайла Комарова – Віри Комарової. Батько Богдана стрімко просувався у своїй медичній кар'єрі, захистив дисертацію на звання доктора медичних наук. Проте не переставали хвилювати медика і проблеми українства, національної культури. У галицьких виданнях Єлисей Волянський опублікував кілька своїх публіцистичних статей під псевдонімом Лесько Срібний [11, с. 7-8]. У Богдана були сестра Віра та брат Юрій. Дитинство хлопчика минуло в Криму: невдовзі після народження Богдана його батька перевели на роботу в місто Керч. Тут сім'я Волянських проживала до 1918 року, тобто майже до повноліття Богдана. В Керчі Богдан став гімназистом старших класів Керченської гімназії, в цей період свого навчання пристрасно захопився природознавством, що стало врешті справою всього його життя. Сестра Віра пише в листі до свого чоловіка: «Камиш-Бурун у мене пов'язаний з мисливськими оповідями Богдася, який їздив бродити в тих плавнях з рушницею. Йому було лише 16 років, і він мріяв стати орнітологом...» [2, с. 28].

У 1918 р. родина Волянських повернулася до Одеси, і Богдан продовжив своє навчання у Четвертій чоловічій гімназії (закінчив тут 8-й клас). Після цього він вступає до Одеського сільськогосподарського інституту (ОСГІ). Проте, провчився тут Богдан недовго (терміни не відомі, проте у кожному разі не більше одного року), оскільки через матеріальну скруту мусив кинути навчання і йти працювати, щоби допомогти батькові утримувати сім'ю [20]. Справа в тому, що відправивши родину з Керчі до родичів в Одесу, Єлисей Іванович був змушений якийсь час переховуватися в Києві, у друзів. В Одесі його, як лікаря «з колишніх» (у Першу світову війну він був начальником лазарету в генеральському званні), ніде не брали на роботу. Своє право на працевлаштування в медичному закладі йому треба було доводити за допомогою колег, які підтверджували, що він дійсно лікар [27].

У жовтні 1919 року, перебуваючи в Херсоні, Богдан Єлисейович був заарештований офіцерами контррозвідки Білої армії генерала Денікіна. Невдовзі після звільнення від арешту він повернувся до Одеси і два місяці працював у школі-клубі для місцевих робітників на Слобідці. Наступного 1920 року Богдан стає членом союзу «Робос». Цим союзом Богдан Єлисейович був мобілізований для участі в сумнозвісній продрозкладці в Балті. Очевидно, що ця роль його щонайменше не захоплювала, і вчений, не стримуючи своїх зоологічних захоплень, вивчав в Балті місцеву фауну. Після повернення з цього відрядження до Одеси Б. Волянський почав педагогічну практику. У жовтні 1920 р. він став викладачем природознавства і географії в Трудовій школі по вул. Градоначальницькій. Вже наступного 1921 року Волянський як делегат Одеської організації юних натуралістів їде до Москви для участі у Першому Всеросійському з'їзді юннатів. Це було початком розкриття науково-педагогічних здібностей Богдана.

Протягом наступних двох років – 1923-1925 – Богдан Волянський працював вихователем у «Першому дитячому містечку», як тоді називали в Одесі притулок для дітей-сиріт. Захоплення природознавством не полишає його і він створює у притулку науковий відділ з живим куточком, де утримує знайомих і незнайомих дітям тварин. Тут, за свідченням дослідників, Богдан Єлисейович розгорнув велику просвітницьку роботу з юнацтвом: з ними він здійснював екскурсії, невеликі експедиції і ознайомчі фауністичні виїзди [23]. У цей період одночасно з роботою в «Дитячому містечку» Богдан Волянський працював за сумісництвом в Одеському сільгоспінституті, навчання в якому він починав ще у 1918-1919 рр.

Військові справи і обов'язки не оминули вихователя-натураліста, і у 24 роки Богдан Єлисейович потрапив на військову службу до Червоної Армії. З жовтня 1925 р. до жовтня 1926 р. проходив навчання в полковій школі, по закінченні якої успішно склав іспити на звання командира взводу. 1927 року Б. Волянський вирішує питання зі своєю вищою освітою і складає екстерном іспити за програмою Біологічного факультету Одеського інституту народної освіти

(ІНО). Того ж 1927 року його зарахували до аспірантури при Одеській філії науково-дослідного Зоолого-біологічного інституту. Аспірантура тривала три роки, до 1930 р. включно. На жаль, тема аспірантського дослідження Богдана Волянського залишається невідомою.

Після закінчення аспірантури Богдан Єлисейович отримав звання доцента і продовжив роботу у цьому ж інституті на посаді завідувача Зоологічним музеєм. Проте вже з 1931 до 1937 р. Б. Волянський працює на посаді доцента і викладає навчальні дисципліни в Одеському сільгоспінституті.

У цей час трапилася друга після херсонського арешту 1919 р. неприємна пригода. У травні 1931 року Б. Волянського арештували співробітники ОГПУ. Арешт тривав чотири місяці – у вересні за спеціальною постановою співробітника ГПУ УРСР Вербицького його було звільнено [20, с. 10]. Наступного разу і востаннє Богдана Єлисейовича Волянського було заарештовано 24 грудня 1937 р. Родина довгий час вірила, що він живий і відбуває десь ув'язнення. Одного разу родичів відвідував навіть чоловік, що начебто сидів з Волянським у таборі. Однак коли в 1990-х рр. стали доступні архіви, його сестрі Вірі повідомили з Одеси, що Богдан Єлисейович був розстріляний 30 грудня 1937 р., менш ніж за тиждень після арешту [26].

Запис про дар Б. Волянського Українській державній бібліотеці ім. Шевченка датується благополучним для вченого 1927 роком – у цей час він саме склав екстерном іспити і, отримавши вищу освіту, вступив до аспірантури.

Українська державна бібліотека була заснована 1 липня 1920 р. згідно з постановою Одеської губполітосвіти. Жодного офіційного статуту бібліотеки не існувало, але було прийнято рішення, що вона збиратиме книжки, видані українською мовою незалежно від змісту, а також книги іноземними мовами, тематика яких з того чи іншого боку торкається території України. «Деякий час була думка збирати також всі видання, друковані на території України, незалежно від мови та змісту, але швидко цю думку було залишено». 10 жовтня 1920 р. УДБ в Одесі було відчинено для читачів [8, с. 76-77]. Ядром Української державної бібліотеки стала книгозбірня колишньої «Просвіти» та «Одеського українського клубу», а незабаром до цього ж приміщення перевели й бібліотеку М. Комарова. Пізніше до УДБ було приєднано бібліотеку «Робітничого клубу ім. Г. Михайличенка» (закрито у вересні 1920 р.), Українську книгарню В. Боровика та «Одеську українську національну книгозбірню». Книги з останньої були дуже цінною складовою фондів Української державної бібліотеки, бо доповнювали збірки М. Комарова та «Просвіти» виданнями останніх років [12, с. 49].

Українська державна бібліотека як центр культури міста консолідувала біля себе артистів, творчу молодь. Влаштована в січні 1921 р. двотижнева виставка пам'яті Т. Шевченка (дев'ять розділів, розміщених у п'яти залах), а також картковий каталог «Sewcenkiana» (близько 2,5 тис. карток) до неї, мали великий успіх і стали помітним явищем в українському середовищі Одеси. Це був

поштовх для заснування «Українського літературно-етнографічного музею ім. Т. Шевченка». Завідував ним професор української літератури ІНО Андрій Музичка. На жаль, музей проіснував лише кілька місяців: за браком коштів його було закрито. [12, с. 50]. Роль УДБ у культурно-просвітницькому житті Одеси 1920-х років зростає з відкриттям при ній двох філій з правом видачі книжок додому. Особливо жваву діяльність розвинула Молдованська філія (названа відповідно до району розміщення в місті – Молдованка). У ці ж роки Українська державна бібліотека виконувала важливу роботу, а саме задовольняла потребу в українській книзі трудшкіл, шкільних клубів, відділів освіти при різних повітових виконкомках тощо [12, с. 38]. У вересні 1922 р. УДБ об'єдналася зі своєю Молдованською філією під назвою Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі. [13, с. 50].

Заслугує на повагу висока свідомість співробітників бібліотеки щодо збереження фондів УДБ, яка, за словами Богдана Комарова, «є одночасно історією цілої української справи в Одесі». Перший крок було зроблено у вересні 1922 р., коли УДБ остаточно об'єдналася зі своєю філією під новою назвою. [12, с. 38]. Через декілька років свого існування бібліотека наштовхнулася на цілий ряд труднощів: відсутність обов'язкового примірника, замало коштів з місцевого бюджету на купівлю нових книжок, неможливість задовольнити потребу в наявності двох і більше примірників [7, с. 98]. Таким чином, настала черга другого кроку: з огляду на низку причин, вже 1923 р. постало питання про злиття фондів УДБ з Одеською публічною бібліотекою [8, с. 80]. Так, згідно постанови РНК УСРР 1 серпня 1930 р., відбулося об'єднання трьох наукових бібліотек універсального характеру, а саме: Державної публічної, Центральної наукової та Української державної в Одеську державну бібліотеку. При об'єднанні УДБ увійшла до складу Одеської державної бібліотеки з 31 980 книгами [18, с. 94-95]. Утворена бібліотека проіснувала до 1934 р. У 1933 р. згідно постанови Раднаркому РРФСР та України було відкрито Одеський державний університет і наступного року бібліотека університету, яка в зазначені роки входила до складу Одеської державної бібліотеки, перейшла у відомство університету [24]. Очевидно, що саме під час відокремлення університетської бібліотеки від Одеської державної бібліотеки частина книг з фондів УДБ, що знаходилась в об'єднаній бібліотеці, потрапила до фондів університетської книгозбірні, а разом з нею і примірник видання поеми «Варнак».

Атрибутація провенансу, пов'язаного з місцевими культурними осередками та діячами суспільного життя, має не лише книгознавчий характер, ілюструючи історію побутування примірника, а водночас і його шлях до сучасного фондоутримувача. Штампи, рукописні екслібриси, дарчі записи дозволяють по-іншому поглянути на історію міста, дізнатися нові факти про вже відомі речі (як, напр., існування окремого відділу Одеської української національної книгозбірні за адресою вул. Градоначальницька, 20). Перспективи вивчення книжкової спадщини України 1798-1923 рр. пов'язані з подальшим опрацю-

ванням означеного корпусу видань, а також дослідженням діяльності видавців, бібліофілів, профільних товариств та книгозбірень, у тому числі одеських, що діяли в означених хронологічних межах.

Список використаної літератури

1. *Верстюк В. Ф.* Наростання українсько-російських суперечностей у міжреволюційний період [Текст] / В. Ф. Верстюк // *Україна і Росія в історичній ретроспективі : нариси в 3-х томах / ред. кол.: В. М. Литвин (голова), І. М. Дзюба, Я. Д. Ісаєвич [та ін.] ; відп. ред. В. А. Смолій ; Ін-т історії України НАН України.* – Київ, 2004. – Т. 1 : Українські проекти в Російській імперії / Верстюк В. Ф., Горобець В. М., Толочко О. П. – С. 396-408.
2. *Волянская В.* Между степью и морем [Текст] / В. Волянская. – М. : Домашний архив, 2009. – 222 с. : ил.
3. *Гаухман М. В.* Позиція консервативно-охоронних сил щодо українського питання під час «Шевченківських днів» 1914 р. (на матеріалах Правобережної України) [Текст] / М. В. Гаухман // *Інтелігенція і влада.* – 2011. – Вип. 23 : Історія. – С. 23-33.
4. *Глазов В.* Літератор Валентин Яковенко, сподвижник Ф. Ф. Павленкова, учився в Брестской гимназии [Текст] / В. Глазов // *Брестский курьер.* – 2013. – 20 марта (№ 12 (1152)). – С. 20.
5. *Загороднюк І.* Богдан Волянський [Електронний ресурс] / І. Загороднюк // *Теріологічна школа.* – Режим доступу: <http://www.terioshkola.org.ua/ua/memory/volyansky.htm>. – Назва з екрана.
6. *Зленко Г. Д.* Видатні особистості української історії (Іван Митрофанович Луценко – доктор медицини, гомеопат, державний діяч) [Електронний ресурс] / Г. Д. Зленко, О. П. Мошнич // *Гомеопатія : Одеськие крупинки или globuli по-одесски.* – Режим доступу: http://www.polykhrest.od.ua/other/years_articles33.php. – Назва з екрана.
7. *Комаров Б.* На ширший шлях : до об'єднання УДБ з ОДБ [Текст] / Б. Комаров // *Зап. укр. бібліогр. т-ва в Одесі.* – 1930. – № 4. – С. 97-99.
8. *Комаров Б.* Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі : інформаційна стаття [Текст] / Б. Комаров // *Бібліол. вісті.* – 1925. – № 1-2. – С. 75-81.
9. *Костирко М.* Згадки про ієромонаха о. Микиту [Текст] / М. Костирко // *Визвольний шлях : суспільно-політичний і науково-літературний місячник.* – Лондон, 1967. – Кн. 1 (січень). – С. 99-106.
10. *Костирко М.* Коментарі й доповнення [до ст. *Липи Ю.* Одеська «Січ», *Визвольний Шлях*, 1966, кн. 11] [Текст] / М. Костирко // *Визвольний шлях : суспільно-політичний і науково-літературний місячник.* – Лондон, 1966. – Кн. 11 (листопад). – С. 1265-1267.
11. *Кочерга С.* Комарівни [Текст] / С. Кочерга // *Наше життя.* – 1998. – № 5. – С. 5-8.
12. *Малиновська Н.* З історії розповсюдження української книги в Одесі [Текст] / Н. Малиновська // *Бібліотечний вісник.* – 1998. – № 4. – С. 48-50.
13. *Машталір А.І.* Відзначення Шевченківських роковин в Наддніпрянській Україні на початку ХХ ст. [Текст] / А. І. Машталір // *Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2011. – Т. 17 : Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька.* – С. 319-329.
14. *Мошинський В.* Одеський період (Спогади, ч. 2) [Текст] / В. Мошинський // *Визвольний шлях : суспільно-політичний і науково-літературний місячник.* – Лондон, 1969. – Кн. 7-8 (липень-серпень). – С. 867-886.
15. *Музичко О.* Ієромонах Микита (Олександр Кожин): натхненник української молоді [Текст] / О. Музичко // *Чорноморська хвиля української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917-1920 рр. : монографія / Т. С. Вінцовський, О. Є. Музичко, В. М. Хмарський [та ін.] ; відп. ред. В. М. Хмарський.* – Одеса : ТЕС, 2011. – С. 483-498.
16. *Музичко О.* Українські релігійно-церковні традиції Одеси : погляд у минуле з надією на майбутнє [Електронний ресурс] / О. Музичко // *День.* – 2011. – 11 серпня. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/panorama-dnya/ukrayinski-religijno-cerkovni-tradicii-odesi>. – Назва з екрана.
17. *Назаренко М.* Ювілейний Т. Шевченко: семантичне поле образу [Текст] / М. Назаренко // *Шевченкознавчі студії.* – 2008. – Вип. 10. – С. 64-70.
18. *Петрунь Ф.* Одеська державна бібліотека [Текст] / Ф. Петрунь // *Зап. укр. бібліогр. т-ва в Одесі.* – 1930. – № 4. – С. 94-97.
19. *Розумний О. М.* Комеморативні практики, присвячені Т. Г. Шевченку, та їх роль у формуванні національної свідомості українців (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) [Текст] / О. М. Розумний // *Національна та історична пам'ять. Політика пам'яті у культурному просторі : зб. наук. пр. – Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. – Вип. 8. – С. 225-232.*

20. *Рясов Л. В.* Богдан Елисеєвич Волянський (1901-1937) [Текст] / Л. В. Рясов, Ю. В. Суворов, В. А. Лобков // Известия музейного фонда им. А. А. Браунера. – 2008. – Т. 5, № 1. – С. 8-10.
21. *Сарабей В. Г.* Яковенко Валентин Іванович / В. Г. Сарабей [Текст] // Шевченківський словник : у 2 т. / ред. кол. : І. Я. Айзеншток та ін. ; Ін-т л-ри імені Т. Г. Шевченка Акад. наук Української РСР ; Головна редакція Української Радянської Енциклопедії. – Київ, 1977. – Т. 2 : Мол-Я. – С. 407.
22. *Славінський М.* Шевченківські пам'ятні дні р. 1911 у Петербурзі (з моїх споминів) [Текст] / М. Славінський // Хроніка-2000 : Наш край : укр. культурол. альманах. – Київ : Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2003. – Вип. 55-56 : Санкт-Петербург і культура України. – С. 632-637.
23. *Смирнов В. А.* Реквієм ХХ століття [Текст] / В. А. Смирнов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Ч. 3. – С. 181-184.
24. *Усатенко І. М.* Книги з Української державної бібліотеки ім. Т. Шевченка в книгосховищі Одеського національного університету імені І. І. Мечникова [Текст] / І. М. Усатенко // Вісник Одеського національного університету. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2011. – Т. 16, вип. 1/2 (5/6). – С. 159-174.
25. Чорноморська хвиля Української революції : провідники національного руху в Одесі у 1917-1920 рр. [Текст] : монографія / Т. С. Вінцовський, О. Є. Музичко, В. М. Хмарський [та ін.] ; відп. ред. В. М. Хмарський. – Одеса : ТЕС, 2011. – 586 с.
26. *Шеваров Д.* Созвучие памяти [Текст] / Д. Шеваров // Первое сентября : газета для учителя. – 2009. – 15 авг. (№ 15).
27. *Шеваров Д.* Часы доктора Волянского [Текст] / Д. Шеваров // Первое сентября : газета для учителя. – 2012. – 22 дек. (№ 22).
28. [*Шевченко Т. Г.*] Варнак : з 1 малюнком і портретом [Текст] / [Т. Г. Шевченко]. – С.-Петербург : Тип. Ю. Н. Эрлих ; вид. В. Яковенка, 1911. – 18 с., 2 арк. іл. – (Ілюстрована Шевченківська бібліотека ; № 15).
29. [*Шевченко Т. Г.*] Тарасова ніч. Іван Підкова. Перебендя : з 2 малюнком і портретом [Текст] / [Т. Г. Шевченко]. – С.-Петербург : тип. Ю. Н. Эрлих ; вид. В. Яковенка, 1911. – 16 с., 3 арк. іл. – (Ілюстрована Шевченківська бібліотека ; № 20).
30. *Яковенко В. И.* Т. Г. Шевченко : его жизнь и литературная деятельность [Текст] / В. И. Яковенко. – СПб. : тип. Высочайше утв. Т-ва "Обществ. польза", 1894. – 96 с. – (Жизнь замечательных людей. Биографическая б-ка Ф. Павленкова ; вып. 170).

Надійшла 20.06.2014 р.

О. Л. Ляшенко,

главный библиотекарь Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, Одесса, 65082, Украина.
тел.(0482) 34 80 11
e-mail: library@onu.edu.ua

**ОТ БЕРЕГОВ НЕВЫ ДО ЧЕРНОМОРСКОГО ПОБЕРЕЖЬЯ:
ПУТЕШЕСТВИЕ ПЕТЕРБУРГСКОГО «ВАРНАКА»
ПО ОДЕССКИМ КНИЖНЫМ СОБРАНИЯМ**

В статье представлена характеристика и история бытования экземпляра издания поэмы Т. Шевченко «Варнак» из серии «Иллюстрированная Шевченковская библиотека», который в разное время входил в собрания частных коллекционеров и официальных учреждений г. Одессы.

Ключевые слова: провениенции, Александр Кожин, иеромонах Никита, Одесская украинская национальная библиотека, Богдан Елисеєвич Волянський, Украинская государственная библиотека им. Шевченко в Одессе.

O. L. Liashenko,

Chief librarian

the Scientific Library of the Odesa I. I. Mechnikov National University;

24, Preobragenskaya St., Odesa, 65082, Ukraine

tel. (0482) 348011

e-mail: library@onu.edu.ua

FROM THE BANKS OF THE NEVA TO THE BLACK SEA COAST: A JOURNEY OF THE PETERSBURG EDITION OF „VARNAK” THROUGH ODESA BOOK COLLECTIONS

Summary

A copy of *Varnak* by Taras Shevchenko from the stacks of Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University attracted our attention because of its interesting provenance. The cover of the book contains an autograph «Разуменко» (*Razumenko*), inscriptions: «Ялинка дарує напам'ять Єромонах Микита 30/XII-918» (*New Year's party presenting as a souvenir of the occasion celibate priest Mykyta 30/XII-918*) and «7.V.27 Від Б. Волянського Gratis» (*7.V.27 From B. Volianskyi Gratis*) as well as two stamps «Одеська українська національна книгозбірня» (*the Odesa Ukrainian National Library*) and «Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка» (*the Ukrainian T. Shevchenko State Library*). The main purpose of the article is to sketch the history of the copy, which had been a part of different private book collections and municipal libraries of Odessa.

Author used comparative and historical methods and followed principles of source criticism.

The book published in 1911 in St. Petersburg was the part of stacks of the Odesa Ukrainian National Library founded in the end of 1917 by a cultural figure celibate priest Mykyta. The Library fulfilled the role of one of the main Ukrainian cultural centers in Odesa which gathered schoolchildren, Ukrainian youth, workers, cultural figures as well as stamens. Father Mykyta obviously presented the copy of *Varnak* to a member of Komarov-Volianskyi family on the New Year's party in 1918. Mykhailo Komarov's grandson Bohdan Volianskyi was a famous pedagogue and zoologist, researcher of fauna of vertebrates of the Black Sea coastal zone. His short life was cut in 1937 in five days after his arrest. Ten years before he presented the denoted book to Ukrainian T. Shevchenko Library founded in Odesa in 1920. After integration of its stacks with Odesa State Library and later foundation of Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University the copy of *Varnak* became a part of the collection of university Shevchenkiana.

Finding results may be useful for historians studying cultural life in Odesa of early 20th century; for specialists on history of Ukrainian literature interested in the history of publishing of works by T. Shevchenko and in information about commemorative celebrations dedicated to the anniversary of his death; for specialists in librarian studies searching for facts about Odesa libraries and book collections in early 20th century.

Stamps, autographs, inscriptions allow to learn new facts about known things (i.e. an existence of the separate department of the Odesa Ukrainian National Library on 20, Hradonachalnytska St.). The perspective of studying of Ukrainian book heritage of 1798-1923 is connected with further work with denoted complex of editions as well as with studies of activity of publishers, bibliophils, profice societies and libra-

ries, especially those in Odesa, that had been working in the beginning of the 20th century.

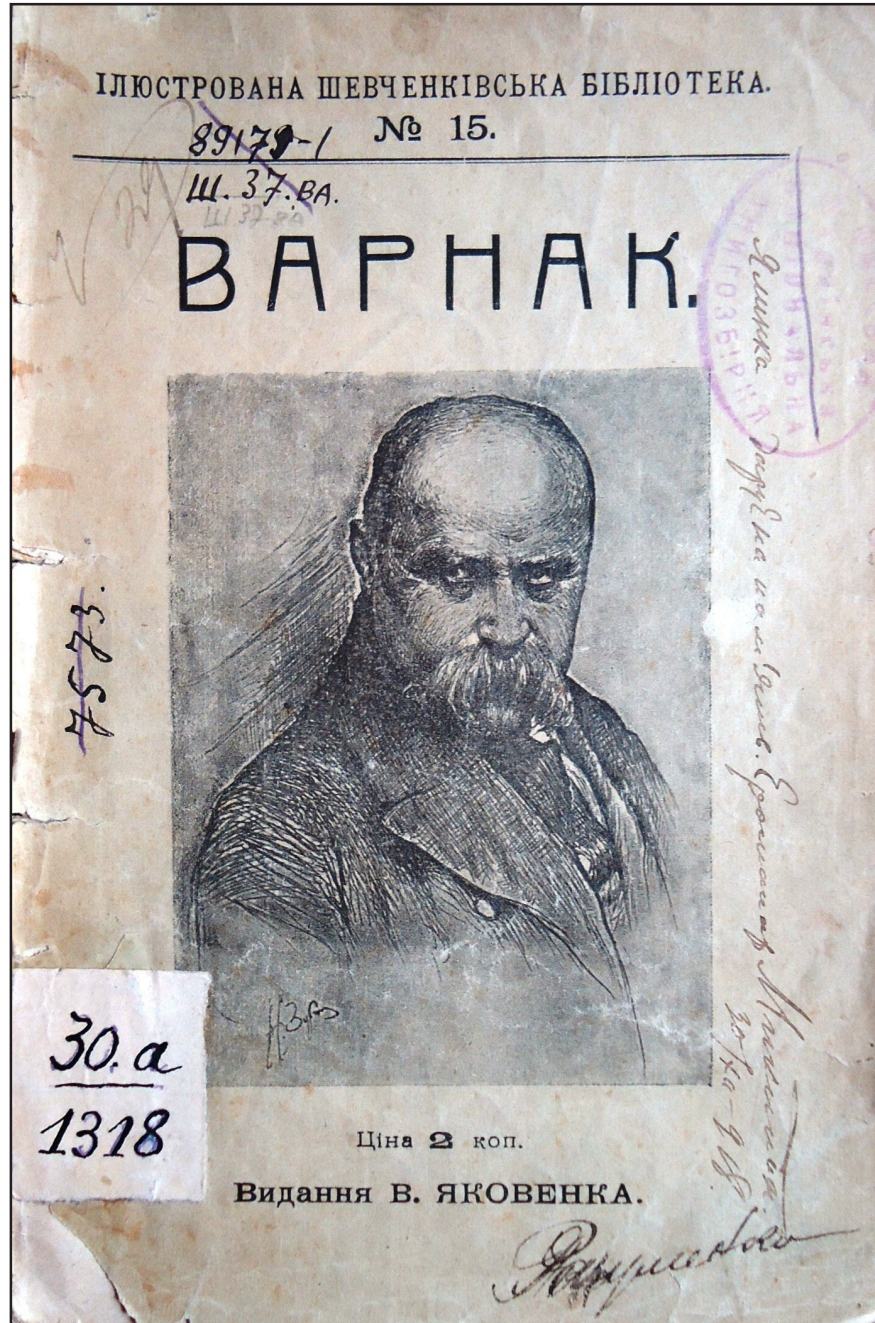
Keywords: provenance, Oleksandr Kozhyn, celibate priest Mykyta, the Odesa Ukrainian National Library, Bohdan Yelyseiovych Volianskyi, the Ukrainian T. Shevchenko State Library in Odesa.

References

1. Verstiuk V. F. Narostannia ukrainsko-rosiiskykh superechnosti u mizhrevoliutsiinyi period [Growth of Ukrainian and Russian relationship in the period between revolutions]. *Ukraina i Rosiia v istorychnii retrospektyvi [Ukraine and Russia in historical retrospective]. T. 1 : Ukrainski proekty v Rosiiskii imperii [Ukrainian projects in The Russian Empire]*. Kyiv, 2004, pp. 396-408.
2. Volyanskaya V. *Mezhdru stepyu i morem [Between steppe and sea]*. Moscow, 2009, 222 p.
3. Gaukhman M. V. Pozytyiia konservatyvno-okhoronnykh syl shchodo ukrainskoho pytannia pid chas „Shevchenkivskykh dnyv” 1914 r. (na materialakh Pravoberezhnoi Ukrainy) [Position of conservative and guard forces about Ukrainian problem during „Shevchenko’s Days” in 1914 (on materials on Right-bank Ukraine)]. *Intelihentsiia i vlada*, 2011, part 23 : Istoriia, pp. 23-33.
4. Glazov V. *Literator Valentin Yakovenko, spodvizhnik F. F. Pavlenkova, uchilsya v Brestskoy gimnazii [Literary man Valentin Yakovenko, F. F. Pavlenkov’s associate, has studied in gymnasium of Brest]*. *Brestskiy kuryer*, 2013, no. 12 (1152), p. 20.
5. Zahorodniuk I. *Bohdan Volianskyi. Teriolohichna shkola*. Available at: <http://www.terioshkola.org.ua/ua/memory/volyanskyi.htm> (accessed on 2 June 2014)
6. Zlenko H. D. *Vydatni osobystosti ukrainskoi istorii (Ivan Mytrofanovych Lutsenko – doktor medycyny, homeopat, derzhavyi diiach) [Prominent figures of Ukrainian history (Ivan Mytrofanovych Lutsenko – doctor of Medicine, homeopath, statesman)]*. *Homeopatiia : Odesskiye krupinki ili globuli po-odesski*. Available at: http://www.polykhrest.od.ua/other/years_articles33.php (accessed on 2 June 2014).
7. Komarov B. Na shyrshyi shliakh : do obiednannia UDB z ODB [On wider road: about integration of USB and OSB]. *Zapysky ukrainskoho bibliohrafichnoho tovarystva v Odesi*, 1930, no. 4, pp. 97-99.
8. Komarov B. *Ukrainska derzhavna biblioteka im. T. Shevchenka v Odesi : informatsiina stattia [Ukrainian T. Shevchenko State Library in Odesa: informational article]*. *Bibliolohichni visti*, 1925, no. 1-2, pp. 75-81.
9. Kostyrko M. *Zhadky pro ieromonakha Mykytu [Memories about celibate priest Mykyta]*. *Vyzvolnyi shliakh*. London, 1967, book 1, pp. 99-106.
10. Kostyrko M. *Komentari i dopovnennia [Commentaries and additions]*. *Vyzvolnyi shliakh*. London, 1966, book 11, pp. 1265-1267.
11. Kocherha S. *Komarivny [Komarivnas]*. *Nashe zhyttia*, 1998, no. 5, pp. 5-8.
12. Malynovska N. *Z istorii rozpovsiudzhennia ukrainskoi knyhy v Odesi [From the history of dissemination of Ukrainian book in Odesa]*. *Bibliotechnyi visnyk*, 1998, no. 4, pp. 48-50.
13. Mashtalir A. I. *Vidznachennia Shevchenkivskykh rokovyn v Naddniprianskii Ukraini na pochatku XX st. [Commemoration of the anniversary of Shevchenko’s death in the Dnieper Ukraine on the beginning of 20th century]*. *Osvita, nauka i kultura na Podilli [Education, science and culture on Podolia]*. Kamianets-Podilskyi, 2011, vol. 17, pp. 319-329.
14. Moshynskyi V. *Odeskyi period (Spohady, ch. 2) [Odesa period (Memoires, p. 2)]*. *Vyzvolnyi shliakh*, 1969, book 7-8, pp. 867-886.
15. Muzychko O. *Ieromonakh Mykyta (Oleksandr Kozhyn): natkhnennyk ukrainskoi molodi [Celebrate priest Mykyta (Oleksandr Kozhyn): an inspirer of Ukrainian youth]*. *Chornomorska khvylia ukrainskoi mynushchyny: providnyky natsionalnogo rukhu v Odesi u 1917-1920 rr. [The Black Sea wave of Ukrainian past: chiefs of national movement in Odesa in 1917-1920]*. Odesa, 2011, pp. 483-498.
16. Muzychko O. *Ukrainski relihiino-tserkovni tradyicii Odesy : pohliad u mynule z nadiieiu na maibutnie [Ukrainian religious and church traditions of Odesa : view into the past with hope to the future]*. *Den*, 2011, August, the 11th.
17. Nazarenko M. *Yuvileinyi T. Shevchenko : semantychne pole obrazu [Anniversary T. Shevchenko : the semantic field of image]*. *Shevchenkoznachchi studii [Shevchenko studies]*, 2008. part 10, pp. 64-70.
18. Petrun F. *Odeska derzhavna biblioteka [Odesa State Library]*. *Zapysky ukrainskoho bibliohrafichnoho tovarystva v Odesi*, 1930, no. 4, pp. 94-97.

19. Rozumnyi O. M. Komemoratyvni praktyky, prysviacheni T. H. Shevchenku ta ikhnia rol u formuvanni natsionalnoi svidomosti ukraintsiv (druga polovyna XIX – pochatok XX stolittia) [Commemorative practices devoted to T. H. Shevchenko and their part in formation of national consciousness of Ukrainians (the 2nd part of 19th – early 20th century)]. *Natsionalna i istorychna pamiat [National and historical memory]*. Kyiv, 2013, vol. 8, pp. 225-232.
20. Ryasikov L. V. Bogdan Yeliseyevich Volianskiy (1901-1937). *Izvestiya muzeynogo fonda im. A. A. Braunera*, 2008, vol. 5, no. 1, pp. 8-10.
21. Sarabei V. H. Yakovenko Valentyn Ivanovych [Yakovenko Valentyn Ivanovych]. *Shevchenkivskiy slovnyk [Dictionary of Shevchenko]*. Kyiv, 1977. Vol. 2 : Mol-Ya. p. 407.
22. Slavinskyi M. **Shevchenkivski pamiatni dni r. 1911 u Peterburzi (z moikh spomyniv) [Shevchenko commemorative days in 1911 (among my memories)]**. *Khronika-2000*. Kyiv, 2003, vol. 12, pp. 55-56, pp. 632-637.
23. Smirnov V. A. *Rekviyem XX veka [Requiem of 20th century]*. Part 3. Odessa, 2005, pp. 181-184.
24. Usatenko I. M. Knyhy z Ukrainskoi derzhavnoi biblioteki im. T. Shevchenka v knyhoskhovyschi Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Books from the Ukrainian T. Shevchenko State Library in the stacks of the Odessa I. I. Mechnikov National University]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznnavstvo, knyhoznnavstvo*, 2011, vol. 16, no. 1/2 (5/6), pp. 159-174.
25. *Chornomorska khvylia Ukrainskoi revoliutsii : providnyky natsionalnoho rukhu v Odesi u 1917-1920 rr. [Black Sea wave of Ukrainian revolution : the leaders of national movement in Odesa in 1917-1920]*. Odesa, 2011. 586 p.
26. Shevarov D. Sozvuchye pamyati [Consonance of remembrance]. *Pervoye sentyabrya*, 2009, № 15 (15th of August).
27. Shevarov D. Chasy doktora Volianskogo [Doctor Volianskiy's clock]. *Pervoye sentyabrya*, 2012, № 22 (22nd of December).
28. [Shevchenko T. H.]. *Varnak*. St. Petersburg, 1911, 18 p.
29. [Shevchenko T. H.]. *Tarasova nich. Ivan Pidkova. Perebendia [Taras' night. Ivan Pidkova. Perebendia]*. St. Petersburg, 1911, 16 p.
30. [Yakovenko V. I.]. *T. G. Shevchenko: yego zhizn i literaturnaya deyatelnost [T. G. Shevchenko : his life and literary activities]*. St. Petersburg, 1894, 96 p.

Ілюстрації

Іл. 1. Власницькі знаки на титульній сторінці. Шевченко Т. Варнак. Санкт-Петербург, 1911

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

УДК 070:004:02:378.4(477.74-21)

А. В. Зайченко,

заст. директора Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна,
тел.: (048) 777-56-94
e-mail: zajchenko@onu.edu.ua

**«VIBLIO-КОЛЕГІУМ»: НОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ
ДЛЯ НАУКОВОГО СЕРЕДОВИЩА БІБЛІОТЕКАРІВ**

Дане повідомлення містить у собі інформацію про інноваційні можливості та технічні характеристики заснованого Науковою бібліотекою ОНУ сайту електронного міні-журналу «Biblio-Колегіум», в якому публікуються матеріали секції «Бібліотечно-бібліографічна справа», що є невід'ємною частиною щорічної Звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Ключові слова: електронний журнал, Open Journal Systems, Наукова бібліотека.

Успіх наукової комунікації у сучасному суспільстві зумовлений якістю і доступністю електронних інформаційних ресурсів. Якщо раніше поняття «електронний журнал» розглядалось як копія друкованої версії журналу, то нині цей ресурс вже набуває окремого самостійного статусу. Суто мережеві періодичні видання започатковуються для підвищення оперативності підготовки й поширення наукових публікацій. Вони суттєво розширюють аудиторію користувачів, поглиблюють ступінь інтеграції вітчизняної періодики з глобальними інформаційними системами та одержують нові можливості співпраці у науковому середовищі.

Так, Науковою бібліотекою ОНУ імені І. І. Мечникова у 2014 р. створено електронний періодичний журнал «Biblio-Колегіум», в якому розміщуються матеріали секції «Бібліотечно-бібліографічна справа», що є невід'ємною частиною щорічної Звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Лл. 1). В своїх дослідженнях співробітники розкривають фонди бібліотеки, історію розвитку бібліотечної справи, актуальні проблеми комп'ютерних технологій у галузі бібліотечної справи, нові можливості зберігання та використання інформації. Періодичність журналу – один раз на рік.

Сайт журналу розроблено на базі *Open Journal Systems (OJS)* (версія 2.4.4.1). Програмний пакет *Open Journal Systems* є найпопулярнішим технологічним рішенням в індустрії наукового видання. *OJS* – це платформа для організації масивів даних, створена з метою надання вільного доступу до них, а отже і

журнали, створені за допомогою такої платформи, підтримують політику відкритого доступу, виходячи з принципу вільного поширення наукової інформації та глобального обміну знаннями задля загального суспільного прогресу.

Створений на платформі OJS, журнал безкоштовно розповсюджується через Інтернет і встановлюється на власному локальному сервері – доменному просторі університету *onu.edu.ua* за адресою: *http://minilib.onu.edu.ua*.

Специфічні особливості технології передачі інформації через комп'ютерні мережі надають Інтернет-виданням принципово нові можливості. Інтернет дозволяє запровадити цілу низку послуг, найпопулярніші з яких – інструмент пошуку, архів номерів і забезпечення зворотного зв'язку читачів з редакцією.

Система дає можливість розміщення на сайті журналу архівних випусків та дозволяє здійснювати зручний пошук за авторами, назвами публікацій, анотаціями та у повному тексті. Глибина архіву журналу – з 2007 року.

Важливою складовою створення сайту для повноцінного електронного видання є ретельне розроблення політики журналу, яка має базуватися на державних та міжнародних стандартах, висвітлюючи основні вимоги, крите-

Іл. 1

рії та правила публікації у журналі. Така робота була виконана співробітниками інформаційно-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова та відображена у двох мовних версіях (українській та англійській) у розділі сайту «Про нас».

Усі матеріали структуруються на сайті згідно з основними розділами журналу:

- До історії Наукової бібліотеки ОНУ;
- Дослідження книжкових колекцій, стародруків та рідкісних видань;
- Бібліотека у сучасному інформаційному просторі;
- Бібліографічні дослідження.

Відповідно до міжнародного законодавства при дотриманні авторського права на електронні інформаційні ресурси між авторами і редакцією журналу укладається письмова угода. Автори статей несуть усю повноту відповідальності за зміст статей і за сам факт їх публікації. Автор безоплатно передає видавцю невиключне право використовувати твір з метою розміщення останнього на офіційному сайті електронного міні-журналу «Biblio-Колегіум». Після публікації автор має право розміщувати свою роботу в будь-якому іншому засобі масової інформації лише з дозволу редакції журналу, з посиланням на журнал і з повідомленням редакційної колегії журналу про публікацію своєї роботи в іншому засобі масової інформації.

Усі надані для публікації матеріали проходять ретельний відбір і рецензуються. Редколегія залишає за собою право відхилити статтю або повернути її на доопрацювання.

Матеріали рецензуються членами редакційної колегії журналу та/або сторонніми незалежними експертами, виходячи з принципу об'єктивності і з позицій вищих міжнародних академічних стандартів якості.

Окрім цього, не менш важливими виступають і технічні правила оформлення публікацій, які інформують автора про основні складові його статті і розміщуються у рубриці «Про нас» – «Рукописи». Звернемо увагу, що в оформленні публікації відіграє вагомий роль транслітерований та перекладений англійською мовою список літератури з дотриманням вимог міжнародних стандартів оформлення бібліографічних посилань із заголовком References.

Отже, керуючись світовими тенденціями розширення традиційних функцій бібліотеки, сприяючи розвитку інноваційних ресурсів у сучасному інформаційному суспільстві, прагнучи до розширення меж наукової комунікації у бібліотечній сфері, Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова стає засновником і розробником свого першого електронного журналу «Biblio-Колегіум», який розрахований як на професійну аудиторію бібліотекарів, так і на широке коло зацікавлених у сучасних тенденціях наукового життя бібліотеки.

Надійшла 20.08.2014 р.

А. В. Зайченко,

зам. директора Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина,
тел.: (048) 777-56-94
e-mail: zajchenko@onu.edu.ua

**«BIBLIO-COLLEGIUM»: НОВЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ
ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ НАУЧНОГО СООБЩЕСТВА
БИБЛИОТЕКАРЕЙ**

Аннотация

Данное сообщение содержит в себе информацию об инновационных возможностях и технических характеристиках основанного Научной библиотекой ОНУ сайта электронного мини-журнала «Biblio-Коллегиум», где публикуются материалы секции «Библиотечно-библиографическое дело», которая является неотъемлемой частью ежегодной Отчетной научной конференции профессорско-преподавательского состава и научных сотрудников Одесского национального университета имени И. И. Мечникова.

Ключевые слова: электронный журнал, Open Journal Systems, Научная библиотека.

A. V. Zaichenko,

Deputy Director of the Scientific Library
Odesa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenska Str., Odesa, 65082, Ukraine,
tel.: (048) 777-56-94
e-mail: zajchenko@onu.edu.ua

**«BIBLIO-COLLEGIUM»: NEW INFORMATION OPPORTUNITIES
TO THE SCIENTIFIC COMMUNITY BETWEEN LIBRARIANS**

Summary

This message contains information about the innovative possibilities and specifications characteristic of the site of an electronic mini-journal «Biblio -Collegium», which was based by Scientific Library of the Odesa I. I. Mechnikov National University. Mini-journal contains materials of reporting scientific conference of teaching staff and scientific workers of the Odesa I. I. Mechnikov National University, section “Library studies and Bibliography”.

Keywords: electronic journal, Open Journal Systems, Scientific Library.

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 821.161.2Шевченко-95

Т. С. Кара,

аспірантка кафедри української літератури
ОНУ імені І. І. Мечникова
Французький бульвар 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
e-mail: tatiana_kara@mail.ru

ШЛЯХАМИ КОБЗАРЕВОГО СВІТУ

Рецензія на розгорнуту книжково-інформаційну виставку «У просторі Шевченкової творчості: завжди сучасний Кобзар», де було представлено понад 400 одиниць збереження з фондів НБ ОНУ.

У березні 2014 р. відкрилась книжкова виставка у Науковій бібліотеці ОНУ імені І. І. Мечникова «У просторі Шевченкової творчості: завжди сучасний Кобзар», приурочена до 200-ліття з дня народження Т. Шевченка. Її підготували два відділи – інформаційно-бібліографічний та відділ рідкісних книг, представивши як давні видання, так і сучасні.

Експозиція виставки складається з книг, періодичних видань, репродукцій малярської спадщини самого Т. Шевченка та матеріалів вивчення його творчості як у світі, так і в ОНУ зокрема.

Матеріали для виставки кваліфіковано та змістовно підібрані. Це переконливо засвідчують вже самі назви стендів: «Мистецтво слова Т. Шевченка», «Малярська спадщина Кобзаря», «Шевченко в світовій літературі», «Шевченкіана: історія і сучасність», «Шевченкознавство в ОНУ імені І. І. Мечникова», «Вінок шани Кобзарю».

В експозиції представлені як *прижиттєві* видання (Шевченко Т. Г. Кобзарь / Т. Шевченко. – СПб. : в друк. П. А. Куліша ; коштом Платона Семеренка, 1860. – [6], 244, [2] с., 1 арк. портр.), так і *репринтні* та *фотоскопічно відтворені* (Пушкин А. С. Новые стихотворения Пушкина и Шавченки / А. С. Пушкин, Т. Г. Шевченко. – [Факс. відтворення вид.: Лейпциг : Вольфган Гергард, 1859]. – [Харків : друк. ім. М. В. Фрунзе, 1937]. – [2], 43, [3] с.). Оригінальність виставки визначають: унікальна *колекція рідкісних «Кобзарів»* (Шевченко Т. Г. Кобзарь / Т. Шевченко. – СПб. : в друк. П. А. Куліша ; коштом Платона Семеренка, 1860. – [6], 244, [2] с., 1 арк. портр.; Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Шевченко ; вступ. ст. С-о [Ф. Вовка] ; упоряд. : А. Ляхоцький, Ф. Вовк]. – Ч. 1. – Женева : печатня «Громади», 1878. – ХХІ, [2], 24-126, II, [2] с. – Мініатюр. вид. (75x50 мм); Шевченко Т. Г. Кобзар : фототипія позацензурного примірника видання 1840 року / Т. Г. Шевченко. – Фототип. видання. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 115, VI с.); *окремі твори* митця, *неопубліковані матеріали* Т. Шевченка (Кониський О. Я. Недруковані поезії Т. Г. Шевченка / подав Олександр Кониський // Записки Наукового товариства імени Шевчен-

ка / під ред. Михайла Грушевського. – Львів : друк. Наук. т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Бернарського, 1901. – Т. XXXIX, кн. 1. – С. 1-8; Шевченко Т. Г. Гайдамаки / Т. Г. Шевченко. – [Б. м.], [XIX ст.]. – 70 с. (Рукопис); Доманицький В. М. Лист Т. Шевченка до Є. Ковальського / подав В. Доманицький // Записки Наукового Товариства імени Шевченка / під ред. Михайла Грушевського. – Львів : з друк. Наук. тов. ім. Шевченка під зарядом К. Бернарського, 1909. – Кн. III. – Т. LXXXIX. – С. 158-159.), **переклади** (Szewczenko T. Kobzarz Szewczenki / przekł. W. Syrokomla // Syrokomla W. Poezye : [w 10 t.] / Ludwika Kondratowicza [W. Syrokomla]. – Т. 10. – Warszawa : skład główny u Gebethnera i Wolffa, 1872. – S. 210-289), а також і твори, які видавалися в **одеських друкарнях** (Шевченко Т. Г. Москалева крыныця : поема / Т. Г. Шевченко. – Одеса : типо-хромолитографія Е. И. Фесенко, 1889. – 18 с.; Шевченко Т. Г. Назар Стодоля : малоросійская дія / Т. Г. Шевченко. – Одеса : тип. Е. И. Фесенко, 1889. – 64 с.).

Доля не була прихильною до Т. Шевченка, про що свідчить, зокрема, історія видання його творів... І тому окремої уваги заслуговує книга – *Пушкин А. С. Новые стихотворения Пушкина и Шавченки / А. С. Пушкин, Т. Г. Шевченко. – [Факс. відтворення вид.: Лейпциг : Вольфган Гергард, 1859]. – [Харків : друк. ім. М. В. Фрунзе, 1937]. – [2], 43, [3] с.* В ній містяться заборонені та вилучені вірші Тараса Шевченка з «Кобзаря». Їх надрукували разом з творами О. Пушкіна, маючи надію, що цензори не так прискіпливо будуть прочитувати збірку. І цей задум мав успіх.

Особливу увагу відвідувачів виставки привертає «Мистецька спадщина Т. Шевченка» у 4 томах, в якій є ілюстровані репродукції графіки, живопису, а також і креслення самого Т. Шевченка майбутньої власної хати. На жаль, задум так і залишився на папері.

Багатогранна особистість Кобзаря розкривається завдяки літературознавчим, мовознавчим та мистецтвознавчим дослідженням. Окремо на виставці виділені матеріали вивчення мовно-стильових особливостей творчості Т. Шевченка:

1. Сікиринський Т. Г. Деякі особливості морфології, складні й словника Шевченкового «Кобзаря» («Поезії») / Т. Г. Сікиринський; Одеське наук. при Укр. акад. наук т-во, секція іст.-філол. – Одеса, 1928. – 27, [1] с.

2. Ващенко В. С. Мова Тараса Шевченка / Василь Семенович Ващенко. – К. : Вид-во Харків. держ. ун-ту, 1963. – 252 с.

Особисто мене зацікавила книга «A Concordance to the Poetic Works of Taras Shevchenko = Конкордація поетичних творів Тараса Шевченка / ред. і упоряд.: Олег Ільницький, Юрій Гавриш. – New York ; Edmonton ; Toronto, 2001. – Т. 1. – 773 с. ; Т. 2. – С. 774-1554 ; Т. 3. – С. 1554-2502 ; Т. 4. – С. 2502-3230». У названій книзі представлені всі слова за алфавітом та з цитатами і нумерацією сторінок з текстів Т. Шевченка. Аналіз лексики Кобзаря упорядники О. Ільницький

та Ю. Гавриш здійснили за «Повним зібранням творів у дванадцяти томах», виданим в Києві у 1989-1990 рр.

Не минули організатори виставки і дослідження філологічного факультету Одеського університету імені І. І. Мечникова. Вивченням Шевченкового слова займався один із першопрохідців факультетського шевченкознавства – Андрій Недзвідський, який захистив кандидатську дисертацію «Т. Г. Шевченко і російські революціонери-демократи 50-60-х років» вже наприкінці червня 1941 року. На виставці представлені як названа дисертація, так й наступні, авторами яких є Віталій Несторенко (1946) та Тетяна Мейзерська (1997).

Дослідженням творчого доробку Тараса Шевченка займаються вчені не тільки кафедри української літератури, а й інших кафедр філологічного факультету, публікуючи монографії, статті та виступаючи на наукових конференціях.

Як уже зазначено на початку, матеріал професійно та різноаспектно підібраний, хоча має деякі зауваження. Упорядникам виставки доцільно було б представити більше матеріалів кінця ХХ-ХХІ століть для повноти відображення етапів розвитку шевченкознавства. Варто було б включити такі нові видання, у яких постать та майстерність Кобзаря аналізується крізь призму сучасності та доповнюється новими матеріалами:

1. «Шевченківська енциклопедія» (2012) – ґрунтовне видання Інституту літератури НАН України у шести томах (на даний момент надруковані поки що 4 томи) приурочене до 200-річчя з дня народження Т. Шевченка, у якому представлені як біографічні дані, творчість, так і зроблений підсумок розвитку шевченкознавства за півторасторічний проміжок часу, а також висвітлений і сучасний стан вивчення.
2. Грабович Г. «Шевченко, якого не знаємо» (2014) – чергова книга професора Гарвардського університету присвячена вивченню питань шевченкознавства, у якій розкриваються проблематика та символіка автобіографії та сучасної рецепції митця.
3. Симоненко Р. Г., Бересенко В. А. «Тарас Шевченко та його доба» (2013) – трьохтомне видання, що є документально-хрестоматійним висвітленням постаті Кобзаря, у якому зібрані документи про життя та діяльність митця, автентичні спогади сучасників.

На жаль, повз увагу упорядників пройшла і бібліографічна праця, яка надає можливість науковцям ознайомитись з усіма виданнями за зазначений період – «Тарас Григорович Шевченко : бібліографія видань творів, 1840-2014», видана Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського у 2014 році.

На останок слід зазначити, що виставка буде корисна не тільки учням, студентам, викладачам, а і всім небайдужим до поетичного слова, до своєї мови та історії.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал «Вісник ОНУ. Сер. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство» є професійним виданням, яке було засновано у 2007 р. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 14854-3825 Р від 08.10.2007.

Журнал здійснює наступні типи публікацій:

- наукові статті
- короткі повідомлення
- матеріали конференцій
- бібліографія
- рецензії
- матеріали з історії науки.

Статті публікуються українською, російською та англійською мовами.

При написанні статей слід враховувати Постанову №7-05/1 від 15.01.2003 Президії ВАК «Про підвищення вимог до професійних видань, внесених до переліку ВАК України». До друку приймаються статті, що відповідають вимогам ВАК та включають такі елементи: постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, присвячених даній проблемі і на які спирається автор; виділення невирішених проблем, яким присвячена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Технічні вимоги:

- загальний обсяг статті – до 20 сторінок;
загальний обсяг короткого повідомлення – до 6 сторінок.
- стандарти: бумага формату А 4; шрифт набору **Times New Roman**; назва, текст статті, додатки: кегль 12 pt, міжрядковий інтервал – 1,5; відомості про автора, анотації, ключові слова, резюме, список літератури: кегль 11 pt, міжрядковий інтервал – 1; поля – ліве – 30 мм, праве – 15 мм, верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм; сторінки без нумерації.

До редакції «Вісника...» подається:

- друкований примірник, підписаний авторами;
- електронна версія на будь-якому електронному носії у форматі Microsoft Word;
- на окремому аркуші – відомості про автора: прізвище, ім'я, по-батькові; вчений ступінь, вчене звання; назва, адреса, телефон установи, де

працює автор; контактний телефон, поштова чи електронна адреса для співпраці.

Оформлення та послідовність розташування обов'язкових складових статті згідно ДСТУ 7152:2010 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках» та вимогами міжнародних наукометричних баз даних.

Індекс УДК

Інформація про авторів набирається у наступній послідовності: ініціали, прізвище; наукове звання та посада; назва, адреса та телефон установи, де працює автор; електронна адреса автора (кегель 11).

Назва статті повинна точно відбивати зміст дослідження (прописні букви, кегль 12).

Анотація (українською, російською) мовою оригіналу друкується перед початком статті (11 кегль) та російською чи українською мовами після тексту статті. Виклад матеріалу в анотації має бути стислим і точним (близько 50 слів).

Авторське резюме англійською мовою друкується після тексту статті. Воно повинно бути написано якісною англійською мовою, складатися приблизно з 100-250 слів (850 знаків); зміст повинен повністю відбивати зміст статті, але в скороченому варіанті. Структура авторського резюме англійською мовою повторює структуру статті та містить:

- предмет, тема, ціль роботи (Purpose);
- метод чи методологія проведення роботи (Methodology);
- результат роботи (Finding);
- галузь застосування результатів (Practical value);
- висновки (Results).

Для можливості перевірки редакцією «Вісника» правильності перекладу резюме англійською мовою потрібно надсилати також і оригінальну версію, з якої здійснювався переклад (російський або український аналог).

Ключові слова (українською, російською та англійською) повинні бути лаконічними, відбивати основні терміни, поняття та прізвища осіб, про яких йдеться мова у статті. Це можуть бути слова та словосполучення. Друкуються після анотації мовою оригіналу та двома іншими мовами після тексту статті.

Текст статті.

Примітки (якщо вони є) розміщують безпосередньо після основного тексту.

Список використаної літератури, що приводиться наприкінці публікації, містить список джерел, на які посилається автор.

Список літератури до публікації подавати у наступній послідовності:

1) список літератури в традиційному варіанті із заголовком «Список використаної літератури», чи «Список використаних джерел», чи «Список використаних джерел та літератури». Відомості про джерела повинні розташовуватися в алфавітному порядку (архівні документи виносяться на початок списку) й бути оформлені у відповідності з державним стандартом України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Библиографическая запись. Библиографическое описание» (кегль 11). Див. зразки оформлення: <http://lib.onu.edu.ua/ua/gost/>

2) транслітерований та перекладений англійською список літератури з дотриманням вимог міжнародних стандартів оформлення бібліографічних посилань із заголовком **References**:

- транслітерація кирилиці латиницею:
  - українська мова. Постанова КМ України від 27 січня 2010 року № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» затверджує офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею, встановлює діючі правила транслітерації прізвищ та імен громадян України латиницею у закордонних паспортах;
  - російська мова. Використовувати правила транслітерації Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html).
- при оформленні посилань використовувати видозмінений бібліографічний стиль Harvard:
  - **автори** – транслітерація
  - **назва статті** – транслітерація [переклад англійською]
  - **назва джерела** – транслітерація – курсивом
  - **місце видання** – переклад англійською
  - **рік, номер, сторінки** – переклад англійською
  - знаки «. →» замінити на «.» або «,»; знаки «/», «//» не використовувати.

П р и к л а д и:

Книга

Tartakovskiy A. G. *Voennaya publitsistika 1812 goda* [The Military Publicism of 1812]. Moscow, 1967, 218 p.

Стаття з журналу

Zagurenko A. G., Korotovskikh V. A., Kolesnikov A. A., Timonov A. V., Kardymon D. V.

Tekhnikoekonomicheskaya optimizatsiya dizaina gidrorazryva plasta [Technoeconomic optimization of the design of hydraulic fracturing]. *Neftyanoe khozyaistvo*. 2008, no.11, pp. 54-57.

Електронний ресурс

Kuznetsova N. *Vysshaya tekhnicheskaya shkola v Nizhnem Novgorode* [Technical Higher School in Nizhny Novgorod]. Available at: <http://www.unn.ru/90/?main=90&sub=gazeta&page=9> (accessed 14 October 2013).

Дата надходження статті до редакції (проставляється редакцією).

Додаток (якщо він є) (кегель 12).

Тексти архівних документів чи витяги з інших документів у тексті статті набирати 11 кеглем.

Відомості про продовження публікації наводять в кінці кожної частини «Продовження (Закінчення) у наступному випуску». На сторінці з початком кожної частини в підрядній примітці чи перед текстом – «Продовження (Закінчення). Початок див. ...».

Посилання на використані джерела в тексті статті подавати тільки у квадратних дужках, наприклад [1], [1, 6]. Посилання на конкретні сторінки наводити після номера джерела, через кому (з маленької букви «с»), далі її номер (наприклад: [1, с. 5]). Не подавати в тексті розгорнутих посилань, таких як (Іванов А. П. Вступ до мовознавства. – К., 2000. – С. 54).

Не робити посторінкових посилань.

Ілюстрації подавати в окремій папці у форматі JPG чи TIF з обов'язковим зазначенням місця їх розташування в тексті статті. Список ілюстрацій слід подавати в окремому файлі у форматі Microsoft Word.

Редакційна колегія залишає за собою право на редакційні виправлення.

Гонорар за опубліковані роботи авторам не сплачується, друкований примірник не видається.

Статті слід подавати до редакційної колегії серії журналу або надсилати за адресою:

Наукова бібліотека Одеського національного університету

імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24,

65082, м. Одеса, Україна

чи надіслати електронною поштою за адресою:

visn_bibl@onu.edu.ua

Рукописи статей та електронні носії авторам не повертаються.

Електронна версія журналу «Вісник ОНУ. Сер. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство» знаходиться за адресою, де також можна ознайомитись більш детально з вимогами до оформлення публікацій:

<http://vislib.onu.edu.ua> – офіційний сайт журналу.

Українською, російською та англійською мовами

Адреса редколегії журналу:
вул. Дворянська, 2, м. Одеса, 65082
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Адреса редколегії серії:
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082
Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова

Верстка *В.Г. Вітвицька*

Підписано до друку 26.12.2014 р. Формат 70×108/16. Ум. друк. арк. 15,05.
Тираж 100 прим. Зам. № 1092.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39
e-mail: druk@onu.edu.ua